

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ
ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ**

ЗЕБО ҚОСИМОВА

ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ

(ўқув қўлланма)

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
“Фан” нашриёти–2009

Ушбу ўқув қўлланма олий ўқув юртлари бакалавриат босқичида таълим олаётган талабаларга мўлжалланган бўлиб, унда “Педагогик маҳорат” фанидан ўқув дастурга биноан мавзулар ёритиб берилган. Шунингдек, қўлланмада ҳар бир мавзу бўйича талабани тўғри йўналтиришга ёрдам берадиган материаллар, тест саволлари, мавзунини мустаҳкамлаш учун мунозара саволлари ва адабиётлар рўйхати келтирилган. Мазкур методик тавсиялардан шунингдек педагогик фаолият билан шуғулланувчи ўқитувчи, мураббийлар ҳам фойдаланишлари мумкин.

Масъул муҳаррир: педагогика фанлари доктори, профессор М.Қуронов

Такризчилар: социология фанлари доктори, профессор М.Бекмуродов
педагогика фанлари номзоди Н.Исакулова

Ўзбекистон Республикаси ФА
“Фан” нашриёти, 2009 йил

КИРИШ

*Инсон ўз умри давомида қандай
ютуқ ва натижаларга эришмасин,
қаерда, қандай лавозимда ишламасин,
мактаб даргоҳида олган таълим-тарбияси
унинг етук шахс ва малакали мутахассис
бўлиб шаклланишида улкан аҳамиятга
эга экани шубҳасиз*.*

И.КАРИМОВ

Педагогик маҳорат курси талабаларни педагогик фаолият, унинг мазмуни, ўқитувчи одоби ва унга қўйиладиган талаблар, педагогик фаолиятни маҳоратли ташкил этиш йўллари хусусидаги долзарб муаммолар билан таништиради, шунингдек, бўлажак ўқитувчиларга ҳамкасблар, ота-оналар ҳамда ўқувчилар билан олиб бориладиган муносабатларнинг ўзига хос хусусият ва йўналишлари, уларнинг бола шахсининг шаклланиши, унда маънавий-ахлоқий сифатларнинг ҳосил бўлишига таъсири борасидаги назарий ва амалий билимларни беради.

“Педагогик маҳорат” курсида талабалар ўқитувчи фаолиятида касбий маҳоратнинг тутган ўрни, моҳияти, фаолиятнинг турли ҳолатларида ўқитувчининг муомала маданияти, ўқувчилар билан алоқа ўрнатиш ва мулоқотга кириша олиш методикаси ва бошқа маълумотларга эга бўладилар.

Курсни ўқитиш жараёнида талабалар билан олиб бориладиган амалий машғулот ва лаборатория ишларида улар томонидан ўзлаштирилган назарий билимларга мувофиқ турли педагогик топшириқлар бажарилади. Бу бўлажак ўқитувчи шахсида амалий кўникмаларнинг шаклланиб боришини таъминлаб, уларнинг педагогик маҳорат ва педагогик техника асосларини эгаллаб олишига имкон яратади. Шу боис амалий машғулотларда нутқ маданияти асослари, педагогик усул ва воситалар ёрдамида шахсга педагог ва ўқувчи ўртасида самарали мулоқот ва ўзаро алоқани йўлга қўйишга доир машқларни ўтказишга алоҳида эътибор берилади.

Талабалар билан бирга турли мавзулардаги педагогик вазиятлар яратилиб, уларни реал шароитдагидек талқин этиш, талабаларда ижодкорлик хислатларини тарбиялаш, педагогик масалаларнинг ижобий ечимини таъминлашга йўналтирилган тадбирлар ва ижодий-ташкилий ўйинларни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

“Педагогик маҳорат” курсини тўлиқ ўзлаштириш натижасида бўлажак ўқитувчилар академик лицей, касб-хунар коллежларида ўтказиладиган педагогик, яъни мустақил равишда ўқитувчилик фаолиятини йўлга қўйганларида ўқувчилар жамоаларида ўзларини эркин тута олишни ўрганадилар, ҳар бир вазиятга ижодий ёндашиш кўникмасига эга бўладилар.

* Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008. -176 б. 130-бет

Фаннинг мақсади ва вазифалари

“Педагогик маҳорат” фани талабаларда қуйидаги кўникмаларни ҳосил қилиш мақсадини кўзлайди:

- ўз касбий соҳасида маънавий-инсоний муносабатлар ўрната олиш;
- касбий маҳоратни шакллантиришда фаолликка эришиш;
- талабаларни инсоният эришган бой қадриятларга суянган ҳолда педагогик маҳорат фанининг ўзига хос илмий-амалий асослари билан қуроллантириш;
- талабаларда янгича фикрлаш, дунёқарашини бойитиш, рўй бераётган жараёнларни тўғри идрок этиш қобилиятини шакллантириш.

Фанни ўқитишдаги педагогик технологиялар

“Педагогик маҳорат” фанини замонавий технология, ахборот кидириш системалари ёрдамида ўқитиш мақсадга мувофиқдир. Тўпланган ахборот ва маълумотларни қайта ишлашни компьютерларда амалга ошириш, умумлаштириш кўзда тутилади. Шунинг учун ҳар бир талаба компьютер саводхонлигига эга бўлиши талаб этилади.

Талабаларга мазкур курсни замонавий усулда ўргатиш, уларнинг мустақил билим олишига шароит яратиш ҳамда олган билимини мустақил равишда баҳолаш учун қуйидаги педагогик технологиялардан фойдаланиш кўзда тутилади: “ақлий ҳужум”, “дебатлар”, “брейнсторминг”, “кластер (ахборотни ёйиш)”, “синквейн (ахборотни йиғиш)”, “аквариум”, “чархпалак”, “ғоялар баҳси”, “матбуот-конференцияси” ва бошқалар.

1-МАВЗУ: ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ ҲАҚИДА ТУШУНЧА, УНИНГ ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИДА ТУТГАН ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Режа:

1. Педагогик маҳорат – педагогик категория сифатида
2. Педагогик маҳоратнинг таркибий қисмлари ва шаклланиш босқичлари
3. Ўқитувчилик касбининг ижтимоий-тарихий ривож ва мазкур касбнинг жамиятда тутган ўрни.
4. Ўқитувчи педагогик маҳоратини ташкил этувчи омиллар.
5. Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашга қўйиладиган талаблар.

Таянч иборалар: педагогик категория, ўқитувчи, педагогик маҳорат компонентлари, педагогик заковат, қобилият, педагогик техника.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон демократик тараққиётнинг янги босқичида. Тошкент: Ўзбекистон, 2005.
2. Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008. -176 б. 130-бет
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Тошкент: Шарқ, 1997.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Тошкент: Шарқ, 1997.
5. Абу Али ибн Сино. Зийнат. Тошкент: Шарқ, 1992.
6. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: Халқ мероси, 1999. – 224 б.
7. Аждодлар ўғити. Ҳикматлар, ҳикоятлар, тамсиллар. // Тўпловчи Б.Аҳмедов. Тошкент: Чўлпон, 1991.
8. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
9. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006.
10. Асқарова Ў. Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
11. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008. -181 б. 146-бет.
12. Нишонова С. Шарқ Уйғониш даври педагогик фикр тарихида баркамол инсон тарбияси: Пед.фан.докт. ... дисс. Тошкент, 1998. – 288 б.
13. Очил М. Янги педагогик технологиялар. Тошкент, 2000.
14. Саидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Тошкент, 2000.
15. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётдан лавҳалар. (Тузувчи-муаллифлар: А.Зуннунов (раҳбар), М.Ҳайруллаев, Н.Хотамов, Д.Шодиев). Тошкент: Фан, 1997. – 352 б.
16. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
17. Ғайбуллаев Н.Р., Ёдгоров Р., Маматқулова Р. Педагогика. Тошкент: ЎзМУ, 2005. -175 б.

«Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» таълим соҳасида амалга ошириладиган ишларнинг мақсади, вазифалари ва йўналишларини белгилаб берди. Бу вазифаларни амалга ошириш, аввало ўқитувчига, унинг билими ва касб маҳоратининг шаклланганлик даражасига боғлиқ. Зеро, ўқитувчи зиммасига юклатилган вазифаларни нечоғлик виждон, ақл ва педагогик маҳорат билан бажарилиши жамият келажагини таъминловчи муҳим омилдир.

Педагогик маҳорат асослари фанининг пайдо бўлиши буюк педагог А.С.Макаренко (1889-1939) номи билан бевосита боғлиқ. У болалар калоннасидаги фаолиятида, яъни фақат тарбиясини эмас, маънавий қиёфасини ҳам йўқотган болалар билан ишлаб, уларнинг бениҳоя ҳурмати ва ишончига сазовор бўлди. Шахсий тарбиявий усули билан бутун оламга машҳур бўлганлигининг ўзи ҳам А.С.Макаренконинг юсак педагогик маҳорат чўққисига эришганлигининг яққол далилидир. ЮНЕСКО қарори билан унинг 100 йиллигига 1988 йил - «Макаренко йили» деб эълон қилинди.

А.С.Макаренко бўлажак педагог талабалик давридаёқ педагогик маҳорат сирларини ўрганиши зарурлигини таъкидлаб, шундай дейди: *«Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашини, қувноқ, жаҳлдор бўлишни билиши лозим, у ўзини шундай тутиши лозимки, унинг ҳар бир ҳаракати тарбияласин.»*¹

Буюк педагогнинг бу фикрига Украина педагогика институти олимлари катта масъулият билан қарашди. Улар бир неча йиллар давомида Макаренко педагогик маҳорати мактабини, мавжуд бўлган илғор назария ва амалиётни атрофлича таҳлил қилишди. Натижада 1979 йили «Педагогик маҳорат асослари» фани яратилди ва у барча педагогика олий ўқув юртларида ўқитила бошланди. Бу фаннинг тузилиш принципининг ўзига хослиги шундаки, у педагогда шахс ва жамоага таъсир эта олишни таъминлайдиган ва турли фанларга боғлиқ бўлган билимларни танлаб, уларни ўзида мужассамлаштиради. Шунинг учун ҳам фан дастурига педагогик маҳорат моҳияти, ўқувчига таъсир этиш воситалари ва усуллари каби педагогик маҳоратнинг одатдаги масалаларидан ташқари, театр педагогикаси ва нотиклик санъати ҳақидаги маълумотлар ҳам киритилган. Бу фанни ўрганиш педагогика, психология, методика ва бошқа педагогик фанлардан эгалланган билимларга асосланади.

Педагогик маҳорат - бу ўқув жараёнининг барча шакллари энг қулай ва самарали ҳолатда ташкил этиш, уларни шахс камолоти мақсадлари томон йўналтириш, талабаларда (ўқувчиларда) дунёқараш, қобилиятни шакллантириш, уларда жамият учун зарур бўлган фаолиятга мойиллик уйғотишдир.

Педагогик маҳорат яхлит тизим сифатида қуйидаги таркибий қисмлардан иборат бўлади:

- педагог шахсини инсонпарварлик йўналишига эга бўлиши, унинг қизиқишлари, кадрият йўналишлари ва идеалларининг олий мақсад-баркамол авлод тарбиялашга йўналтирилганлиги;
- мутахассислик фанлари, ўқитиш методикаси, педагогика-психологиядан мукамал билимга эга бўлиш;
- педагогик қобилиятга эга бўлиш (мулоқотга мойиллик, ишчанлик, келажакни тасаввур қила олиш, касбий мустақиллик, сенсор ахборотларни тезлик билан англаш (юзидан ўқиб олиш));
- педагогик техникани эгаллаш, яъни ўз-ўзини бошқара олиш, ўзаро таъсир этиш ва ҳамкорликда ишлашни уддалаш.

Педагогик маҳорат ўз ичига болалар ҳақидаги, уларнинг психологияси тўғрисидаги, мактаб ҳақидаги, таълим-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва унинг мазмуни, методлари ҳақидаги кенг билимларни қамраб олади. Бу билимлар умумий педагогик маданиятни ташкил этади, ўқитувчи, тарбиячи бу маданиятни эгалламаса, ҳеч вақт ўз ишининг чинакам устаси бўла олмайди, ёмон, эски усулдан, бир қолипдаги тайёр андозаларни ишлатишдан нарига ўтмайди.

Бироқ, замонавий ўқитувчига биргина умумий маданиятнинг ўзи кифоя қилмайди, махсус билимлар ва малакалар - болаларни кузатиш, уларнинг ўсишидаги муҳим нарсаларни аниқлай олиш, уларни ривожлантириш йўллари ва усуллари аниқлаш, турли ўзаро таъсирини чуқур таҳлил қилиш, педагогик изланишлар ва ютуқларни илмий жиҳатдан бир тизимга солиш малакалари зарур бўлади.

Педагогик фаолиятнинг ўзига хослиги қуйидагиларда намоён бўлади.

1. Инсон табиатининг жонсиз моддаси эмас, балки ўзининг алоҳида хусусиятлари, рўй бераётган воқеаларни идрок қилиши ва уларга ўзича баҳо берадиган, такрорланмайдиган фаол мавжудотдир. Психологияда таъкидланганидек, ҳар бир шахс

¹ Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008. -181 б. 146-бет.

такрорланмасдир. У педагогик жараённинг ўз мақсади, иштиёки ва шахсий хулққа эга бўлган иштирокчиси ҳамдир.

2. Педагог доимо ўсиб-ўзгариб борадиган инсон билан ишлайди. Уларга ёндашишда бир хил қолип, шаклланиб қолган хатти-ҳаракатлардан фойдаланиш мумкин эмас. Бу эса педагогдан доимо ижодий изланиб туришни талаб қилади.
3. Ўқувчиларга педагогдан ташқари, атроф-муҳит, ота-она, бошқа фан ўқитувчилари, оммавий ахборот воситалари, ижтимоий ҳаёт ҳам таъсир этади. Шунинг учун ҳам педагог меҳнати бир вақтнинг ўзида жамики таъсирларга ва ўқувчиларнинг ўзида пайдо бўлган фикрларга тузатишлар киритиб боришни назарда тутди.

Педагогик мақсаднинг ўзига хослигини қуйидагиларда билиш мумкин:

1. Педагогик фаолиятнинг мақсади жамият томонидан белгиланади, яъни педагог фаолиятининг натижаси жамият манфаатлари билан боғлиқдир. Унинг меҳнати ёшлар шахсини ҳар томонлама камол топтиришга йўналтирилган. Педагогик фаолият авлоднинг ижтимоий узвийлиги (кетма-кетлиги)ни таъминлайди. Бир авлод тажрибасини, иккинчи авлодга ўтказди, ижтимоий тажриба орттириш учун инсондаги табиий имкониятларни рўёбга чиқаради.
2. Педагог фаолияти доимо шахс фаолиятини бошқариш билан боғлиқ. Бунда педагогик мақсад ўқувчи мақсадига айланиши муҳимдир. Педагог ўз фаолияти мақсадини ва унга эришиш йўллари аниқ тасаввур қилиши ва бу мақсадга эришиш ўқувчилар учун ҳам аҳамиятли эканлигини уларга аниқ олиши зарур. Гёте таъкидлаганидек: «Ишонч билан гапир, ана шунда сўз ҳам, тингловчиларни маҳлиё қилиш ҳам ўз-ўзидан келаверади»².
3. Педагогик (таълим-тарбия) жараёнда ўқувчи фаолиятини бошқариш шунинг учун ҳам мураккабки, педагог мақсади доимо ўқувчи келажаги томон йўналтирилган бўлади. Буни аниқлаган ҳолда, моҳир педагоглар ўз фаолиятини мантқан ўқувчилар эҳтиёжларига мувофиқ ҳолда лойиҳалайдилар. Ҳамкорлик педагогикасининг туб моҳияти ҳам ана шундан иборат.

Шундай қилиб, педагогик фаолият мақсадининг ўзига хослиги ўқитувчидан қуйидагиларни талаб қилади:

- жамиятнинг ижтимоий вазифаларини тўла англаб, ўз шахсига қабул қилиши. Жамият мақсадларини «ўсиб» унинг педагогик нуқтаи назарига айланиши;
- муайян ҳаракат ва вазифаларга ижодий ёндашиши;
- ўқувчилар қизиқишларини эътиборга олиш, уларни педагогик фаолиятнинг белгиланган мақсадларига айлантириш;

Ўқувчи шахсига доимо ижобий-ахлоқий таъсир кўрсата оладиган кишигина ҳақиқий тарбиячидир. Бунга эришиш учун педагог ўзининг ахлоқий сифатларини доимо такомиллаштириб бориши зарур.

Ўқувчиларни меҳнат, мулоқот, ўйин, ўқиш каби фаолият турларида иштирок этишлари тарбиянинг асосий воситаси ҳисобланади. Ҳар бир моҳир педагог ўзининг индивидуал педагогик тизимига эга бўлиши керак.

Айрим педагоглар касбий маҳорат сирларини эгаллаш учун, аввало таълим-тарбия методларини такомиллаштиришга интиладилар. Бу табиий ҳол, чунки айнан методлар ёрдамида педагог ўз ўқувчиларини турли ўқув фаолиятига жалб қилади. Шу билан бирга ўқувчиларни билим олишга қизиқтиришда ўқитувчи томонидан танланган методлар, усуллар ва топшириқлардан бошқа сабаблар ҳам таъсир этади. Педагог фаолиятининг муваффақиятли кечиши унинг шахси, характери, ўқувчилар билан муомаласига ҳам кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади. Одатда буларнинг таълим-тарбия жараёнига таъсири аҳамиятсиздек туюлади. Аммо тажрибали педагог, унинг хатти-ҳаракати ўқувчиларга

² Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008. -181 б.

қандай таъсир кўрсатаётганлигига аҳамият бериб, унга керакли тузатишлар киритиб, такомиллаштириб боради. Шунинг учун ҳам педагогик маҳоратни ўқитувчи шахси сифатларини мажмуи сифатида қаралиб, уни ўқитувчи юқори даражада психологик-педагогик тайёргарликка эга бўлиши билан боғлиқ бўлишини унутмаслик лозим.

Шундай қилиб, педагог-муаллим ўз маҳоратига қуйидаги босқичларда эришиши мумкин:

1. Педагогика-психология фанларини чуқур ўрганиш.
2. Махсус фанлар, уларни ўқитиш методикасини чуқур билиш.
3. Педагогик амалиётда фаол иштирок этиш ва уни самарали ўтказиш.
4. Ўз фаолиятини доимо таҳлил қилиб, унга нисбатан танқидий муносабатда бўлиш.
5. Ўз устида мустақил ишлаш, малака ошириш курсларида ўқиб бориш.

Ўқитувчилик – инсон жамияти тарихи бошлангандан эътиборан давом этиб, шу билан бирга ҳамма вақт жамият ва жамоатчилик томонидан эътиборга лойиқ эъзозлаб келинган касбдир.

“...Ўқитувчи, – дейди Ал Форобий, - ақл-фаросатга, чиройлик нутққа эга бўлиши ва ўқувчиларга айтмоқчи бўлган фикрларини тўла ва аниқ ифодалай олишни билмоғи зарур.” У ўз фикрини давом эттириб: “Ўқитувчи ва раҳбарнинг вазифаси доно давлат раҳбари вазифасига ўхшайди, шу сабабли ўқитувчи эшитган ва кўрганларининг барчасини эслаб қолиши, ақл-фаросатга, чиройли нутққа эга бўлиши, ўқувчиларга айтмоқчи бўлган фикрларини тўла ва аниқ ифодалаб беришни билмоғи лозим. Шу билан бирга ўз орномусини кадрлаши, адолатли бўлмоғи лозим. Ана шундагина у инсонийликнинг юксак даражасига эга бўлади ва бахт чўққисига эришади”³, - деб таъкидлайди.

Абу Али ибн Синонинг фикрича “...Ўқитувчи матонатли, соф виждонли, ростгўй ва болани тарбиялаш методларини, ахлоқ қоидаларини яхши биладиган одам бўлмоғи лозим. Ўқитувчи ўқувчининг бутун ички ва ташқи дунёсини ўрганиб, унинг ақл қатламларига қира олмоғи лозим”⁴.

Носириддин Тусий ўзининг “Ўқитувчиларни тарбиялаш тўғрисида” деган асарида шундай дейди: “...Ўқитувчи мунозараларни олиб боришни, рад этиб бўлмайдиган даражадаги исбот қилишни билиши, ўз фикрларининг тўғрилигига ишониши, нутқи эса мутлақо тоза, жумлалари мантикий ифодаланадиган бўлиши лозим... Ўқитувчи нутқи ҳеч қачон ва ҳеч қерда заҳархандали, қўпол ёки қаттиқ бўлиши мумкин эмас. Дарс пайтида ўқитувчининг ўзини тута олмаслиги ишни бузиши мумкин...”⁵

Қошғарий: “...Мен аъзолар касаллигини даволашдан олдин одамларнинг руҳиятини даволашни зарур деб топдим. Бунга мен ўқитувчилик йўли билан эришаман, бунга менинг ишончим комил. Чунки аъзолар касаллиги билан юзларча, мингларча одамлар ҳалок бўлсалар, нодонлик, билимсизлик туфайли ўн минг ва юз мингларча одамлар ҳалок бўладилар...”⁶.

Улуғ шоиримиз Алишер Навоий ҳам ўқитувчи меҳнатини ҳолисона баҳолаб: “Агар шогирд подшоликка эришса ҳам, унга (муаллимга) қуллук қилса арзийди”, “Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўргатмиш ранж ила”⁷ каби сатрлар битган.

³ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Тошкент: Халқ мероси, 1999. – 224 б.

⁴ Абу Али ибн Сино. Зийнат. Тошкент: Шарқ, 1992.

⁵ Ўрта Осиёда педагогик фикр таракқиётидан лавҳалар. (Тузувчи-муаллифлар: А.Зуннунов (раҳбар), М.Ҳайруллаев, Н.Хотамов, Д.Шодиев). Тошкент: Фан, 1997. – 352 б.

⁶ Ўрта Осиёда педагогик фикр таракқиётидан лавҳалар. (Тузувчи-муаллифлар: А.Зуннунов (раҳбар), М.Ҳайруллаев, Н.Хотамов, Д.Шодиев). Тошкент: Фан, 1997. – 352 б.

⁷ Нишоновна С. Шарқ Уйғониш даври педагогик фикр тарихида баркамол инсон тарбияси: Пед.фан.докт. ... дисс. Тошкент, 1998. – 288 б.

Ҳозирги замон илм-фан тараққиётини буюк алломаларимиз яратган бир неча қимматли асарларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Бу нодир асарлар бир неча асрлар илгари яратилган бўлсада, ўз қимматини йўқотмаган.

Ўқитувчининг ўрни ва унинг вазифалари ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялаш ишига жамият ва жамоатчилик томонидан эътибор қаратилишининг нақадар муҳим аҳамиятга эгаллиги билан аниқланади.

Мамлакатимизда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни ҳаётга татбиқ этиш жараёнида ўқитувчининг ёш авлодга таълим ва тарбия беришда жамият олдидаги жавобгарлиги янада ортиб бораверади.

Замонавий мактаб ўқитувчиси қатор вазифаларни бажаради. Ўқитувчи – синфдаги ўқув жараёни ташкилотчиси. Ўқитувчи ўқувчилар учун дарс пайти, қўшимча дарсларда ва шу билан бирга дарсдан ташқари пайтларда ҳам керакли маслаҳатлар беришда билимлар манбаидан биридир. Кўпчилик ўқитувчилар синф раҳбари вазифасини бажариб, тарбия жараёни ташкилотчилари бўлиб ҳисобланадилар.

Замонавий ўқитувчи ижтимоий психолог бўлмаслиги мумкин эмас. Шунинг учун ҳам у ўқувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларни йўлга сола олиши, болалар жамоасида ижтимоий-психологик механизмлардан фойдаланишни билиши зарур.

Маълумки, педагогик фаолият – киши меҳнатининг энг мураккаб соҳаларидан биридир. Жамият томонидан қўйиладиган талабларидан энг муҳими ўқитувчининг шахси ва унинг касби билан боғлиқ хислатларга қаратилган.

Ўқитувчининг энг муҳим шахсий хислатлари қуйидагилар:

-ўқитувчининг ўз Ватанига содиқлиги, болаларни севиши, уларни инсонпарварлик руҳида тарбиялаш истаги, ўз юрти, она тили, ўз халқининг тарихи ва унинг маданиятини севиши, давлатнинг мустақиллиги ғоясида яшашидан иборатдир;

-ижтимоий жавобгарликни юксак даражада ҳис этиши;

-олижаноблиги, ақл-фаросатли, маънавий пок – маънавият ва маърифат бўйича юксак мақсадларга мос келиши, бундай хислатларни жамият хоҳиши бўйича болаларга сингдириб бориши;

- ўзини қўлга ола билиши, сабр-тоқатли, бардам, матонатлилигидир.

Жамиятнинг ўқитувчилик касбига қўядиган асосий талаблари қуйидагичадир:

- шахсни маънавий ва маърифий томондан тарбиялашнинг, миллий уйғониш мафкурасининг ҳамда умуминсоний бойликларнинг моҳиятини билиши, болаларни мустақиллик ғояларига содиқлик руҳида тарбиялашни билиши, ўз Ватани, табиатга ва оиласига бўлган муҳаббати;

- кенг билим савиясига эга бўлиши, турли билимлардан хабардор бўлиши;

- ёш педагогик психология, ижтимоий психология ва педагогика, ёш физиологияси ҳамда мактаб гигиенасидан чуқур билимларга эга бўлиши;

- ўзи дарс берадиган фан бўйича мустаҳкам билимга эга бўлиб, ўз касби, соҳасида жаҳон фанида эришилган янги ютуқ ва камчиликлардан хабардор бўлиши;

- таълим ва тарбия методикасини эгаллаши;

- ўз ишига ижодий ёндашиши;

- болаларни билиши, унинг ички дунёсини тушуна олиши;

- педагогик техникани (мантик, нутқ, таълимнинг ифодали воситалари) ва педагогик тактга эга бўлиши;

- ўқитувчининг ўз билим ва педагогик маҳоратини доимий равишда ошириб бориши.

Ҳар бир ўқитувчи ана шу талабларга энг юқори даражада мос келадиган бўлишига интилиши керак.

Мунозара учун саволлар

1. Педагогик маҳорат нима ?
2. Педагогик маҳоратнинг шаклланиш босқичлари қандай бўлади?
3. Педагогик фаолият деганда нимани тушунаси?

4. Ўқитувчи фаолиятининг асосий йўналишлари нималардан иборат?
5. Ўқитувчилик касбига қўйиладиган талаблар нималардан иборат?
6. Педагогик маҳоратнинг қандай таркибий қисмлари мавжуд?

Тестлар

- 1. Шахсни жамоада ва жамоа оркали тарбиялаш, бу –**
 - а) тарбиянинг методларидан бири
 - б) тарбиянинг принципларидан бири
 - в) тарбиянинг таркибий қисмларидан бири
 - г) тарбиянинг шаклларидан бири
- 2. “.....педагог ва ўқувчилар жамоаси ўртасида ўзаро биргаликдаги ҳаракатнинг мазмунан ахборот айирбошлашдан, ўқув-тарбиявий таъсир кўрсатиш ва ўзаро ҳамжиҳатликни ташкил этишдан иборат тизими, усуллари ва малакаларидир” деган таъриф қайси иборага тегишли**
 - а) педагогик маҳорат
 - б) педагогик аксиология
 - в) педагогик технология
 - г) педагогик мулоқот
- 3. Тарбия жараёни, бу -**
 - а) узоқ муддат ва қийин жараёндир
 - б) дунё қарашни шакллантириш жараёни
 - в) оиладаги тарбияни
 - г) маълум бир муддатга мўлжалланган жараён
- 4. Етказа билиш, ҳаётда тадбиқ эта билиш:**
 - а) Маҳорат
 - б) Билим
 - в) Малака
 - г) Кўникма
- 5. “Педагог” атамаси қайси даврда вужудга келган?**
 - а) қулдорлик тузуми даврида
 - б) феодализм тузуми даврида
 - в) ибтидоий жамоа даврида
 - г) капитализм тузуми даврида
- 6. Қандай воситалар ёрдамида яратиш мақсадлари амалга оширилади?**
 - а) дидактик материал
 - б) дидактик тизим
 - в) дидактик восита
 - г) дидактик тажриба

2-МАВЗУ: ПЕДАГОГИК ФИКР ТАРИХИ ВА МАКТАБ АМАЛИЁТИДА ЎҚИТУВЧИ МАҲОРАТИ МАСАЛАЛАРИ

Режа:

1. Шарқ мутафаккирларининг педагогик фаолият борасидаги ижтимоий қарашлари.
2. Педагогик фаолиятни режалаштиришнинг асосий қонуниятлари.
3. Дарс – таълимнинг асосий шакли сифатида.
4. Замонавий дарс олдида қўйиладиган дидактик талаблар.

Таянч иборалар: Авесто, педагогик фаолият, мулоқот, муомала, мақсад, педагогик меҳнат, дарс, дарс типлари, дарс таҳлили, нутқ услуги, мударрис, мутафаккир

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон демократик тараққиётнинг янги босқичида. Тошкент: «Ўзбекистон», 2005.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008.
3. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: Халқ мероси, 1999. – 224 б.
4. Аждодлар ўғити. Ҳикматлар, ҳикоятлар, тамсиллар. //Тўпловчи Б.Аҳмедов Тошкент: Чўлпон, 1991.
5. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
6. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006.
7. Абу Али ибн Сино. Зийнат. Тошкент: Шарқ, 1992.
8. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-хулуб. Асарлар 15-том. Тошкент, 1996.
9. Амир Темур ўғитлари /Тўплам. Тузувчилар: Б.Аҳмедов, А.Аминов. Тошкент: Наврўз, 1992. – 64 б.
10. Асқарова Ў. Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
11. Аҳмедов А. Улуғбек. Тошкент: Фан, 1991.
12. Кайковус. Қобуснома. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
13. Тўхлиев Б. Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” асари. Тошкент: Юлдузча, 1991.
14. Ҳикматнома. //Тўпловчи Н.Эшонқулов. Тошкент: Чўлпон, 1992.

Инсон - табиатнинг бир бўлаги. Инсон боласи маълум лаёқат куртаклари, маълум имкониятлар билан туғилади. Аммо, булар имконият. Бу лаёқат куртакларининг ривожланиши учун қулай ижтимоий муҳит, шароит, таълим-тарбия зарур.

Марказий Осиё мутафаккирларидан Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний ва бошқалар ҳам инсон тарбиясига таъсир этувчи омиллар аҳамиятига катта эътибор бериб келганлар. Форобий инсон камолотида таълим-тарбиянинг муҳимлигини таъкидлаб: “Муносиб инсон бўлиш учун одамда икки имконият - таълим ва тарбия олиш имконияти бор. Таълим олиш орқали назарий камолотга эришилади, тарбия эса бу кишилар билан мулоқотда ахлоқий кадр-қимматни ва амалий фаолиятни яратишга олиб борадиган йўлдир”⁸, дейди.

Ўтмишда яшаган буюк мутафаккир ва донишмандлар, айниқса, Абу Наср Форобий, Ибн Сино ўз асарларида тарбиянинг шакллари ва усуллари ҳақида қимматли фикрларни баён қилганлар.

Абу Наср Форобий (873-950) таълим-тарбияга оид асарларида таълим-тарбиянинг муҳимлиги, унда нималарга эътибор бериш, таълим-тарбия усуллари ҳақида фикр юритади. Бу жиҳатдан унинг “Фозил одамлар шаҳри”, “Бахт-саодатга эришув тўғрисида”,

⁸ Нишонов С. Шарқ Уйғониш даври педагогик фикр тарихида баркамол инсон тарбияси: Пед.фан.докт. ... дисс. Тошкент, 1998. – 288 б.

“Илмларнинг келиб чиқиши”, “Ақл маънолари тўғрисида” каби асарлари муҳим аҳамиятга эга.

Фаробий таълим-тарбияга биринчи марта таъриф берган олим ҳисобланади. Таълим деган сўз инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш, тарбия - назарий фазилатларни, масъул ҳунарни эгаллаш учун зарур бўлган ҳуқ нормаларини ва амалий малакаларни ўргатишдир, дейди олим.

Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина бўлади. Тарбия эса амалий иш, тажриба орқали ўрганишдир.

Фаробий ўзининг “Бахт-саодатга эришув тўғрисида” асарида билимларни ўрганиш тартиби ҳақида қуйидаги фикрни баён этган. У: “Аввал билиш зарур бўлган илм ўрганилади, бу - олам асослари ҳақидаги илмдир. Уни ўргангач, табиий илмларни ўрганиш зарур. Ундан сўнг умуман, жонли табиат - ўсимликлар ва ҳайвонлар ҳақидаги илм ўрганилади”⁹, - дейди.

Фаробий фанларни таснифлаш билан бирга, уларни қандай ўрганиш масаласига ҳам алоҳида тўхталган. Унинг фикрича, ҳар бир фанни ўрганувчи олдин ўзини шу илмни ўзлаштиришга тайёрлаши, сўнггра ҳақиқатни излаши, ўзининг саломатлиги, одоб-ахлоқига жиддийроқ эътибор бериши лозим. Кимки илм ҳикматини ўрганишни истаса, бу ишни ёшлигидан бошласин.

Фаробий дидактик қарашларида устоз, ўқитувчининг масъулиятини алоҳида ифодалайди. “Устоз, - дейди у шогирдларига қаттиқ зулум ҳам, ҳаддан ташқари қўнгилчаклик ҳам қилмаслиги лозим”¹⁰. Чунки ортиқча зулм шогирдда устозга нисбатан нафрат уйғотади, борди-ю устоз жуда юмшоқ бўлса, шогирд уни менсимай қуяди ва у берадиган билимдан совиб қолади. Айниқса, Фаробий ўзининг “Фозил одамлар шаҳри”, “Фалсафий саволлар ва уларга жавоблар”, “Ҳикмат ҳулосалари”, “Шарҳлар” каби асарларида инсонни тарбиялаш усуллари ҳақида ҳам фикр юритади.

Фаробий тарбияланаётган кишининг шароитлари ва характериға қараб иккита педагогик усулдан фойдаланишни тавсия этади. Агар тарбияланаётган кишилар фан ва ҳунарни ўрганишға ўзлари хоҳиш билдираётган бўлсалар, уларға нисбатан юмшоқ усулни қўллаш зарур. Борди-ю тарбияланувчилар ўзбошимча ва итоатсиз бўлса, уларға нисбатан қаттиқ усул қўлланилади, дейди.

Фаробий ўз асарларида шахснинг ривожланиш муаммоларини баён қилиб, инсон бошқа жонзотлардан сифат жиҳатидан тубдан фарқ қилади, деб кўрсатади.

Биринчидан, дейди у, инсон - ақлли мавжудот бўлиб, ақл ва жон инсоннинг табиий ибтидосидир. Иккинчидан, инсоннинг тили ва нутқи бор. Учинчидан, инсон касб-ҳунарға эга. Бир-бири билан боғлиқ бўлган бу барча хусусиятлар инсоннинг ривожланиши ва такомиллашувига имкон беради.

Фаробий педагогик таълимотининг асосида комил инсонни шакллантириш, инсоннинг ўз моҳияти билан ижтимоийлиги, яъни фақат жамиятда, ўзаро муносабатлар жараёнида комилликка эришади, деган фалсафий қараш ётади.

Қомусий олим Абу Райҳон Беруний ўзининг таълим-тарбияға оид қарашларида инсон камолотиға жуда катта эътибор берган. Унинг ақлий таълим ҳақидаги фикрларини ўрганар эканмиз, энг аввало, унинг илм олиш, билимдаги таълим узвийликлари, ўқиш, ўқитиш ва ўқув қуроллари, ёзув белгилари ҳақида айтган фикрлари ғоят қимматлидир.

Беруний ўзининг таълим-тарбияға оид қарашларини “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”, “Ҳиндистон”, “Минералогия”, “Китоб ас-Сайдана” каби асарларида баён

⁹ Нишоновна С. Шарқ Уйғониш даври педагогик фикр тарихида баркамол инсон тарбияси: Пед.фан.докт. ... дисс. Тошкент, 1998. – 288 б.

¹⁰ Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993.

этган. У ўз асарларида дунёни илмий билиш йўллари кўрсатиб берди. Берунийнинг фикрича, кишининг ақл билан ўйлаши, ҳаёл суриши, фикрлаши – бу унинг билим жараёни манбаи ҳисобланади.

Беруний таълим-тарбияга ўқувчиларнинг диққатини жалб қилиш, машғулотлар давомида ўқувчини зериктириб қўймаслик учун таълим олишнинг турли йўллари, шакл ва методлари устида тўхталади. У: “Бизнинг мақсадимиз ўқувчини толиқтирмаслик, ҳадеб нарса ўқиб бериш зерикарли бўлади ва тоқатни тоқ қилади. Агар ўқув бир масаладан бошқа бир масалага ўтиб турса, у худди турли-туман боғларда сайр қилгандек бўлади...”¹¹ дейди.

Берунийнинг таъкидлашича, билим олишда имконият яратган билимларни эгаллаш учун ўқувчида интилиш ва қизиқиш бўлиш керак. Беруний илм олиш йўли билан дунёни билишнинг босқичларини кўрсатиб берди. Олим асосий педагогик, дидактик талаб – таққослаш, машқ, тажрибалар ўтказиш деб билади, булар билим олишдаги узвийликни яхшилади. Беруний ўша даврда мавжуд бўлган аниқ фактлардан ҳар бирининг мақсад ва вазифаларини ўқувчи онгига тўлиқ етказилган бўлишини талаб қилади. Беруний ҳамма фанларни бири-бири билан боғлиқ ҳолда ўрганиш лозимлигини таъкидлайди. Ҳар бир ўқувчини билим олишдаги вазифаси ҳақида ҳам қимматли фикрлар баён этган.

Таълим - инсон билиш фаолиятининг энг мураккаб турларидан биридир. Таълим - ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини эгаллаш бўйича ўқув-билиш фаолиятини ташкил қилиш, уларнинг тафаккур ва қобилиятларини ўстириш, дунёқараш, маънавий сифатлари, ахлоқий, эстетик маданиятини шакллантиришга қаратилган педагогик жараёндир.

Беруний шахс ривожланиши, камолотида уч нарса муҳимлигини таъкидлайди. Яъни ҳозирги давр педагогикасида эътироф этилганидек, шахс ривожланишида ирсият, муҳит ва тарбия муҳим роль ўйнайди. Беруний инсоннинг ривожланишида илму маърифат, санъат, адабиёт, амалий фаолият, айниқса, ижтимоий турмушнинг ҳам аҳамияти катта эканлигини таъкидлайди.

Буюк мутафаккир Абу Али ибн Сино педагогик қарашларида инсоннинг ҳам ақлий, ҳам ахлоқий, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ривожланиши унинг камолга етишининг асосий мезони сифатида талқин этилади. Шарқда «Шайх ар-Раис» номи билан машҳур бўлган аллома - Абу Али ибн Сино ўқитувчи маҳорати ҳақида фикр юритар экан, куйидагиларни эслатиб ўтади:

- болалар билан муомалада босиқ, жиддий бўлиш;
- берилаётган билимнинг талабалар қандай ўзлаштириб олаётганига эътибор бериш;
- таълимда турли метод ва шакллардан фойдаланиш;
- талабанинг хотираси, билимларни эгаллаш қобилияти, шахсий хусусиятларини билиш;
- ақлий даражасига мос равишда таълим бериш;
- ҳар бир сўзнинг болалар ҳиссиётини уйғотиши даражасида бўлишига эришиш зарур.

У ўзининг бир қатор асарларида, жумладан, “Донишнома”, “Шафо китоби”, “Тиб қонунлари” ва бошқаларда таълим-тарбия масалаларига кенг тўхталади. Ибн Сино бола тарбиялашнинг кийин ва мураккаб томонларини алоҳида таъкидлайди. У ўзининг “Тиб қонунлари” асарида ушбу масалага “Тарбия тўғрисида” деган бир бобни бағишлайди. Бунда у ёш болаларда ҳаракатларни қандай тарбиялаш кераклиги тўғрисида қимматли фикрлар баён қилади. У болаларга нисбатан бўладиган жисмоний жазонинг ҳар қандай ҳолатини қаттиқ қоралайди.

Ёш болалар тарбиясига катталарнинг таъсири тез ўтишини Ибн Сино алоҳида уқтиради. Ёш болалар ҳамиша ўзидан катталарга тақлид қилувчан бўлади. Уларнинг яхши

¹¹ Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Тошкент: Ўрта ва олий мактаб, 1968. – 486 б.

тарбия топишида яхши хулқ, одобли ва ақлли кишиларнинг таъсири ижобий роль ўйнайди. Шунинг учун Ибн Сино ёш ота-оналарга ва ҳамма тарбиячиларга болаларга шахсий намуна кўрсатишни маслаҳат беради. Унинг фикрича, бола ёшлигидан бошлаб фақат яхши қилиқларга ўргатилиши зарур. Бу келажакда унинг мустаҳкам характерли бўлиб етишишига олиб келади.

Ибн Сино инсон ривожланишида, камолотида ақлий, ахлоқий, жисмоний тарбияни ўзаро алоқада амалга оширишнинг илмий асосларини кўрсатиб берди. Боланинг ҳар томонлама ривожланишида оила тарбиясининг ўрни катта эканлигини, агар оилада тарбиянинг яхши усулларидан фойдаланилса, оила бахтли бўлишини таъкидлади.

Шахс тарбиясида ўқитувчининг ўрни ниҳоятда катта эканлиги маънавий меросимиз дурдоналари бўлмиш Кайковус, Абу Наср Форобий, Юсуф Хос Ҳожиб, Абу Райҳон Беруний, Аҳмад Яссавий, Амир Темур, Алишер Навоий, Абдулла Авлоний асарларида марказий ўринни эгаллайди. Улар болани тўғри тарбиялаш, унинг шахсини шакллантиришда ўқитувчи меҳнатининг аҳамияти, унинг масъулияти масаласида қимматли фикрлар қолдирганлар.

“Халқ педагогик мероси – уммон, биз билган педагогик фикрлар ундан бир томчи холос”, - деб ёзган эди атоқли педагог Раҳимжон Усмонов. Педагогика фани ва унинг тарихини кўз олдимизга келтирадиган бўлсак, таълим-тарбиянинг жамият пайдо бўлиши билан шаклланишига ишонч ҳосил қиламиз. Таълим-тарбиянинг мақсади, инсонни ҳар томонлама етук қилиб шакллантиришдир.

Алломаларимиздан бири Юсуф Хос Ҳожиб ўзининг “Қутадғу билиг” асарида шундай деб ёзади: “Билим – бу инсонийликнинг пойдевори, унинг негизида ахлоқан мукамал шахс шаклланади”¹². Унинг фикрича, жамиятдаги нолойиқ ишларнинг сабаби билимсизлик ва саводсизликдир.

Педагогика тарихи таълим-тарбия пайдо бўлиши билан аста-секин инсоният томонидан ўзи билмаган ҳолда ривожлантириб келинди. Шундай қилиб, педагогика таълим-тарбиянинг мақсад ва вазифалари, уларнинг мазмуни, усуллари ҳамда ташкил этиш шакллари ҳақида маълумот берувчи фанга айланди. Ҳар бир даврда янги-янги педагогик фикрлар пайдо бўлди ва шунинг асосида таълим-тарбия ривожланди. Шу даврда яшаб ижод этган буюк мутафаккир Алишер Навоий ўз даврининг илғор маърифатпарвар алломаси сифатида таълим-тарбия ақидаларини, ўзидан илгари ижод этган мутафаккирларнинг педагогик қарашларини давом эттирди. Айниқса, инсоний камолотда илм-фаннинг ўрни бекиёслигини таърифлади. Навоий ўзининг ахлоқий асарларида комил инсон ҳақида фикр юритади ва унга хос фазилатларни санаб ўтади.

Алишер Навоий ёшларга чуқур билим беришда муаллиму мударрислар ҳамда устозу-мураббийларнинг ўзлари ҳам билимли ва тарбияли бўлиши зарурлигини уқтиради. У нодон, мутаассиб, жоҳил домлаларни танқид этади ва ўқитувчи маълумотли, ўқитиш йўллари билладиган муаллим бўлиши зарур, дейди. «Махбуб ул-қулуб» асарида мактабдорлар ҳақида фикр юритар экан, уларнинг ўта қаттиққўл, жоҳил ва таъмагирликларини қоралаш билан бирга, ўқитувчи меҳнатининг оғирлиги, мураббийлик ҳаққини ҳолисона баҳолайди.

Абдулла Авлоний фикрича, болаларда фикрлаш қобилиятини ўстириш ва бу тарбия билан мунтазам шуғулланиш бениҳоя зарур ва муқаддас бир вазифа. Бинобарин, у муаллимларнинг **«диққатларига суянган, виждонларига юкланган муқаддас бир вазифадир... Негаки фикрнинг қуввати, зийнати, кенглиги, муаллимнинг тарбиясига боғлиқдир»**¹³.

¹² Тўхлиев Б. Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” асари. Тошкент: Юлдузча, 1991.

¹³ Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ- Т.: Ўқитувчи, 1992. -160 б.

Педагогика тарихига назар соладиган бўлсак, кўплаб бундай қимматли фикрлар диққатимизни тортади. Бугунги кунда ҳам мутафаккирларимизнинг таълим-тарбияга оид қарашлари етук иймонни тарбиялашда қўл келмоқда.

Дарс - мактабда ўқув ишларини ташкил қилишнинг асосий шаклидир. Ҳозирги пайтда мактабда ўқув ишларини ташкил этишнинг қуйидаги шакллари қўлланилади: дарс, экскурсия (саёҳат), ўқув устахоналаридаги машғулотлар, меҳнат ва ишлаб чиқариш таълими шакллари, семинарлар, факультатив машғулотлар, уй ишлари, ўқитувчининг маслаҳатлари (яъни консультациялар), синфдан ташқари ўқув ишларининг шакллари: предмет тўғрақлари, олимпиадалар, танловлар ва бошқалар.

Синф – ёши ва билими жиҳатидан бир хил бўлган маълум ўқувчилар гуруҳини англатади.

Дарс – мактабда ўқув ишларини ташкил қилишнинг асосий шакли бўлиб, бевосита ўқитувчи раҳбарлигида ёши ва билими бир хил бўлган ўқувчилар доимий гуруҳи билан муайян вақт ичида (масалан 45 минут) қатъий жадвал асосида олиб бориладиган ўқув машғулоти.

Замонавий дарс олдида қуйидаги талаблар қўйилади:

1. Ҳар бир дарс албатта, маълум бир мақсадни амалга оширишга қаратилган ва пухта режалаштирилган бўлмоғи лозим.

2. Ўқувчи талабаларни дастлаб ахборот янгиликлари билан таништириши керак.

3. Ҳар бир дарс мустаҳкам ғоявий йўналишга эга бўлмоғи керак. Дарснинг мазмуни ўқитилаётган мавзуга боғлиқ ҳолда ўқувчиларга миллий истиқлол мафкураси ғояларини, мустақиллик, ватанпарварлик, инсонпарварлик ғояларини сингдиришга, уларда миллий ғурур, миллий одоб, янгича дунёқараш, иймон-этикод каби фазилатларни тарбиялашни назарда тутиш лозим.

4. Дарс турмуш билан боғланган бўлиши керак.

5. Ҳар бир дарс хилма-хил метод, усул ва воситалардан кенг, унумли фойдаланилган ҳолда олиб борилиши лозим.

6. Дарсга ажратилган вақтни тежаш, ундан самарали фойдаланиш керак.

7. Ҳар бир дарс ўқитувчи ва ўқувчиларнинг актив фаолият бирлигини таъминламоғи лозим. Бунда интерактив методлардан фойдаланиш яхши самара беради.

8. Машғулотлар бутун синф билан ва ҳар бир ўқувчи билан уларнинг ўзига хос шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилиши керак.

9. Дарсда Президентимиз Ислом Каримовнинг таълим-тарбияга оид фикрларидан халқимизнинг бой маънавий мероси, кадриятларидан ўз ўрнида фойдаланиш зарур.

10. Дарсда ўқувчиларнинг кунт билан ишлашларини таъминлайдиган мустаҳкам интизом ўрнатилган бўлиши керак.

11. Ҳар бир дарс ўқувчиларнинг мустақиллигини оширишга қаратилган бўлиши керак.

Дарс таълимнинг бошқа шакллари билан ўзининг ташқи ва ички белгилари билан фарқ қилади.

I. Ўқувчиларнинг доимий гуруҳи, қатъий режим, дарс жадвали, машғулотларнинг маълум хонада, дарс этаплари – булар дарснинг ташқи белгиларидир.

II. Дарснинг мақсади, ўқувчиларнинг ўрганишга қизиқишлари, таълим материални ҳис қилиш, англаш, тушуниш, ўзлаштириш – булар дарснинг ички белгиларидир.

Дарс типлари.

Таълим тизимида тажрибадан ўтган дарс типлари қуйидагилар:

- 1) янги билимларни баён қилиш дарси;
- 2) ўқув материалларини мустаҳкамлаш дарси;
- 3) такрорлаш ва умумлаштириш дарслари;
- 4) ўқувчиларнинг ўзлаштиришини назорат қилиш ва ўзлаштириш дарси;
- 5) дарс турлари уйғунлашган дарслар (аралаш дарс).

Дарсларнинг турлари.

Дарслар фақат типлари бўйича эмас, балки турлари бўйича ҳам тавсифланади, яъни гуруҳларга ажратилади.

Дарсларнинг турлари қуйидагича:

а) лекция-дарс; б) суҳбат-дарс; в) кино дарси; г) семинар-дарс, назарий ёки амалий мустақил (тадқиқот типига) ишлари дарси; д) конференция-дарси; е) дарс-лаборатория иши; ж) амалий ишлар дарси; з) экскурсия дарси; и) ўйлаб топ (эвристик), баҳс-мунозара дарс, заковат-ўйин дарслар ва бошқалар.

Ҳар бир дарс типи ўзига хос тузилишга эга. Масалан, янги билимларни баён қилиш дарсининг тузилиши қуйидагича:

- I. Дарсни ташкил қилиш.
- II. Янги билимларни баён қилиш.
- III. Янги билимларни мустаҳкамлаш.
- IV. Янги билимлар устида машқ ўтказиш.
- V. Янги билимларга боғлиқ уй вазифалари бериш.
- VI. Дарсни якунлаш.

Дарс типлари ўйғунлашган дарс (аралаш дарс)нинг тузилиши қуйидагича:

- I. Дарсни ташкил қилиш.
- II. Уй топшириқларини бажарилишини назорат қилиш ва баҳолаш.
- III. Янги мавзунини баён қилиш.
- IV. Янги мавзунини мустаҳкамлаш.
- V. Уй топшириқларини бериш.
- VI. Дарсни якунлаш.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг Олий Мажлис IX сессиясида сўзлаган нутқида, Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисидаги Қонуни”да, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да таълим соҳасини ислоҳ қилишнинг асосий вазифалари белгилаб берилди, умумтаълим мактабларида, академик лицейларда дарс самарадорлигини ошириш йўллари кўрсатилди.

Ҳозирги кунда умумий ўрта таълим мактабларида, лицей ва коллежларда, гимназияларда ноанъанавий дарсларни ташкил этиш, машғулотлар жараёнида фаол методларни, турли усулларни қўллашга, компьютер, кино ва бошқа техник воситалардан фойдаланишга ўқитувчиларимиз катта эътибор бермоқдалар.

“Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишни, янгича педагогик технологияни талаб қилади. Педагогик технологияда ўқитувчининг методик маҳорати муҳим аҳамият касб этади.

Янги методик маҳорат – янги педагогик технология дегани. Педагогик маҳорат ўқитувчида йиллар давомида шаклланади. Педагогик маҳорат ўзининг йўналишига қараб таълимий ва тарбиявий бўлади.

Дарс жараёнида ўқувчилар билиш фаолиятини бошқариш бир неча омилларга боғлиқ. Айниқса, олимлар таъкидлаганидек, фақат қизиқишгина психик жараёнда уларнинг диққат, хотира, тафаккур ва ирода функцияларига ижобий таъсир кўрсатади.

Моҳир ўқитувчи ўқувчиларда ўқишга бўлган қизиқишларини шакллантириш ва доимо ривожлантириб бориш учун қуйидагиларга амал қилиши муҳимдир:

1. Ўқувчиларнинг билишга интилишини, фанга, ақлий меҳнатга, қизиқишларини ривожлантириш ўқув жараёнини шундай ташкил этилишини таъминлайдики, унда ўқувчи фаол ҳаракат қилади, мустақил изланиш ва янги омилларни «кашф этиш»га, муаммоли вазиятларни ўзи ҳал этишга интилади.

2. Ўқув фаолияти, бошқа фаолиятлар каби фақат турлича бўлгандагина, қизиқарли бўлади. Бир хил усулда ахборот бериш ва бир хил усулдаги ҳаракат тез орада зерикашни вужудга келтиради.

3. Фанга бўлган қизиқишни шакллантиришда бу фанни ва унинг айрим қисмларини ўрганишнинг зарурлиги, муҳимлиги ва мақсадга мувофиқлигини ўқувчиларга аниқлаш жуда зарур.

4. Ўқитилган материал олдинги материал билан қанчалик кўпроқ боғлаб тушунирилса, у ўқувчиларга шунчалик қизиқарлироқ туюлади. Ўқув материални ўқувчиларни қизиқтирадиган нарсалар билан боғлаб тушунириш ҳам уларни дарсга қизиқтиришда муҳим роль ўйнайди.

5. Ўртача қийинликдаги ўқув материали ҳам ўқувчиларда қизиқиш уйғотмайди. Ўқув материали бир оз қийинроқ, лекин ўқувчилар кучи етадиган бўлиши керак.

6. Ўқувчилар бажарган ишларини тез-тез текшириш ҳам уларни фанга бўлган қизиқишини уйғотади.

7. Ўқув материалининг аниқлиги, ҳиссиётга бойлиги, ўқитувчининг завқланиб гапириши ҳам ўқувчига, унда фанга бўлган қизиқишнинг ортишига жуда катта таъсир кўрсатади.

Илғор ўқитувчилар ўқитиш методларини танлашга алоҳида эътибор берадилар. Ўқувчиларнинг фронтал, дифференциаллашган ва яқка тартибдаги фаолиятларининг умумий жиҳатлари кўпроқ бўлсада, уларни ташкил этиш ўқитувчидан ўзига хос ижодий ёндашувни талаб қилади, агар бутун синф, гуруҳ ва алоҳида шахсга нисбатан бир хил метод билан таъсир кўрсатилар экан, унда тарбия ҳам, ижодий ёндашиш ҳам барбод бўлади.

Айрим ҳолларда ўқишга қизиқтирувчи методлардан ҳам кўра, бурч ва жавобгарликни ҳис этишни рағбатлантирувчи методларга кўпроқ эътибор бериш тавсия этилади.

Моҳир педагоглар маъруза, семинар, мунозара, конференция, ўқув саёҳати, ўқувчи-маслаҳатчилар ёрдамида мустақил дарс, кўрик-танлов каби дарс турларидан фойдаланишга алоҳида эътибор берадилар.

Ўқитувчининг моҳирлиги юқорида қайд қилинган ноанъанавий дарс турларини ўтиш техникасини эгаллашида намоён бўлади.

Ўқувчилар тафаккурини ривожлантиришда маъруза дарсларининг аҳамияти катта.

Маърузани бошлашдан олдин, бу материални ўрганишдан кўзланган аниқ мақсадни таъкидлаш муҳим. Дарс мақсади эса уч турга бўлинади:

1. Таълимий мақсад; 2. Тарбиявий мақсад; 3. Ривожлантирувчи мақсад. Мисол келтирамиз.

Дарснинг таълимий мақсади: Талабаларга педагогик назокат, унинг ўзига хос хусусиятлари, педагогик одоб-ахлоқни ташкил этиш маданияти ҳақида тушунириш.

Сухбат-мунозара орқали тарқатма материаллардан матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш. Назарий билимлар асосида ўргатиш.

Дарснинг тарбиявий мақсади: Педагогиканинг таълим назарияси ҳақидаги Шарқ ва Ғарб олимлари илгари сурган ғоялардан кенг фойдаланган ҳолда ёшларни комил инсон қилиб тарбиялашга ундаш.

Дарснинг ривожлантирувчи мақсади: Замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш жараёнида педагогика тарихини амалиётда қўллаш усуллариини ўрганиш.

Сўнгра билимларни эгаллаш, ғояни исботлаш, оқилона ҳаракат усуллариини танлаш принципларини кўрсатиш зарур. Шундан сўнггина, мавзунинг моҳияти очиб берилади. Ўз ишига ижодий ёндашадиган ўқитувчилар маъруза давомида диалог, савол-жавоб, қайтариш, зиддиятли вазиятлар, ўхшатишлар ва бошқа фаолият турларидан унумли фойдаланадилар.

Ўқувчиларга янги билимларни ва қонуниятларни кашф этиш билан боғлиқ бўлган ақлий фаолиятни ривожлантиришда семинар дарслар муҳим аҳамият касб этади. Семинар дарсда энг қолоқ ўқувчи ҳам бошқа турдаги дарсда уддалай олмайдиган микдордаги ақлий иш бажарар экан, машғулотлар одатдагидан ташқари анъанавий усулларга олиб борилади.

Баъзан у мунозара ёки суҳбат шаклида бўлиши мумкин. Лекин, ўқув материали аниқ ва ишонарли қилиб баён этилади.

Илғор ўқитувчилар иш тажрибасида мунозара дарслар ҳам муҳим ўрин эгаллаб келмоқда. Мунозара дарсларини ўтиш ўқитувчилардан жуда катта моҳирликни талаб этади. Бунда, энг аввало, ўқувчилар фикрларини таққослаш ва уларнинг фикрларидаги қарама-қаршиликларни аниқлаш муҳимдир. Лекин, дарснинг бу турини ҳар доим ҳам ўтилавермайди. Чунки, ҳамма мавзулар мунозарабоп эмас.

Дарснинг ноанъанавий шаклларида бири **кўрик-конкурс** дарсидир. Бунда синф ўқувчилари 3-4 тадан гуруҳларга бўлиниб, мавзунини мустақил ўзлаштириб, дарсни ўзлари баён қиладилар. Дарснинг бу тури мусобақа шаклида ўтказилганлиги учун ҳар бир ўқувчи унга астойдил тайёргарлик кўришга интилади. Баҳолашда ҳам, гуруҳдаги барча болалар иштирок этадилар. Бундай дарснинг мазмуни, методик таъминоти, материални тушунтиришни ўзига хослигига алоҳида эътибор берилади. Ўқувчиларни гуруҳларга бўлиниб ишлашлари эса, уларни жамоада ҳамкорлик билан ишлашга, ўзаро ёрдам беришга ўргатади.

Бунёдкор ва илғор ўқитувчиларнинг тажрибасиз ўқитувчилардан тубдан фарқ қилувчи томонлари қуйидагилардан иборат: тажрибаси кам бўлган ўқитувчилар дарсда ўқувчиларга асосан билимларни тайёр ҳолда берадилар. Бундай ўқитувчилар дарсда кўпроқ ўқув материални ўқитувчи тушунтиришидан ёки дарсликдан ўқувчиларни ёд олишига ҳаракат қиладилар. Албатта, бундай ўқитиш муаммони излаб топиш ва муаммоли вазиятлар яратишдан осон.

Баъзи ўқитувчилар эса ривожлантирувчи таълим моҳиятини тўла-тўқис тушуниб ета олмайдилар. Улар етарли даражада дидактик ва умупедагогик маълумотларга эга эмаслар. Натижада, муаммоли ўқитишни жорий этишда муваффақиятсизликка учрайдилар.

Моҳир ўқитувчи дарс ўтиш методикасини доимо такомиллаштириб боради. Муаммони кўяр экан, ўқувчини уни ҳал қилишдаги ички зиддиятларни овоз чиқариб мулоҳаза юритади, ўз фикрларини баён қиладди ва уларни муҳокамага кўяди. Содир бўладиган эътирозларни олдиндан бартараф қиладди, ҳақиқатни тажрибада (уни намойиш қилиш ёки олимлар ўтказган тажрибалар асосида) исботлайди. Ўқитувчи ўқувчилар олдида илмий тафаккур юритиш йўлларини намойиш қиладди. Ўқувчиларни илмий изланиш ёрдамида ҳақиқат томон йўллайди, уларни бунда иштирокчи бўлишларини таъминлайди. Масалан, В.Ф.Шаталов ўқувчиларга жуда кўп масалалар ечтиради ва назарий билимларни амалда қўллаш малакаларини шакллантиради. Агар ўқитувчининг тушунтириши, қўлланиладиган сигналлар, схемалар ва конспектлар уларнинг хотираларини ривожлантирса, масалалар ечиш эса уларнинг тафаккурини ўстиради, математик мантикий фикрлаш эса мустақил фаолиятда таркиб топтирилади.

Ўқувчиларнинг ижодий тафаккурини ривожлантиришда таянч сигналлар тузиш, «очик фикрлар дарслари», олимпиадада иштирок этишлари муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Илғор ўқитувчиларнинг фикрига муаммоли ўқитиш ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллигини, уларнинг эркин фикрлашларини таъминлайди. Илғор ўқитувчилар ўқув материални блоklar бўйича бериш, умумийликдан хусусийликка, қонунлардан ҳодисалар томон йўналишга асосланган принциплардан оқилона фойдаланадилар.

Шундай қилиб, бунёдкор ўқитувчилар муаммоли вазият амалиётини янги бир поғонага кўтарадилар. Уларнинг тажрибаси замонавий дарсга ёндашиш, уни ташкил этишни янгича тушунишга асос яратади. Бу муаммоли-ривожлантирувчи ўқитишга бевосита боғлиқдир.

Моҳир ўқитувчи дарси - бу педагог ва ўқувчиларни қизиқиш, синчковлик, билимга оид эҳтиёжлари намоён бўлади. Ўқувчилар савол берадилар ва ўзлари жавоб излайдилар, тафаккурларини ишга солиб, ўқишдаги кучига мос бўлган қийинчиликларни енгишга ўрганадилар.

Ўқувчиларнинг фаоллиги ва изланувчанлигини оширишда, муаммоли ўқитишни қўллашда моҳир ўқитувчилар ўқувчиларга бериладиган саволлар ва топшириқлар

системасини ўйлаб топадилар. Улар тузган саволлар қисқа, лўнда ва аниқ бўлиши керак. Улар ўқувчиларнинг қизиқувчанлигини ва мустақил фикрлаш қобилиятларинигина эмас, балки уларнинг ижодий қобилиятларини ҳам ривожлантирадилар. Лекин, шунинг таъкидлаш лозимки, ёш ўқитувчилар томонидан ўқувчиларга берилган саволларнинг 80 фоизи фикрлашни талаб этмайди. Албатта, механик хотирани ишлатиш, уни ривожлантириш зарур, лекин шу билан бирга ўқувчиларнинг билишдаги фаоллигини, тафаккури ва диққатини ривожлантириш зарурлигини ҳам ёддан чиқармаслик керак. Ўқувчиларга бериладиган саволлар қарама-қарши исбот талаб қилувчи фикрларга бой, мавжуд билимлардан фақат муайян ҳолатда зарурини танлаб ишлатишни таъминлайдиган, билимларни амалда қўлланилишини таъминлайдиган бўлиши лозим.

Изланувчи ўқитувчи, тажрибасиз ўқитувчига нисбатан оз меҳнат ва вақт сарф қилиб, кўзланган мақсадга эришади, чунки, у ўқувчиларни доимо мустақил билим олишга ўргатиб боради. Улар «агар мавзунинг ўзлаштиришга ўқувчиларнинг кучи етмаса, мустақил ўзлаштирадилар, акс ҳолда материални ўқитувчининг ўзи тушунтириб бериши керак» деган қоидага амал қиладилар.

Мустақил ишлаш сирасига мавзунинг такрорлаш учун анкета саволларига жавоблар, машқ ва масалалар ечиш, схема ва жадвалларни тўлдириш, тавсия этилган адабиётларни ўқиш ва бошқалар қиради.

Назарий ёки амалий дарс бўлишидан қатъи назар, ўқувчиларнинг мустақил ишлари ўқитувчи томонидан бошқарилиши лозим. Бўлажак ўқитувчилар ўқувчиларни китоб билан ишлашга, конспект тузишга, ижодий ишларни ташкил этишга ва бажаришга ўргатишга алоҳида эътибор беришлари лозим.

Масалан, В.Ф.Шаталов ўқувчиларнинг бевосита яратувчи фикрлашларини ривожлантиришга оид усуллар системасини қўллайди. Кенг кўламдаги топшириқларни, турли хил ўзига хос мустақил ишларни бажартиради. Топшириқларнинг аксарият қисмини ўқувчиларнинг ўзлари мустақил бажарадилар. Бунга эришиш учун, у дарсда масаланинг битта вариантини кўрсатади. Шунга ўхшаш масалалар қайси эканлигини ўқувчилардан сўрайди ва мустақил ечишни тавсия этади.

Айниқса, далилларни мустақил таҳлил қилиб, умумлаштириб ва хулоса ясаб, янги билимларни ўзлаштиришда ўқувчиларнинг мустақил иши ниҳоятда фойдали бўлади. Дарсда ўқувчиларни китоб билан мустақил ишлашларини ташкил қилишда, ўқитувчи тезкор ўқувчини тўхтатмайди, аста-секин ўзлаштираётган ўқувчини шошилтирмайди, саволга тўғри жавоб берган ўқувчига дарҳол навбатдаги саволни беради, хатоликка йўл қўйган ўқувчига эса, қўшимча топшириқ беради.

Педагогик маҳоратни эгаллаш учун ўқитувчи ўз ишини чуқур билишдан ташқари, ўқувчиларни сиёсат, фан, маданият, техника соҳалари бўйича нималар қизиқтираётганлигидан ҳам хабардор бўлиб туриши лозим.

Дарс тўла ўқув жараёни каби ижтимоий йўналишга эга бўлиши лозим. Дарс - бу ҳам кафедра, ҳам минбар, умуман олганда, ўқитувчи дунёқарашини ифодалайди, ўқитувчи ўзининг ва ўқувчиларнинг ҳаётга, бошқа мафкурага нисбатан муносабатини шакллантиради. Педагогик маҳоратни эгаллаш қалити ҳам дарснинг ўзидадир.

Ўқитувчи ўз фаолиятида ўқувчиларнинг ривожланиш даражаси, хотираси, диққати, иродаси, фикрининг ихчамлиги ва муҳим ишлаш қобилиятларини ҳар доим синаб боради. Бунда, энг аввало, у ўз ўқувчиси-инсон ҳақида ёмон сўз айтишга шошилмаслиги зарур. Ўқувчиларда содир бўлаётган ўзгаришларни синчковлик билан ўрганиш ва уларни тушуниши, мулоҳазали иш тутиши, ўқувчи қалбига, унинг руҳиятига тўғри йўл топиш - бунёдкор ўқитувчиларга хос бўлган хислатдир.

Ёш ўқитувчилар дарсда кимнинг йўқлиги ва ўқувчилар нима билан шуғулланаётганликларига бефарқ қарамаслиги лозим. Ўқувчилар эса, ниҳоятда серташвиш бўлади. Математикадан тайёрланмаган уй вазифаси, қизиқарли бадий асарлардан ҳозиргина ўқилган образ, у ёқтирадиган футбол ёки хоккей командасининг омадсизлиги, дўстлари билан айтишиб қолиши - буларнинг ҳаммаси ўқувчи

хотиржамлигини бузадиган омиллардир. Шунинг учун ҳам, ўқитувчи ўқувчиларнинг юз ифодасидан тушуниши, унинг диққатини бошқара олиши, уни кузатиш каби психологик билимларга ва амалий малакаларга эга бўлиши лозим.

Ўқитувчи ўқувчиларнинг қизиқишларини, қобилиятларини, фикрлаш суръатини, синфдаги ҳар бир ўқувчининг характер-хислатларини билиши, дарсга ижобий ёндашишининг психологик омилдир.

А.С.Макаренконинг «Агар мендан бирор киши «сиз педагогик тажрибангизни қисқа шаклда қандай қилиб таърифлай оласиз?» деб сўраса, мен инсонга иложи борица кўпроқ талаб қўйиш ва уни иложи борица кўпроқ ҳурмат қилиш керак, деб жавоб берган бўлар эдим»¹⁴, - деган фикрини эслаш кифоя. Албатта, бу ерда гап ўқувчига қанча талаб қўйиш ҳақида эмас, балки қандай талаб қўйиш зарурлиги ҳақида бораётир.

Энг аввало, биз талаб қўйишнинг моҳиятини, уларнинг тафсилотини ўрганишимиз керак. Бунинг учун, албатта, педагогика, психология ва ўқитиш методикасига оид чуқур билимларга эга бўлишимиз керак. Талаб қўйишнинг аниқ бир шаклини танлашда педагогик вазиятни, яъни бу талабларни бажарилиши шартини эътиборга олиш асосий омиллардан биридир. Энг муҳими, педагог талаби ўқувчига мос бўлиши ва уни бажарилишини охиригача етказишдан иборат бўлиши лозим.

Дарсда ўқувчилар фақат предмет ва ҳодисаларни фаоллик билан ўрганибгина қолмай, балки уларга нисбатан ўз муносабатларини ҳам шакллантирадилар. Баъзи ҳодисалар уларни ҳаяжонлантиради, баъзилари эса лоқайд қарайдилар. Психологлар ижобий ҳиссиётлар инсон фаолиятининг кучли кўзгатувчиси ва илхомлантирувчиси эканлигини таъкидлайдилар.

Дарснинг ҳиссий-интеллектуал оҳанги турли усуллар билан сақлаб турилади. Биринчидан, ўтилаётган мавзу ва қўшимча материалда ўқувчилар учун ниҳоятда қизик бўлган маълумотларнинг бўлиши билан. «Ишонч билан гапир, шунда сўз ҳам, тингловчиларни маҳлиё қилиш ҳам ўз-ўзидан келаверади»¹⁵, - деган эди Гёте.

Дарснинг сифат кўрсаткичларини аниқлаш ўқитувчи учун моҳирлик устахонаси, машғулотни ташкил этишнинг энг самарали шакл ва методларидан онгли равишда фойдаланиш шарт бўлиб ҳисобланади. У дарсда нималарга эришди, нималарга эриша олмади, муваффақиятсизликнинг сабаби нима ва уни бартараф қилиш йўллари қандай, педагогик маҳоратни янада такомиллаштириш учун нималарга кўпроқ эътибор бериш кераклиги ҳақида яққол тасаввур ҳосил қилади.

Дарс сифатини анъанавий усулда: сўраш, тушунтириш, мустаҳкамлаш, уй вазифаси схемасида аниқлаш ҳам мумкин. Лекин, илғор тажрибалар замонавий дарс сифатини «кенг» ва «тор» мазмунда, дидактик тоифа ва таркибий тузилиши қисмлари бўйича таҳлил қилиниши лозимлигини таъкидлайди.

Булар қуйидагича:

- дарс дидактик принциплар ва ўқув-тарбиявий жараёни ташкил этиш талабларига жавоб берадими?
- дарснинг бориши ва натижаси ўқув дастурига мос келадими, асосий дидактик мақсадга мувофиқ бўлди?
- дарс таркибий тузилиши қандай бўлди?
- ўқитиш методларини кўرғазмалилик, ЎТВдан фойдаланиш билан биргаликда қўллаш дарснинг дидактик мақсадларига мувофиқ бўлди? Бу ўқувчиларнинг мустақил ишлари, таълим ва тарбияни биргаликда юқори даражада амалга оширишни таъминлай олдими?

¹⁴ Ҳасанбоева О., Ҳасанбоев Ж., Ҳамидов Х. Педагогика тарихи. Тошкент: Ўқитувчи, 1997, -246 б.

¹⁵ Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008. -181 б.

- Дарсда ўқувчилар фаолиятини якка тартибда ва табақалашган ҳолда ташкил этиш, дарсни ҳаёт билан боғлаб олиб борилганлиги нима билан характерланади?
Дарснинг таркибий тузилиши, қисмлари бўйича таҳлил қилиш қуйидагилар:
- янги тушунча ва ҳаракат усуллари ва шаклланиши, кўникма ва малакаларнинг шаклланиши, дарснинг қайси қисми ўқувчилар тарбиясига кўпроқ таъсир этади. Буларнинг ҳаммаси дарснинг сифат кўрсаткичларини белгилайди.
Шундай қилиб, ўқитувчининг дарсга тайёргарлик кўриши ва уни ўтказишдаги маҳорати ўта мураккаб, лекин ўз ишига ижодий ёндашган ҳар бир ўқитувчи уддалай оладиган вазифадир.

Мунозара учун саволлар

1. Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбия ҳақидаги қандай фикрларини биласиз?
2. “Мударрис” сўзи нимани англатади?
3. Таълимни ташкил этиш шакллари қайсилар?
4. Замонавий дарс олдига қандай дидактик талаблар қўйилади?
5. Қандай дарс типларини биласиз? Уларнинг тузилишини айтиб беринг.
6. Дарснинг сифат кўрсаткичлари қандай қилиб аниқланади?
7. Дарсни таҳлил қилишда нималарга эътибор бериш лозим?

Тестлар

1. “Буюк дидактика” асарининг муаллифи ким?
 - а) Беруний
 - б) Ибн Сино
 - в) Адольф Дистервег
 - г) Ян Амос Коменский
2. “Синф-дарс” тизимига асос солган буюк педагог.
 - а) И.Г.Песталоцци
 - б) Я.А.Коменский
 - в) К.Д. Ушинский
 - г) Ж.Ж. Руссо
3. Жан Жак Руссо қайси даврни “иккинчи марта туғилиш” деб атади?
 - а) ўспиринлик даври
 - б) ўсмирлик даври
 - в) кичик мактаб ёшдаги даври
 - г) гўдаклик даври
4. “Илм олмакка интилиш ҳар бир муслим, муслима учун ҳам қарзу фарз” сатрлари қайси манбадан олинган?
 - а) “Қутадғу билиг” асари
 - б) “Ҳибат ул-ҳақойиқ” асари
 - в) “Ҳадиси Шариф” дан
 - г) Халқ оғзаки ижодидан
5. Қайси асарида Алишер Навоий ўзининг педагогик қарашларини баён этган?
 - а) “Маҳбуб ул-қулуб”
 - б) “Мезон ул-авзон”
 - в) “Мажолис ун-нафоис”
 - г) “Ҳазойин ул-маоний”
6. “Қобуснома”ни ўзбек тилига таржима қилган хоразмлик мутафаккир, олим ва шоир
 - а) Мунис

- б) Феруз
- в) Огаҳий
- г) Дониш

3-МАВЗУ: ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИДА ПЕДАГОГИК ҚОБИЛИЯТ

Режа:

1. Қобилиятнинг психологик тавсифи.
2. Ўқитувчи қобилиятининг турлари.
3. Ўқитувчи иродаси, сабр-тоқати, мақсадга интилиши.
4. Ўқитувчининг бошқаларга таъсир ўтказа олиш қобилияти.
5. Ўқитувчи нутқ маҳоратини такомиллаштириш йўллари.

Таянч иборалар: қобилият, психологик тавсиф, перцептив қобилият, конструктив, коммуникатив, ўқитувчи иродаси, бошқарув, нутқ маданияти, шахсий ибрат.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тарққиётининг пойдевори. Тошкент: Шарк, 1997.
2. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. 7-том. Тошкент: Ўзбекистон, 1999, -410 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Тошкент: Шарк, 1997.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Тошкент: Шарк, 1997.
5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Тошкент: А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993.
6. Аждодлар ўғити. Ҳикматлар, ҳикоятлар, тамсиллар. // Тўпловчи Б.Аҳмедов Тошкент: Чўлпон, 1991.
7. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
8. Асқарова Ў., Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
9. Саидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Тошкент, 2000.
10. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
11. Ғайбуллаев Н.Р., Ёдгоров Р., Маматкулова Р. Педагогика. Тошкент: ЎЗМУ, 2005.

Қобилият – бу кишининг бирор фаолиятга яроқлилиги ва шу фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш шарти ҳисобланган ва бунинг учун зарур билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фарқларда намоён бўладиган индивидуал-психологик хусусиятдир.

Педагогик қобилият – бу қобилият турларидан бири бўлиб, кишининг педагогик фаолиятга яроқлилигини ва шу фаолият билан муваффақиятли шуғуллана олишини аниқлаб беради.

Педагогик психологияда ўқитувчилик фаолиятида педагогик қобилиятларнинг туганган ўрнини илмий изоҳлаб беришга оид самарали тадқиқотлар олиб борилган.

Йирик психолог С.Л.Рубинштейн таъкидлаб ўтганидек, педагогик жараён ўқитувчи-тарбиячининг фаолияти тариқасида ривожланувчи бола шахсини шакллантиради, бу эса педагогнинг ўқувчи фаолиятига нақадар раҳбарлик қилишига ёки аксинча, унга эҳтиёж сезмаслигига боғлиқ. Бола шахсининг ривожланишида ўқитувчининг роли бениҳоя муҳимдир, чунки у таълим ва тарбия жараёнининг ташкилотчиси вазифасини бажаради. Шу боис, ҳозирги шароитда ўқитувчининг ташкилотчилик қобилиятига нисбатан юксак талаб қўйилади, шунинг учун ижтимоий-тарихий тажрибаларнинг бойлиги эҳтиёжлар кўламининг ортишига бевосита боғлиқ.

70-80-йилларда ўқитувчининг характер-хислатлари, педагогик қобилиятлари, унда тарбиячилик маҳоратини таркиб топтириш шартлари чуқур ўрганилди.

Жумладан, рус олимаси Н.В.Кузьмина ўқитувчилик фаолиятида педагогик қобилиятларнинг ўрни ва уларни таркиб топтиришга оид қатор илмий-тадқиқот ишларини олиб борган. У ўз тадқиқотларида педагогик қобилиятларни

1. Гностик (билишга оид)

2. Проектив (олдиндан режалаштиришга қаратилган)

3. Конструктив, ташкилий ва коммуникатив турларга ажратиб, уларнинг ҳар бирига чуқур психологик таъриф беради. Н.В.Кузьмина педагогик қобилиятнинг муҳим аломатлари қаторига кузатувчанликни ҳам киритади, ўқитувчининг бу ҳислати ўқувчининг ички кечинмалари, ҳис-туйғулари каби омилларни аниқлашга хизмат қилади.

Тадқиқотчи А.И.Шчербаков фикрига кўра, **педагогик фаолият** - бу ўқитувчи олдида жиддий талаблар қўядиган мураккаб психологик актдир. Педагогик фаолият ўқитувчини чуқур ва пухта билимга, педагогик қобилиятга, мустаҳкам характерга, юксак маънавиятга эга бўлишини тақозо қилади. А.И.Шчербаков ўқитувчи шахси 6 та касбий-таркибий қисмдан иборат эканлигини таъкидлайди:

1. Юксак савиядаги билим ва маданият.
2. Йўналишнинг аниқ ифодаланганлиги.
3. Юксак ахлоқий ҳисларнинг мавжудлиги.
4. Юқори даражада юзага келувчи фаоллик ва барқарор мустақиллик.
5. Қатъий ва силлиқ характер.
6. Педагогик қобилиятлар.

Йирик олим Ф.Н.Гоноболин педагогик қобилиятларни қуйидаги турларга ажратишни таклиф этади:

1. Дидактик қобилиятлар.
2. Академик қобилиятлар.
3. Перцептив қобилиятлар.
4. Нутқ қобилиятлари.
5. Ташкилотчилик қобилияти.
6. Авторитар қобилиятлар.
7. Коммуникатив қобилиятлар.
8. Педагогик ҳаёлот.
9. Диктатни тақсимлаш қобилияти.

Ф.Н.Гоноболин педагогик қобилиятларни таркиб топтириш босқичлари, хусусиятлари ва хоссалари тўғрисида мукамал маълумотлар беради. Таълим ва тарбия жараёнини такомиллаштиришда педагогик қобилиятларнинг роли тажриба материалларига асосланиб шарҳлаб берилади.

Йирик ўзбек олими С.Р.Ражабов ва унинг юзлаб шогирдларининг ишлари ҳам ўқитувчининг педагогик ва психологик хусусиятига қаратилган.

Педагогика ва психология соҳасида олиб борилган илмий тадқиқотларга асосланиб, бизнингча, ўқитувчининг педагогик қобилиятларини қуйидагича классификация қилиш мумкин.

1. Дидактик қобилият - бу осон йўл билан мураккаб билимларни ўқувчиларга тушунтира олишдир. Бунда ўқитувчининг ўқув материални ўқувчиларга тушунарли қилиб баён этиши, мавзу ёки муаммони уларга аниқ ва тушунарли қилиб айтиб бериши, ўқувчиларда мустақил равишда фаол фикрлашга қизиқиш уйғота олиши кўзда тутилади. Ўқитувчи зарурат туғилган ҳолатларда ўқув материални ўзгартира, соддалаштира олади, қийин нарсани осон, мураккаб нарсани оддий, тушунарсиз, ноаниқ нарсани тушунарли қила олади.

2. Академик қобилият - барча фанлар юзасидан муайян билимларга эга бўлишлик. Бундай қобилиятларга эга бўлган ўқитувчи ўз фанини ўқув курси ҳажмидагина эмас, балки анча кенг ва чуқурроқ билади, ўз фани соҳасидаги янгиликларни кузатиб боради. Фан-техника, ижтимоий-сиёсий ҳаётга доир қизиқишлари билан кўп нарсаларни ўрганиб боради.

3. Перцептив қобилият - қисқа дақиқаларда ўқувчилар ҳолатини идрок қила олиш фазилати, бу ўқувчининг, тарбияланувчининг ички дунёсига кира олиш қобилияти, ўқувчи шахсини ва унинг вақтинчалик руҳий ҳолатларини жуда яхши тушуна олиш билан боғлиқ бўлган психологик кузатувчанликдир. Бундай ўқитувчи кичкинагина

аломатлар, унча катта бўлмаган ташқи белгилар асосида ўқувчи руҳиятидаги кўз илғамас ўзгаришларни ҳам фаҳмлаб олади.

4. Нутқий қобилият - ихчам, маъноли, оҳангдор, муайян ритм, темп, частотага эга бўлган нутқ, шунингдек, ўқитувчи нутқининг жарангдорлиги, унинг пауза, мантикий урғуга риоя қилиши, қобилиятли ўқитувчининг нутқи дарсда ҳамиша ўқувчиларга қаратилган бўлади. Ўқитувчи янги материални тушунтираётган, ўқувчининг жавобини таҳлил қилаётган, маъқуллаётган ёки қоралаётган бўлса ҳам унинг нутқи ҳамиша ўзининг ички кучи, ишончи, ўзи гапираётган нарсага қаратилганлиги билан ажралиб туради. Фикрлар ифодаси ўқувчи учун аниқ, содда, тушунарли бўлади.

5. Ташкилотчилик қобилияти - синф-гурух ёки жамоани уюштириш ва уни бошқариш истёждоди. Ташкилотчилик ўқувчиларни хилма-хил фаолият турига жалб қилиш учун асос ҳисобланади. Бу қобилият, биринчидан ўқувчилар жамоасини уюштириш, жипслаштириш, муҳим вазифаларни ҳал этишга руҳлантириш бўлса, иккинчидан, ўз шахсий ишини тўғри уюштириш қобилиятидир.

6. Обрўга эга бўлишлик қобилияти - ўзининг шахсий хусусияти, билимдонлиги, ақл-фаросатлилиги, мустаҳкам иродаси билан обрў орттириш ўқувчанлиги. Фанда бу қобилият тури - авторитар қобилият, деб ҳам юритилади. Обрўга эга бўлиш ўқитувчи шахсий сифатларининг бутун бир комплексига, чунончи, унинг иродавий сифатларига (дадиллиги, чидамлилиги, қатъийлиги, талабчанлиги ва ҳоказо), шунингдек, ўқувчиларга таълим ҳамда тарбия бериш масъулиятини ҳис этишга, бу ишончни ўқувчиларга ҳам етказа олишига боғлиқ бўлади.

7. Коммуникатив қобилиятлар - муомала ва мулоқот ўрната олиш, болаларга аралаштириш қобилияти, ўқувчиларга тўғри ёндашиш йўлини топа олиш, улар билан педагогик нуктаи назардан самарали ўзаро муносабатлар ўрната билиш, педагогик назоратнинг мавжудлиги.

8. Психологик таъхис (диагноз) қобилияти - инсоннинг келажагини оқилона тасаввур қилишдан иборат башорати. Бу ўз ҳаракатларининг оқибатларини олдиндан кўришда, ўқувчининг келгусида қандай одам бўлиши ҳақидаги тасаввур билан боғлиқ бўлган шахсни тарбиялаб етиштиришда, тарбияланувчининг қандай фазилатларининг тараққиёт этишини олдиндан айтиб бера олишда ифодаланадиган махсус қобилият. Бу қобилият педагогик оптимизмга, тарбиянинг қудратига, одамга ишониш билан боғлиқ бўлади.

9. Диққатни тақсимлаш қобилияти - бир неча объектларга бир даврнинг ўзида ўз муносабатини билдириш. Ўқувчи, ўқитувчи учун диққатнинг барча хусусиятлари - ҳажми, унинг кучи, кўчувчанлиги, идора қилина олиши ва ишга солинишининг тараққий этган бўлиши муҳимдир.

Қобилиятли, тажрибали ўқитувчи материални баён қилиш мазмунини ва шаклини, ўз фикрини (ёки ўқувчи фикрини) диққат билан кузатади, айтиш вақтида барча ўқувчиларни ўз диққат-эътиборида тутати, толиқиш, эътиборсизлик, тушунмаслик аломатларини хушёрлик билан кузатиб боради, барча интизом бузилиш ҳолларини эътибордан қочирмайди, ниҳоят ўз шахсий хатти-ҳаракатларини (мимикаси, пантомимикаси, юриштиришини) ҳам кузатиб боради.

10. Конструктив қобилият - ўқув-тарбия ишларини режалаштириш ва натижасини олдиндан айтиш қобилияти. Бу қобилият ўқувчи шахсининг ривожини лойиҳалашга, ўқув-тарбия мазмунини, шунингдек, ўқувчилар билан ишлаш методларини танлаб олишга имкон беради.

11. Гностик қобилият - тадқиқотга лаёқатлилиқ бўлиб, ўз фаолиятини, бу фаолият жараёнини ва унинг натижаларини текшириш ҳамда ўрганиш натижаларига мувофиқ фаолиятни қайта куриш қобилиятидир.

Педагогик қобилиятларни ҳар томонлама ўрганиш қобилиятлар шахсининг ақл-идроки, ҳис-туйғуси ва ирода сифатларининг намоён бўлишидан иборат эканлигини кўрсатди. Педагогик қобилиятлар умумий қобилият: масалан, адабий ва илмий ижод

қилиш, лойиҳалаш қобилиятлари билан боғланган. Улар ўқитувчи фаолиятининг самарадорлигини оширади. Бундай ўқитувчилар ўз ўқувчиларини (талабаларни) ана шу фаолиятга жалб қила бориб, уларга таълим ва тарбия беришда катта муваффақиятларга эришмоқдалар.

Педагогик қобилиятлар характер-хислатлари билан боғланган. Уюшқоқлик, қатъийлик, ҳаққонийлик педагогик фаолият даражасининг ортишига олиб келади, аксинча, уюлмаганлик, кўнгилчанлик, адолатсизлик педагог фаолияти натижаларини пасайтиради.

Ҳар бир ўқитувчи ўзига хос индивидуал-психологик хислатларга эга бўлади. Улардан баъзилари ҳаракатчанроқ, бошқалари сусткашроқ, баъзилари қаттиққўлроқ, бошқалари юмшоқроқ бўладилар. Бу хусусиятларнинг ҳаммаси жуда яхши хусусиятлар бўлиб, улардан фойдаланишнинг аҳамияти катта. Бундан ўқитувчига ҳис-туйғулар, эмоциялар ёт нарса бўлиши керак, деган маъно келиб чиқмайди, аксинча у қувониши ҳам, ғазабланиши ҳам, қайғуга тушиши ҳам, хафа бўлиши ҳам мумкин ва лозим. Бу ерда гап ўқитувчининг қандайдир бир андозадаги (қолипдаги) шахсга бароварлаштириш зарурлиги тўғрисида эмас, балки унинг ўз индивидуал сифатларидан усталик билан фойдаланиши, ўзида шахснинг зарур хислатларини таркиб топтириши, ўз камчиликларига барҳам бериши тўғрисида боради.

Мунозара учун саволлар.

1. “Қобилият” тушунчасига таъриф беринг.
2. Ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар.
3. Қобилиятнинг турларини санаб беринг.
4. Ўқитувчининг педагогик заковати нималарда акс этади?
5. Ўқитувчи нутқи қандай бўлиши керак?
6. Ўқитувчининг мақсадга йўналган фаолиятидаги педагогик вазифалар неча гуруҳга бўлинади?

Тестлар

1. “Ўқитувчи” атамасига берилган қайси таъриф мукаммал?

- а) ўқитувчи – ёшларга таълим берувчи киши.
- б) ўқитувчи – инсон қалбининг муҳандиси (инженери).
- в) ўқитувчи – зиё нурини тарқатувчи.
- г) ўқитувчи – мураббий, устоз.

2. Қуйидаги жавобларнинг қайси бирида қобилият тушунчасига тўғри таъриф берилган?

- а) кўз ўткирлиги, мусиқа уқуви, кузатувчанлик аъло даражада бўлиши қобилиятдир
- б) қобилият туғма бўлиб, наслдан-наслга ўтувчи психологик хусусиятдир
- в) қобилият - шахснинг мазкур фаолиятини амалга ошириш шарти ҳисобланган ва бунинг учун зарур билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фактларда намоён бўладиган индивидуал психологик хусусиятдир
- г) Қобилият- бу имконият, у ёки бу ишда маҳоратнинг зарур даражаси эса воқелик

3. Ўқитувчи дарс жараёнидаги педагогик техникаси кўрсатинг?

- а) Бир хил тонда гапириш овоз мускулларини чарчатиб қўяди. Агар ҳар хил, ифодали белгилар билан гапирилса - овоз аппаратлари соғлом бўлади.
- б) Бўр-мелнинг майда чанглари овоз пайлари учун жуда ҳам зарарли, доимо доскани ҳўл латта билан артиш керак.
- в) Дарс бергандан сўнг, агар ҳаво совуқ бўлса, тез юрмаслик керак. Чунки, совуқ ҳаво ҳалқумни яллиғлантиради
- г) Барча жавоблар тўғри

4. Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши учун ўқитувчига зарур бўлган қобилият турини аниқланг?

а) билим, тушунтира олиш, кузатувчанлик, нутқ, ташкилотчилик, обрў орттира олиш, тўғри муомала қилиш, келажакни кўра билиш, диққатни тақсимлай олиш.

б) аниқ мақсадни кўзлаш, қатъийлик, меҳнатсеварлик, камтарлик, кузатувчанлик, ташкилотчилик, келажакни кўра билиш, диққатни тақсимлай олиш

в) диққатни тақсимлай олиш, янгиликка интилиш, ўзига ва ўзгаларга талабчанлик, ташкилотчилик, обрў орттира олиш.

г) ҳамма жавоб нотўғри.

5. Машқ ва ўрганиш, бу -

а) тарбия методларидан бири

б) таълим методларидан бири

в) таълим воситаларидан бири

г) тарбия принципларидан бири

6. Дунёқарашнинг олий шакли бу-

а) мифологик дунёқараш

б) диний дунёқараш

в) эмпирик дунёқараш

г) илмий дунёқараш

4-МАВЗУ: ЎҚИТУВЧИНИНГ КОММУНИКАТИВ ҚОБИЛИЯТИ

Режа:

1. Коммуникация (алоқа ўрнатиш) тушунчасининг моҳияти.
2. Ўқитувчи томонидан мулоқотга киришиш жараёнида қўлланиладиган муомала услублари.
3. Ўқитувчининг коммуникатив кўникмаси: “юзни ўқиш санъати”.
4. Мулоқот жараёнида қўлланиладиган педагогик таъсир кўрсатиш усуллари: ишонтириш ва уқтириш.
5. Ўқитувчининг коммуникатив қобилиятини ривожлантириш услуби.

Таянч иборалар: мулоқот, алоқа ўрнатиш, муомала услублари, юзни ўқиш санъати, педагогик таъсир кўрсатиш, ишонтириш, маъқуллаш, педагогик низо, коммуникация.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тарққиётининг пойдевори. Тошкент: Шарқ, 1997.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон демократик тараққиётнинг янги босқичида. Тошкент: «Ўзбекистон», 2005.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Тошкент: Шарқ, 1997.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Тошкент: Шарқ, 1997.
5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Тошкент: А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993.
6. Аждодлар ўғити. Ҳикматлар, ҳикоятлар, тамсиллар. // Тўпловчи Б.Аҳмедов –Т.: Чўлпон, 1991.
7. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
8. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. Тошкент. Турон-иқбол, 2006. -115 б.
9. Саидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Тошкент: 2000.
10. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
11. Ғайбуллаев Н.Р., Ёдгоров Р., Маматқулова Р. Педагогика. Тошкент: ЎЗМУ, 2005.

Бугунги кунда мустақил республикаимиз дунё ҳамжамияти томонидан тан олинаётган экан, унинг келгусидаги ривож, гуллаб-яшнаши бугунги кун ёшларига боғлиқдир. Демак, бугунги ёшлар ҳар томонлама ривожланган, ўзига, бошқа инсонга, жамиятга, табиатга ва меҳнатга ўз тўғри муносабатини билдира оладиган, мустақил фаолият кўрсата оладиган, ижодкор, ташаббускор ва тadbиркор бўлмоғи лозим. Ўқувчида ана шу хусусиятларнинг ривожланиши сўзсиз ўқитувчига, унинг ўқув-тарбия жараёнини тўғри бошқара олишига ва ўқувчилар билан ўрната оладиган муомала ва муносабатларига боғлиқ.

Коммуникация - латинча, communicatio- умумлаштираман, боғлайман, деган маънони англатади. Коммуникация гуруҳ ёки жамоа ичидаги алоҳида шахслар ўртасида ахборот алмашиш жараёнини ўз ичига олади. Бундай жараён асосан мулоқот ёрдамида амалга оширилади.

Мулоқот- педагог фаолиятининг энг муҳим профессионал куралидир. Педагогик мулоқот - қулай психологик муҳит яратиш мақсадида ўқитувчининг ўқувчи билан дарс ва ундан ташқаридаги ҳақиқий мулоқотидир.

Ҳозирги замон психологияси шахслараро мулоқотнинг аҳамиятини чуқур ўрганмоқда. Айниқса, мулоқот қонуниятларини билиш ҳамда мулоқот ўрнатиш малакалари ва қобилиятларини ривожлантириш педагог учун, айниқса, муҳимдир. Негаки, унинг касбий вазифаси ўқувчиларни ўзи билан биргаликдаги фаолиятга унумли жалб қила билган, тарбиянинг мақсадлари ва вазифаларига жавоб берадиган тарздаги ўзаро биргаликдаги ҳаракат ва ўзаро ҳамжихатликни йўлга қўя олган, яъни тўлақонли педагогик мулоқотни ўрната олган тақдирдагина муваффақиятли ҳал этилиши мумкин.

Педагог фаолиятининг дидактик ва хусусан тарбиявий вазифаларини ўқитувчи билан ўқувчилар жамоаси ўртасидаги сермахсул мулоқот жараёнини ташкил этмасдан туриб, етарли даражада унумли тарзда амалга ошириб бўлмайди. Шу тариқа педагог фаолиятида мулоқот:

биринчидан, хусусан ўқув вазифаларини ҳал этиш воситаси сифатида;
иккинчидан, тарбиявий жараёни ижтимоий-психологик жиҳатдан таъминловчи тизим сифатида;

учинчидан, ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасида таълим ва тарбиянинг муваффақиятли олиб борилишига имкон берадиган ўзаро муносабатларнинг муайян тизимини ташкил этиш усули сифатида;

тўртинчидан, бусиз мактаб ўқувчисининг индивидга хос хусусиятларини тарбиялаб бўлмайдиган жараён сифатида майдонга чиқади.

Педагогик мулоқот деганда педагог ва ўқувчилар жамоаси ўртасида ўзаро биргаликдаги ҳаракатнинг мазмунан ахборот айирбошлашдан, ўқув-тарбиявий таъсир кўрсатиш ва ўзаро ҳамжиҳатликни ташкил этишдан иборат тизими, усуллари ва малакалари тушунилади. Педагог ушбу жараённинг ташаббускори сифатида майдонга чиқади ва уни ташкил этади ҳамда унга бошчилик қилади.

Дасрга тайёргарлик кўриляётганда, мулоқотнинг барча функцияларидан комплекс фойдаланишни режалаштириш зарур. Бунда энг муҳими ўқувчиларнинг ўз шахсини намоён қилишларини ва ўз қобилиятларини кўрсата олишларига эришиш мумкин.

Ўқувчиларга тарбиявий таъсир кўрсатувчи манбалар ичида ўқитувчи муҳим ўрин тутди.

Ўқитувчи ўқувчининг онги, сезгиси, фаолияти ва, ҳатто, характерларига таъсир кўрсатувчи қандай усуллар қўллашга эга? Барча ёш ўқитувчилар ҳам бу усуллارни тушуниб ўқувчиларга таъсир кўрсатишда улардан фойдаланадиларми?

Мулоқотнинг ижтимоий-психологик назарияси ва педагогик тажрибаларни ўрганиш педагогик таъсир этиш икки усулдан: ишонтириш ва уқтиришдан иборат эканлигини кўрсатади.

Ишонтириш - ўқувчиларга хатти-ҳаракатларнинг тўғрилиги ва зурурлигини, шунингдек, айрим хулқ-атворларнинг нотўғрилигини тушунтириш ва исботлашдир. Ишонтириш жараёнида ўқувчиларда янги билим, кўникма, малака ҳамда ахлоқий сифатлар шакллантирилади. Булар эса ўқувчилар ва уларнинг атрофидагилар учун меъёр (мезон) бўлиб ҳисобланади.

Ўқитувчининг ҳар қандай тарбиявий таъсир кўрсатиши, оқибат натижада ўқувчи руҳиятига ҳар томонлама таъсир кўрсатишга, яъни ўқувчиларда ижобий ҳиссиётларни: хулқ-атвор, муносабатлар, хатти-ҳаракатларни шакллантириш ва мустаҳкамлашга йўналган бўлади. Лекин ишонтириш ва уқтиришнинг технологик механизмлари турличадир.

Ўсиб бораётган ёшлар ижтимоий муҳит ва табиат билан ҳам ўзаро таъсирланадилар. Бу ўзаро таъсир натижасида уларда ишонч, янги билимлар ва муносабатлар, ахлоқий меъёрлар мажмуи вужудга келади.

Ишонтириш ҳақиқий ва сохта бўлиши мумкин. Ҳақиқий ишонч ҳақиқий воқеликка мос келади ва шахснинг жамият олдидаги кадр-қимматини оширади. Ўзининг ҳақиқий ишончига содиқ бўлиши учун киши ҳатто ўлимига ҳам рози бўлади. Масалан, Ватанга содиқлик руҳида тарбияланган аскарларимизнинг жанг майдонида кўрсатган матонатлари.

Сохта ишонч эса, аввало синф жамоаси, қолаверса, жамият учун зарарли бўлган одатларнинг шаклланишига олиб боради. Сохта ишонч ўқувчиларнинг ўзи ва атрофидагилар таъсирининг умумлашуви натижасида вужудга келади.

Айрим ўқувчиларда сохта ишонч ҳосил бўлишининг сабаблари қуйидагилар бўлиши мумкин:

✚ фақат аъло баҳога ўқиш - бу билим олишда кўр-кўроналик, куруқ ёдлашга олиб боради;

- ✚ ўзини ўта итоаткорона тутиш - бу ўқувчи фаолиятини ниҳоятда паст бўлишига олиб келади. Меъёрга ўқувчи ўқитувчидан баъзан танбеҳ олиб туриши керак;
- ✚ ўқитувчини алдаш-бу ўқувчини ўта ақлли ва топқирлигидан далолат беради;
- ✚ мактаб ички тартиб-қоидабини бузиш фақат кучли характерга эга бўлган ўқувчигагина хос бўлиб, у ўқитувчи томонидан танқид қилиб турилади;
- ✚ ҳаддан ташқари кўп меҳнат қилиш - бу керак бўлмаган тиришқоқликдир.

Юқоридаги бундай ишончлар ўқувчида шаклланиб, аста-секин боқимандалик, ўқиш ва меҳнат фаолиятида сусткашлик кайфиятини содир қилади.

Сохта ишончни бартараф қилиш учун ўқитувчи қуйидаги уч йўналишда иш олиб бориши керак:

1. Синф жамоасида соғлом ижтимоий фикрни шакллантириш.
2. Муҳим аҳамият касб этувчи шахсий ҳаётий тажриба яратиш.
3. Сохта ишончни асосий тарзда инкор қилиш.

Сохта ишончларни ўзгартиришнинг қуйидаги усуллари мавжуд:

- ўқувчини ўзини бошқалар билан таққослашга ундаш. Унинг фикрига қарама-қарши фикрда бўлган киши билан яқиндан танишиш (масалан, бола ўқишни хоҳламайди, лекин унинг таниш ўртоғи кўп ўқийди ва билади, аммо ўзининг «қуруқ ёдловчи» ёки «ўта билимдон» қилиб кўрсатмайди);
- нотўғри қарашлар ва ишонч оқибатида нималарга олиб боришни кўрсатиш (масалан, ана шундай ҳислатларга эга бўлиб, ўз ҳаётини барбод қилган, ўз эрки, ғурури ва виждонини йўқотган кишилар ҳақида сўзлаб бериш. Бунинг учун ҳаётий мисоллар, бадиий асарлар, кинофильмлар ва бошқалардан фойдаланиш мумкин);
- сохта ишончни ёқлаб, ҳимоя қилувчи ўқувчи фикрини мантикий ривожлантириб, уни ҳайратга солувчи ҳолатга етказиш. Масалан, барча ўқувчилар ўқитувчиларни алдаш, ички тартиб-қоидаларга риоя қилмаслик нималарга олиб бориши мумкин).

Ишонтиришнинг бирон ташкил этувчисига амал қилмаслик ҳам тарбиявий иш самарадорлигини пасайтириб юборади. Бундай ҳолатда ўқувчида фақат билиш шаклланган холос. Инсон ўзини қандай тутиши лозимлигини билиши, айнан шундай тутиши лозимлигини тушуниши, лекин ўзини бунга мажбур қилолмаслиги мумкин.

Демак, бу унинг иродавий сифатлари ривожланмаганлиги хулқ-атвор қоидаларига амал қилиш малакаси таркиб топмаганлигини англатади.

Ишонтириш билимлар, қарашлар ва хулқ-атвор меъёрлари тизими бўлиб қолмай, балки уларни шакллантириш усуллари ҳамдир. Ишонтириш ёрдамида янги қарашлар, муносабатлар шаклланади ёки нотўғри қарашлар, муносабатлар ўзгаради.

Мунозара, тортишув, суҳбат, ўқитувчи ҳикояси ва унинг шахсий намунаси, ишонтириш шакллари бўлиб ҳисобланади. Ишонтириш ўқувчиларга таъсир этиш методи сифатида юқори самара бериши учун у қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

- ❖ ишонтиришнинг шакли ва мазмуни, ўқувчилар ёш даврига мос бўлиши лозим (кичик мактаб ёшида эртақ, ривоят ва фантастик ҳикоялар мисолида, сўнгра эса борлик дунёни ўрганиш инсон маънавий дунёсини ўрганиш);
- ❖ ишонтириш ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларига мос бўлиши лозим. Бунинг учун ўқувчининг ҳақиқий ҳаёт тарзини ўрганиш зарур;
- ❖ ишонтириш умумий тарздаги қоида ва принциплардан ташқари аниқ далил ва мисолларни ҳам ўз ичига олиши зарур (ўқитишдан кўргазмалиликка эътибор бериш);
- ❖ ишонтириш жараёнида баъзи ҳолатларда барча бир хил хабардор бўлган далил ва хулқ-атворни муҳокама қилишга тўғри келади. Бу, ўз навбатида далилнинг ҳаққонийлиги тўғрисидаги иккиланишларни йўққа чиқаришга ва умумий тўғри хулоса чиқаришга ёрдам беради;
- ❖ бошқаларни ишонтирар экан, ўқитувчи ўз фикрига қатъий ишониши зарур.

Ишонтириш жараёнини ташкил этишда ўқувчи руҳий қиёфасининг ўзига хослигини эътиборга олиш лозим. Бунинг учун педагог ўқувчи олий асаб тизимининг типини, унинг таълим-тарбия ва камолотининг ривожланиш доирасини билиши зарур. Масалан: бола

кучли мувозанатлашган (сангвиник) асаб тизими типига эга бўлсин. Унда тормозланиш жараёнига нисбатан қўзғалиш жараёни кучлироқ бўлади. Бу ҳолда ўқитувчи ишонтириш жараёнини ўқувчи асаб тизимини ортикча қўзғалишига йўл қўймайдиган, қўшимча ҳиссиёт содир қилмайдиган тарзда олиб бориши керак.

Фикр, сезги ва иродавий ҳислатлар бир бутун яхлитликни ташкил этгандагина, ишонтириш методи ҳақиқий ҳаракатлантиручи кучга айланиши мумкин. Бу методни қўллашда ишонтириш таркиби билиш, сезги, ҳиссиёт-хулқ-атворга амал қилиш мақсадга мувофиқ.

Ишонтириш натижаси ўқитувчининг сўз мулкига ҳам боғлиқдир. Педагогнинг сўзи ва иши ҳам бир бўлиши керак.

Ишонтириш методини қайта тарбиялаш, яъни қараш ва муносабатларни шакллантиришда қўллаш, у ёки бу ҳислатларни намойиш қилиш зарур бўлган махсус вазиятлар яратиш орқали амалга оширилиши ҳам мумкин. Тасодифий вазиятлар қуйидаги йўллар билан яратилади: дарсда ўқувчига кутилмаган савол бериш, дарсдан ташқаридаги нотўғри хатти-ҳаракатига иқдор бўлишига мажбур қилиш, ўйинда эса ҳаракат қилишга ундаш (масалан: ғира-шира ўрмонда разведкага бориш). Мактаб ҳаётида тасдиқланганидек, баъзан ўқувчи ўз имкониятларини рўёбга чиқаришга шароит бўлмагани учун ҳам тарбияси оғирлар қаторига қўшилиб қолар экан. Ундан дарсда онда-сонда сўрашади: ўқитувчи унинг билимига ишонмайди, дарс пайтида унга эътибор беришга вақтдан қизғанади. Агар ўқувчига тез-тез мурожаат қилинса, унга ўз фикрини баён қилиш, таклиф этилса, унинг хулқида шаклланиб қолган стереотиплар аста-секин ўзгара бошлайди.

Уқтириш - кишиларнинг мулоқот фаолияти жараёнида ўзаро таъсир этишлари воситаларидан биридир. Уқтиришнинг ўзига хослиги, инсон руҳиятига унинг ўзига сездирмасдан таъсир этиши, шахс психикаси, таркибий тузилишига беихтиёр кириб бориш ва кундалик ҳаётдаги қилиқлар, интилишлар, мотивлар ва йўл- йўриқларда акс этишидир.

Ҳар қандай педагогик таъсир этишда уқтириш элементи мавжуд бўлади. Тўғри ташкил этилган уқтириш ўқувчиларнинг онгли равишдаги фаоллигини оширишга бевосита таъсир кўрсатади.

Сўз ёрдамида ўқувчида тетиклик ёки кўркўв, хурсандлик ёки ҳафалик, ўзига ишонч ва ишонмаслик, қизиқувчанлик ёки зерикаш, бошқаларга ишониш ёки улардан ҳадиксираш каби сезгиларни вужудга келтириш мумкин. Ўқитувчининг ёмон кайфияти тўлқин каби бир зумда ўқувчиларни қамраб олишини ҳам фақат уқтириш билангина тушуниш мумкин. Ёки асабийлашган характерга эга бўлган гуруҳ раҳбари тез орада асабий ҳолат гуруҳда мулоқот меъёрига айланиб қолганлигидан таажжубланади.

Педагогик уқтириш самарадорлигини оширишнинг умумий шартлари қуйидагилардан иборат:

- ўқув материалнинг мазмуни;
- уқтириш амалга оширилаётган вазият;
- уқтириш натижасида ўқитувчининг ишончи;
- ўқувчиларнинг ўқитувчига муносабати (ҳурмат қилиши);
- ўқувчиларнинг ёш давлари ва индивидуал хусусиятлари эътиборга олиниши;
- ўқувчиларнинг уқтириш техникасини эгаллаганликлари;
- уқтириш натижасида қарор топган ҳислатларни рўёбга чиқариш учун шарт-шароитлар яратиш.

Уқтиришни туркумларга ажратиш учун қуйидагилар асос қилиб олинади.

1. Уқтириб таъсир этиш манбалари бўйича:

- а) бошқа киши томонидан уқтириш
- б) ўз-ўзини уқтириш - бундай уқтириш объекти ва субъекти бир-бири билан устма-уст тушади

2. Уқтириш объектининг ҳолати бўйича:

- а) уйғоқ ҳолатда уқтириш
- б) табиий уйқу ҳолатида уқтириш
- в) гипноз ҳолатида уқтириш

Замонавий дидактикада гипноз ҳолатда уқтириш ва табиий уйқу ҳолатида уқтириш (туш кўраётганда чет тилини ўрганиш - гипнопедия) ҳам қўлланилишидан қатъи назар, биз педагогик муносабатлар истиқболини белгиловчи уйғоқ ҳолатда уқтиришни ўрганамиз.

3. Ўқитувчининг мақсади бўйича:

- а) олдин мўлжалланган уқтириш;
- б) олдиндан мўлжалланмаган уқтириш.

Олдиндан мўлжалланган уқтиришда ўқитувчи ўз мақсадига эришиш учун ўқувчига онгли ва изчиллик билан руҳий таъсир кўрсатиб боради.

4. Уқтириб таъсир кўрсатиш унинг оқибатида қараб:

- а) ижобий
- б) салбий кўринишлар бўлиши мумкин.
 - ижобий психологик сифатлар (одатлар, қизиқишлар, қарашлар, муносабатлар) шаклланади.
 - салбий уқтириш жараёнида эса онгли ва беихтиёр олдиндан кўзлаб мўлжалланмасдан кишига салбий психологик сифатлар (ўз-ўзини паст баҳолаш, масъулиятсизлик, журъатсизлик ва ҳоказолар) киритиб борилади.

5. Уқтириш мазмунига қараб икки турга бўлинади:

- а) очикдан-очик уқтириш, бунда уқтириш мақсади унинг шаклига мос келади. Уқтирувчи тўғридан-тўғри ва очик ҳолда ўқувчини баъзи хатти-ҳаракатларини бажаришга ёки бундан ўзини тўхтатишга чақиради. «Сен бундан кейин доим дарсни тайёрлаб келасан, сенга ишонаман» (аниқ шахсга йўналтирилган фикр)
- б) Ёпиқ (воситали) уқтириш. Бунда таъсир этиш мақсади «ниқобланган» бўлади. Ўқувчи уқтирувчини кучга эга эканлигини кўп ҳолларда англамайди.

Бу ҳолда сўзловчи тингловчида айнан ўзидаги тасаввур, қиёфа ва сезгиларни гавдалантиради. Натижада унинг олдида тўла ишонч қозонади. Уқтириш кишиларнинг мулоқотда ўзаро таъсир этиш жараёни сифатида ихтиёрий ва ихтиёрсиз тўғридан-тўғри кўринишга эга бўлиши мумкин.

Мунозара учун саволлар

1. Коммуникация, коммуникабеллик нима?
2. Педагогик мулоқот тушунчасини изоҳланг.
3. Мулоқот функциялари нималардан иборат?
4. Професионал-педагогик мулоқот таркиби қандай?
5. Қандай педагогик таъсир кўрсатиш усуллари биласиз?

Тестлар

1. Коммуникатив ахборот узатишга тўғри тариф берилган қаторни кўрсатинг.

- а) икки томонлама ўзаро таъсир
- б) бир томонлама ўзаро таъсир
- в) ўзаро бир-бирини идрок қилиш
- г) ҳамма жавоблар тўғри

2. Ёш ўқитувчи ўзининг иш фаолиятида қандай психологик тўсиққа дуч келади?

- а) дўстлик, чиқишиб ҳамжихат бўлиб ишлаш
- б) ёлғон хушомад қилиш, касбга бўлган салбий муносабат
- в) ижтимоий, синфдан қўрқиш, ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида ораликнинг ҳосил бўлиши

г) менсимаслик, буйруқ, айблаш.

3. Ҳозирги даврда, ўқитувчи фаолиятида учрайдиган коммуникатив муносабат турларини кўрсатинг:

- а) ўқитувчининг ҳикояси, шахсий намуна, мунозара, суҳбат
- б) билиш, англаш. Ишонтириш, киши ҳолатини сўзсиз тушуниш.
- в) буйруқ, кўрсатма, кесатиқ, айблаш
- г) авторитар, либерал, демократик

4. Коммуникатив муносабатда ишонтиришнинг қуйидаги фаолият шакллари мавжуд:

- а) овознинг ўзгариши, талаффуз, нутқ оҳанги
- б) нутқ маданияти, муносабатга киришиш маданияти, ўз-ўзини бошқариш муносабати
- с) мавзу бўйича топшириқ бериш, уни машқ қилиш, рағбатлантириш.
- д) бахс-мунозара, суҳбатда ўқитувчининг далиллаши, исбот ва мантиққа таяниши.

5. Коммуникатив таъсир этишнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

- а) олдиндан огоҳлантириш, тезлик билан таъсир этиш
- б) таҳлил этилган иборалар, андозага киритилган нутқлар
- в) ўқитувчининг ташқи қиёфасини ифодаловчи маданияти, муносабатга киришиш маданияти, нутқ маданияти
- г) ўз касбига бўлган салбий муносабат, чиқиша олмаслик, тадбирни танлаш, режасини тузиш, таҳлил қилиш, гуруҳларга бўлиниш

6. Шахсга таъсир этиш орқали тарбиялаш метод ва усуллари қуйидагилар киради:

- а) ўз-ўзини бошқариш, ўқувчи шахсини тушуниш, муомалада ўзини кўрсата олиш, ўз нутқини тўғри тузата билиш ва бошқалар.
- б) ўз устида ишлаш, ўз-ўзини тарбиялаш, ўз-ўзини такомиллаштириш
- в) экстенсив, тахминий, методологик, коммуникатив, психологик ҳамкорликдаги ижодкорлик
- г) ўз-ўзига кўрсатма бериш, ўз-ўзини назорат қилиш, ўз-ўзига ҳисобот бериш, ўзини ишонтириш, ўз-ўзига буйруқ бериш, ўз-ўзини мажбур этиш.

5-МАВЗУ: ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИДА МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИ ВА ПСИХОЛОГИЯСИ

Режа:

1. “Мулоқот” атамасининг фалсафий, ижтимоий, психологик ва педагогик моҳияти, мулоқот бирлиги.
2. Педагогик мулоқотда учрайдиган камчиликлар.
3. Педагогик мулоқот, унинг турлари.
4. Педагогик мулоқотни ташкил этиш маданияти.
5. Мулоқот жараёнида ташаббусни бошқариш.
6. Дарс жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги мулоқот.

Таянч иборалар: умуминсоний қадриятлар, мулоқот бирлиги, педагогик мулоқот, мулоқот модули, машварат одоби, шарқона мулоқот

Адабиётлар:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006.
2. Аскарлова Ў., Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. (Муаммоли маърузалар матни). Наманган: НДУ. 2005.
3. Аминова Ф. Мулоқот матни яратиш кўникмаларини шакллантириш. Тошкент: “Фан”, 2006.
4. Горская Г.И., Чурякова Р.Г. Мактабда ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш. Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашридан таржима. Тошкент: “Ўқитувчи”, 1990. 216-б.
5. Жўраев В.Қ., Сафарова Р.Ғ., Ибрагимов Х.И., Мусаев У.Қ. Педагогика Фан концепцияси. //Халқ таълими, 2004. 5-сон, 8-33-б.
6. Зиёдова Т.У., Холматова У., Жуманиёзова Т. Ўқитувчи китоби. Тошкент: 2002. 136-б.
7. Клесникова Л.Ф. Эффективность образования. Москва: Педагогика, 1991. 269-б.
8. Кошанский Н.Ф. Общая риторика. 9-ое изд. Спб, 1944.
9. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. Тошкент: Турон-иқбол, 2006. -115 б.
10. Муҳиддинов А.Ф. Ўқув жараёнида нутқ фаолияти. Тошкент: Ўқитувчи, 1995. 78-б.
11. Розиков О., Огаев С., Маҳмудова М., Адизов Б. Дидактика. Тошкент: Фан, 1997. 256-б.
12. Ғайбуллаев Н.Р., Ёдгоров Р., Маматқулова Р. Педагогика. Тошкент: ЎЗМУ, 2005.

Мулоқот- ахборот жараёни бўлиб, ахборот икки йўналишда бошқариш субъектидан (педагог) бошқариш объектига (ўқувчига) боради ва, аксинча, объектдан субъектга боради. Педагог бевосита шахслараро мулоқотдан ўз тарбияланувчилари, умуман жамоа ҳақида, ундаги ички жараёнлар ҳақида кўпгина хилма-хил ахборотларга эга бўлади. Ўз навбатида, педагог мулоқот жараёнида ўз ўқувчиларига ҳам мақсадга қаратилган ахборотни маълум қилади.

Педагогик мулоқот - ижтимоий-психологик жараён сифатида қуйидаги функциялар билан характерланади: шахсни ўрганиш (билиш), ахборот алмашиш ва фаолиятни ташкил этиш.

Мулоқотнинг ахборот алмашиш функцияси маънавий бойлик ва янгиликлар билан ўртоқлашиш жараёнини ривожлантириш учун ижобий иштиёқлар, ҳамкорликда ва фикрлаш учун шароитлар яратишдан иборат.

Роллар алмашилиши ёрдамида мулоқот ўрнатиш эса уларда у ёки бу ижтимоий шаклланиб қолган хатти-ҳаракатни дастурлайди. Ўқитувчилар ўқув-тарбиявий жараёнда шахс-роль шаклидан фойдаланадилар: дарснинг айрим элементларини бажаришга

ўқувчиларни таклиф қиладилар. Бунда ўқувчилар томонидан ўз шахси (мен)ни, ўз кадр-қиммати, шахсини муносиб баҳолаш ва келажагини тасаввур эта билиш учун интилишларини таъминлаш имконияти туғилади.

Мулоқотнинг энг муҳим функцияларидан бири - ҳамдард бўлишдир. У бошқа киши хиссиётларини тушуниши, бошқалар нуқтаи назарини маъқуллаш қобилиятини шакллантириши жараёнида амалга ошади ва жамоадаги муносабатларни меъёрга келтиради. Бунда ўқувчига унинг истакларини тушуниш ва булар асосида ўқувчига таъсир этиш зарурлигини англаш ўқитувчи учун жуда муҳимдир.

Дасрга тайёргарлик кўриладиганда мулоқотнинг барча функцияларидан комплекс фойдаланишни режалаштириш зарур. Бунда энг муҳими ўқувчиларнинг ўз шахсини намоён қилишларини ва ўз қобилиятларини кўрсата олишларига эришиш мумкин.

Ўқувчиларга тарбиявий таъсир кўрсатувчи манбалар ичида ўқитувчи муҳим ўрин тутди.

Ўқитувчи ўқувчининг онги, сезгиси, фаолияти ва, ҳатто, характерларига таъсир кўрсатувчи қандай усуллар қўллашга эга. Барча ёш ўқитувчилар ҳам бу усулларни тушуниб ўқувчиларга таъсир кўрсатишда улардан фойдаладиларми?

Мулоқотнинг ижтимоий-психологик назарияси ва педагогик тажрибаларни ўрганиш педагогик таъсир этиш икки усулдан - ишонтириш ва уктиришдан иборат эканлигини кўрсатади.

Ишонтириш - ўқувчиларга хатти-ҳаракатларнинг тўғрилиги ва зурурлигини, шунингдек, айрим хулқ-атворларнинг нотўғрилигини тушунтириш ва исботлашдир. Ишонтириш жараёнида ўқувчиларга янги билим, кўникма ва малака ҳамда ахлоқий сифатлар шакллантирилади. Булар эса ўқувчилар ва уларнинг атрофидагилар учун меъёр(мезон) бўлиб ҳисобланади.

Ўқитувчининг ҳар қандай тарбиявий таъсир кўрсатиши, оқибат-натижада ўқувчи руҳиятига ҳар томонлама таъсир кўрсатишга, яъни ўқувчиларда ижобий хиссиётларни: хулқ-атвор, муносабатлар, хатти-ҳаракатларни шакллантириш ва мустаҳкамлашга йўналган бўлади.

Педагогик мулоқотда учрайдиган камчиликлар қуйидагилар:

1. Эҳтиётсизлик, шахсиятпарастлик, суҳбатдошни ортикча мажбурлаш;
2. Пассивлик, ўзини юқори қўйиш;
3. Ҳаддан ташқари жонбозлик кўрсатиш

Ўқитувчига жамият томонидан қўйиладиган талаблар, турли хилдаги ижтимоий кутишлар, педагогнинг индивидуаллиги, унинг, шу тариқа талабларга жавоб беришга субъектив тайёрлиги муайян ўқитувчининг педагогик мулоқотга нақадар тайёрлигидан далолат беради.

Ўқитувчи профессиограммаси муайян фан томонидан ўқитувчига қўйиладиган махсус талабларни ўз ичига қамраб олиши лозим. Бўлажак ўқитувчи у ёки бу хилдаги фан томонидан қандай талаблар қўйилишини билиши ва шу аснода ўқув-тарбия жараёнини ташкил қилиш учун педагогик олий ўқув юртларида муайян мутахассислик бўйича ўқитувчи профессиограммаси ишлаб чиқилиши зарур. Профессиограмма психологик нуқтаи назардан ишлаб чиқариш фаолияти характеристикасининг (аниқ бирорта касб бўйича) келгуси амалий ишлар учун зарур бўлган мазмундаги барча томонларини ўз ичига олиши кераклиги устида боради.

Профессиограммада муҳим хислатларнинг борган сари бирмунча ортиб боришини хисобга олган ҳолда ўқитувчининг қуйидаги хислатлари кўрсатиб борилиши лозим:

- 1) ўқитувчининг шахсий хислатлари;
- 2) касбига хос билими;
- 3) ўз касбига хос хислатлари;
- 4) шахсий-педагогик уддабуронлиги;
- 5) ташкилотчилик малакалари;
- 6) коммуникатив малакалари;

7) гностик малакалари;

8) ижодий хислатлари.

Профессиограммани касбга хос равишда ўқитишни ташкил қилишда таълимнинг самарадорлиги ва унинг муваффақияти қандай билим ва кўникмаларга, айниқса, шахснинг қандай қобилият ва шахсий хислатларга боғлиқ эканлигини албатта кўрсатиш зарур.

Қобилият – бу кишининг бирор фаолиятга яроқлилиги ва шу фаолиятни муваффақиятли амалга оширишдир.

Педагогик қобилият – бу қобилият турларидан бири бўлиб, кишининг педагогик фаолиятга яроқлилигини ва шу фаолият билан муваффақиятли шуғуллана олишини аниқлаб беради.

Узоқ йиллар олиб борилган тадқиқотлар педагогик қобилиятлар мураккаб ва кўпқиррали психологик билимлардан иборатлигини кўрсатиб берди. Ана шу тадқиқот маълумотларидан фойдаланиб, педагогик қобилиятлар тузилишида муҳим ўрин эгаллайдиган қатор компонентларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- 1) дидактик қобилиятлар – бу ўқувчиларга ўқув материални аниқ ва равшан тушунтириб, осон қилиб етказиб бериш, болаларда фанга қизиқиш уйғотиб, уларда мустақил фаол фикрлашни уйғота оладиган қобилиятлар;
- 2) академик қобилиятлар – математика, физика, биология, она тили, адабиёт, тарих ва бошқа шу каби фанлар соҳасига хос қобилиятлар;
- 3) перцептив қобилиятлар;
- 4) нутқ қобилияти;
- 5) ташкилотчилик қобилияти;
- 6) авторитар қобилият;
- 7) коммуникативлик қобилияти;
- 8) педагогик ҳаёл;
- 9) диққатни тақсимлай олиш қобилияти.

Педагогик мулоқотда ҳазил-мutoйиба сезгисининг мавжудлиги ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини енгиллаштиради.

Олимлар изланишларининг кўрсатишича, тажрибали ўқитувчиларнинг шахсий сифатлари орасида «қувноқ ҳаракат» доимо ажралиб туради. Чунки, у ўқувчиларни ниҳоятда чарчаган, диққатлари ўта тарқалувчи бўлган ҳолда ҳам ўқувчига дарсда ишчи вазиятни яратиш имконини беради. Бундай ҳолда, ўқувчиларни қизиқтирган мавзуда суҳбатлашади, қизиқарли ҳикоя ёки воқеани айтиб беради. Баъзи ўқитувчилар эса, аксинча, ҳажвий ҳикояни айта туриб, ўқувчиларнинг қулишига йўл қўймайди. Уларни жеркиб, тартибни бузмасликка чақиради. Ҳазил-мutoйиба сезгиси бўлмаган ўқитувчи ҳатто ўқувчиларнинг енгил ҳазилини ҳам кечира олмайдилар. Уларга қўпол муомалада бўладилар. Бу ҳол ўқитувчи-ўқувчи муомаласига салбий таъсир кўрсатади.

«Мактабдаги хушчақчақ ҳаётга худди душманга қўпол хато бўлгандек муносабатда бўлиш, кўпчилик ҳолларда йўл қўядиган жиддий камчилигимиздир», -деб таъкидлайди Л.Н.Толстой.

Дарс мароми ўқитувчи меҳнатининг маданиятигина бўлиб қолмай, балки унинг интизоми, дарснинг сифати ҳамдир. Дарс мароми юқори, лекин ўқувчиларга мос бўлиши лозим.

Дарсда энг мақбул маромга эришиш учун қуйидагилар тавсия қилинади:

- дарсда кўпчиликни қаноатлантирувчи «ўртача» маромни танлаш;
- ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини эътиборга олиш;
- дарсда яқка тартибда ва ҳамкорликда бажариладиган ишларни оқилона уйғунлаштириш;
- ўқувчилар фаолиятларининг турли-туман шакллари қўллаш;
- вақтдан иложи борица самаралироқ фойдаланиш;

Дарс мароми ўқитувчи томонидан фақат иш жараёнидагина танланади.

Дарсда ўз-ўзини назорат қилишга ҳам ўқитувчилар эътибор беришлари лозим.

Ўз-ўзини назорат қилиш ёки ўқитувчи педагогик қобилиятининг тезроқ ривожланишига тажрибали педагоглар маҳорати «сирлари»ни тезроқ эгаллашга имкон беради.

Ўқитувчи ўз фаолиятини ўзи таҳлил қилар экан, у ўзини бошқариш ва такомиллаштиришнинг энг кучли қуролига эга бўлади. Муваффақиятли ишлаш усуллари эгаллайди (диагноз-прогноз), бу эса, ўқувчида ўз меҳнатидан қониқиш ҳосил қилиш ҳислатларини уйғотади, унга маънавий қувват, ижодий иштиёқ бағишлайди.

Ўқитувчи ўз-ўзини ахлоқий баркамолликка эриштириши ижтимоий касб фаолиятини муваффақиятли олиб боришининг муҳим шартидир.

Ўқитувчи ўзининг дарсини ўзи таҳлил қилаётганда, қуйидагиларга эътибор бериши тавсия этилади:

- кўзланган мақсад ва дарс натижасини таққослаш;
- ўқувчилар билими, кўникмаси ва камол топишидаги силжишларни кўзлаган натижага мувофиқлигини аниқлаш;
- ўқувчилар дарсда иштиёқ билан ишлаганликларига алоҳида эътибор бериш.

“Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни амалга ошираётган замонавий мактаб ўқитувчисининг ҳислатлари, унинг ижодий фаолияти кириб келаётган XXI асрда шаклланиб, асосан амалий ишда, педагогик тажрибаларни эгаллаш жараёнида ўсиб-ривожлана боради.

Шу билан бирга ўқитувчи доимий равишда ўз малакасини ошириб, ўз ишининг муваффақиятини юқори даражада таъминлашга ёрдам берадиган шахсий ҳислатларини тарбиялаб бориши зарур.

Мунозара учун саволлар

1. Педагогик мулоқот деганда нимани тушунасиш?
2. Мулоқот функциялари нималардан иборат?
3. Профессional-педагогик мулоқот таркиби қандай?
4. Мулоқот этикаси ва маданияти нималарда кўринади?
5. Педагогик мулоқотнинг асосий камчиликлар қайсилар?
6. Педагогик қобилиятлар қандай турларга бўлинади?

Тестлар

1. Мулоқот деганда нимани тушунасиш?

- а) Кишиларни ҳар хил имо-ишоралардан иборат бўлган муносабати мулоқотдир.
- б) Нутқ орқали муносабатга киришиш мулоқот дейилади
- в) Кишиларни ўзаро фикр алмашишлари мулоқот дейилади
- г) Кишилар фаолиятида нутқли ва нутқсиз муносабатга киришиши, ўзаро фикр алмашиши мулоқотдир.

2. Интерактив ахборот узатишга тўғри тариф берилган қаторни кўрсатинг.

- а) икки томонлама ўзаро таъсир
- б) бир томонлама ўзаро таъсир
- в) ўзаро бир-бирини идрок қилиш
- г) ҳамма жавоблар тўғри

3. Ўз фикрини мақуллайдиган, бошқалар фикри билан қизиқмайди ўқитувчи фаолияти.

- а) авторитар
- б) демократик
- в) либерал
- г) тўғри жавоб йўқ

4. Ўқишда ва ишда ҳамкорликда иш олиб боради, бошқалар фикрини ҳурмат қилади.

- а) авторитар
- б) демократик
- в) либерал
- г) монологик ва диалогик

5. Масъулиятни ҳис этмайди, ўз ишига лоқайд, касбдошлари орасида ҳурматга эга бўлмайди.

- а) авторитар
- б) демократик
- в) либерал
- г) монологик ва диалогик

6. Муносабат услубининг 2 тури бор. Уларни кўрсатинг.

- а) авторитар
- б) демократик
- в) либерал
- г) монологик ва диалогик

6-МАВЗУ: ПЕДАГОГИК НАЗОКАТ ВА ОДОБ-АХЛОҚ

Режа:

1. Ўқитувчининг педагогик одоби ҳақида тушунча.
2. Педагогик такт. Ўқитувчининг дарсдаги педагогик такти.
3. Педагогик назокат меъёри. Педагогик назокатни эгаллаш шароитлари.
4. Педагогик таъсир кўрсатиш методикаси.
5. Педагогик таъсир кўрсатишнинг асосий усуллари.

Таянч иборалар: педагогик одоб, педагогик назокат, ихтисослик соҳасидаги бурч, педагогик адолат, виждон, педагогик орият, назокат ва тактика, ўқитувчининг мулоқот одоби, психологик муҳит

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-том. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008.
3. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Тошкент: Халқ мероси, 1999. –224 б.
4. Аждодлар ўғити. Ҳикматлар, ҳикоятлар, тамсиллар. //Тўпловчи Б.Аҳмедов Тошкент: Чўлпон, 1991.
5. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
6. Azizho'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006.
7. Абу Али ибн Сино. Зийнат. Тошкент: Шарқ, 1992.
8. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-хулуб. Асарлар 15-том. Тошкент, 1996.
9. Амир Темур ўғитлари /Тўплам. Тузувчилар: Б.Аҳмедов, А.Аминов. Тошкент: Наврўз, 1992. – 64 б.
10. Асқарова Ў. Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
11. Аҳмедов А. Улуғбек. Тошкент: Фан, 1991.
12. Кайковус. Қобуснома. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
13. Тўхлиев Б. Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” асари. Тошкент: Юлдузча, 1991.

Ўқитувчининг педагогик одоби ҳақида тушунча

1. *Ўқитувчилик касбини севиш педагогик одобнинг зарур талабларидан бири ҳисобланади.* Ўз касбини севган кишигина бутун куч–ғайратини, қалб кўри ва дил ҳароратини бу ишга бағишлайди ва ўз фаолиятида яхши натижаларга эришади. Шунингдек, болаларни севиш, уларга меҳр-муҳаббатли бўлиш ўқитувчилик касби, ўқитувчи ахлоқий қиёфасида жуда муҳим аҳамият касб этади. Ўқитувчидан болаларга меҳрибонлик билан бирга талабчанлик ва қаттиққўллик ҳам талаб этилади.

Муаллимнинг билимдон бўлиши, маънавий баркамоллиги ўқувчи шахсининг шаклланишига ижобий ахлоқий таъсир ўтказди. “Қадимги аждодларимиз, - деган эди И.А.Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маърузасида, - комил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий талаблар мажмуасини, замонавий тилда айтсак, шарқона ахлоқ кодексини ишлаб чиққанлар”¹⁶.

Ўқитувчи ҳалоллик, ростгўйлик, ахлоқий поклик, одамийлик, камтарлик каби фазилатларга эга бўлиши педагогик одобнинг муҳим талаб-қоидасидир. Муаллим деярли

¹⁶ Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-том. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.

хар куни ўқувчилар билан учрашади, савол- жавоб қилади, уларнинг яхши хулқи, эзгу ишларини маъқуллайди, билимини баҳолайди, ножўя хатти-ҳаракати учун танбех беради.

Албатта, ўқитувчининг фикри, мулоҳазаларида нисбийлик, субъективлик аломатлари мавжуд. У ҳаммага айнан бирдек тўғри муносабатда бўла олмаслиги мумкин, лекин у ҳамма ўқувчиларга нисбатан холис ниятли, яхшилик қилишга интилувчи, адолатли киши эканлигига барчанинг ишончи комил бўлмоғи лозим. Синфда ўқитувчи **"яхши кўрадигани"**, **"ёмон кўрадигани"** бор деган таассурот туғдирмаслиги керак.

Фаннинг муҳим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита олиши ва ниҳоят ўқувчиларни ҳам ижодий фикрлаш, тадқиқот ишларига ўргатиш ва жалб этишни талаб қилади. Хуллас, яхши ўқитувчи бўлиш учун бўлажак муаллим юксак педагогик одоб маданиятини эгаллаши зарур. Бунинг учун бўлажак ўқитувчи педагогик одобнинг талаб ва қоидаларини билиб, ўзлаштириб олиши, тажрибада педагогик фаолиятда қўллаши, ўзининг дунёқараши ва ахлоқий тажрибаси билан бойитиши лозим, фикрлаш ва ҳис этиш, турмушда синаб кўриш натижасида педагогик одобнинг талаб ва қоидалари ўқитувчининг шахсий эътиқодига, ахлоқий фазилатларига айланади.

Дарҳақиқат, ўқитувчи ёшларга таълим-тарбия берувчи киши. «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 5-моддасида шундай ёзилган: «Тегишли маълумоти, касбий тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий фазилатларга эга бўлган шахслар педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга». Чунки ҳукумат томонидан халқ таълими соҳасида ўртага қўйилаётган вазифаларни бажариш кўп жиҳатдан ўқитувчига боғлиқ.

Ҳар қандай мутахассис одоб-ахлоқ намуналарига эга бўлиши табиий, лекин педагогик одоблилик мутлақо ўзгача ҳолдир. Чунки табиатга, жамиятга, нотаниш кишиларга, жисм ва ашёларга, ўз-ўзига муносабатда ҳақиқий мезон ролини бажарувчи қобилиятга эга бўлишлик айнан ўқитувчи шахсида мужассамлашади. Педагогик назокат этнопсихологик ҳис-туйғулари, миллий характер хусусияти, хулқ, фаолият, муомала қоидалари, қонуниятлари ва кўникмаларидан меъёрий равишда мақсадга мувофиқ тарзда фойдаланишда ўз аксини топади:

- эмоционал ҳис-туйғулар, кечинмалар, стресс ва аффектив ҳолатлар хоссалари, чегараларига батамом риоя қилиш;
- хулқ-атвор малакаларини амалиётда оқилона қўллаш;
- бачкана қилиқлар, ортиқча ҳаракатлар қилишдан ўзини тийиш;
- нутқ маданиятидан ташқари чиқмаслик, шахсиятга тегадиган иборалар ишлатмаслик, кўпол ва дағал сўзлар қўлламаслик;
- ҳиссий, ақлий билиш жараёнида муайян меъёрларга асосланиш, манманликни намойиш этмаслик;
- ўқувчилар ва ўқитувчилар жамоалари билан, ота-оналар ҳамда нотаниш кишилар билан муносабатга киришишда расмий, қатъий ишбилармонлик услубларига асосланиш ва ҳоказо.

Ўқитувчи - зиёлилар ичида маънавий дунёсининг муайян даражаси билан тафовутланиб, кўрсаткичи бўйича анча юксакликка эга инсон. Унинг бу даражага эришиши манбалари - ўқитувчининг кундалик, ижодий изланиш фаолиятининг кўринишидан, ижтимоий статус ва. ролни қатъий ижро этишдан иборат. Ўқитувчининг касбий маҳоратидан ташқари, унинг сиёсий, иқтисодий, тарихий билимларга эга бўлишидек зарурияти, эҳтиёжи, имконияти алоҳида аҳамият касб этади.

2. Педагогик назокат ўқитувчига мулоқотни ижобий ҳиссиётлар асосида қуришига, болалар билан психологик контактни сақлашга ёрдам беради.

Ўқитувчи педагогик назокат талабларига амал қилиб ўзида мулоқотнинг демократик услубини шакллантиради, ўқувчилар билан ҳақиқий мулоқот маданиятига эришади.

Педагогик назокат ўқитувчига болалар билан мулоқотда конфликт (қарама - қаршилиқ)дан қочишга, ўзаро муносабатни тўғри қуришга ёрдам беради.

Назокатли бўлиш барча кишиларга қўйилган ахлокий талаб, айниқса педагогларга бу жуда муҳим. Педагогик такт ўқитувчининг касбий сифати, унинг маҳоратининг бир қисми.

“Такт” сўзи таъсир этиш маъносини билдиради. Бу кишилар ўзаро муносабатини бошқаришга ёрдам берувчи ахлокий категориядир. Тактик хулқ инсонпарварлик принципига асосланиб, мураккаб конфликт ҳолатларида ҳам кишига ҳурмат сақлаб қолишни талаб қилади.

Педагогик такт - бу ўқитувчининг ўқувчига мақсадга мувофиқ педагогик таъсир ўлчови, мулоқотнинг махсулдор услубини ўрнатиш кўникмаси. Педагогик такт ўқувчилар билан мулоқотда охириги ҳолатга (чорага) йўл қўймайди.

Ҳурмат, эркалаш ва талабчанликни ҳам талаб этади. Ўқувчига муносабат уларнинг ёш хусусиятларига ҳам боғлиқ бўлади.

Кичик ёшдаги ўқувчиларга муносабатда ўқитувчи болани кучоғига олиши, бошини силаши, эркалаб чақириши мумкин. Катта ўқувчилар билан бундай ҳолатга айрим шароитларда йўл қўйилади. Ўспиринлар билан бундай муносабатда бўлишга йўл қўйиб бўлмайди. Улар ўзини катта, мустақил деб билишади.

Ўқитувчи такти дарсда, синфдан ташқари ишларда ва бошқа жойларда намоён бўлади.

Ўқитувчининг дарсдаги педагогик такти. Ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги зиддиятлар таҳлили шуни кўрсатадики, бунинг муҳим сабабларидан бири - ўқитувчининг тактсизлигидир. Баъзи ўқитувчилар “нимага жим ўтиролмайсан, тагинда мих борми?” каби огоҳлантиришларни нормал ҳолат деб ҳисоблашади. Баъзи ўқитувчилар дарсга кириб ўқувчини кўчада кўрганлиги, ким билан юрганлиги ва қандай кийинганини кесатиб айтиб беради. Баъзан шундан зиддиятлар бошланади.

Назокат (такт) дарснинг барча этапларида зарур. Айниқса, ўқувчилар билимини баҳолаш вақтида бунга алоҳида эътибор бериш керак. Жавоб бераётган ўқувчининг гапни бўлиб, “ҳеч нарса билмайсан”, “бу гаплар нимага керак?” каби сўзлар билан уларни тўхтатиш мумкин эмас. Баъзи ўқувчилар назокатли ўқитувчи дарсида яхши гапира олса, тактсиз ўқитувчи дарсида жавоб беришда қийналадилар.

Барча ўқувчилар уларнинг жавобини эътибор ва ҳурмат билан тингловчи ўқитувчига жавоб беришни хоҳлашади. Ўқувчи гапираётганда ўқитувчи уни қувватлаб, қараши, мимикаси билан маъқуллаб туриши керак. Жавобни бефарқ тингласа ёки менсимай эътибор бермаса, ўқувчи шу ўқитувчига жавоб беришдан қочади.

Баҳо қўйиш вақти ҳам муҳим. Баъзан ўқитувчи аввал яхши жавоб бермаган ўқувчи яхши гапириб қолса: “Сен мени ҳайрон қолдирдинг, сенга “4” баҳо қўйишга мажбурман”, - дейди. Аслида, у ўқувчи муваффақиятидан мамнун бўлиши керак эди.

Педагогик такт ўқитувчи хулқининг мослашувчанлиги – тактикани талаб қилади. Чунки ўқитувчи болалар олдида турлича назокатни талаб этувчи турли ролларда чиқади.

Синфда ўқувчилар дарсга тайёр бўлмаганда, қатъийлик ва муомаланинг совуқ бўлиши кузатилади. Синфдан ташқари ишларда кўнгил очиклиги, мажбур этмаслик, айниқса, индивидуал суҳбат, саёхатлар, дўстона алоқа, болаларга ишонч ўқитувчи учун зарурий ҳолатлар ҳисобланади.

Мулоқотда тактни танлаш ролли ҳолатлардан фойдаланиш кўникмаси билан боғлиқ. Бунда 4 та ҳолат бор:

- юқоридан қурилган ҳолат;
- пастдан қурилган ҳолат;
- ёнма-ён ҳолат;
- аралаш ҳолат.

Юқоридан ўрнатилган ҳолатда ўқитувчи ўзининг мустақиллигини, жавобгарлигини ўз бўйнига олишини, ҳеч ким билан ҳисоблашмаслигини кўрсатади. Бу ҳолат “Ота-она” ҳолати дейилади.

Пастдан ўрнатилган ҳолатда бўйсунувчан, ўзига ишонмайдиган шахс намоён бўлади. Бу “Болалар” ҳолати дейилади.

Ёнма-ён қурилган ҳолат шароитни ҳисобга олиш, бошқалар қизиқишини тушуниш, жавобгарликни ўзи ва болалар ўртасида тенг бўлиш қабиларда кўринади. Бу “Катта киши” ҳолати дейилади. Бунда ўқитувчи, “Мен сизлар билан маслаҳатлашмоқчиман” ёки “биргаликда ўйлаб кўрайлик” усулида иш кўради.

Баъзан ўқитувчи пассивлик ҳолатини кўрсатади. Масалан, “доскада адашади”, ўқувчилар эса катта қувонч билан уни тўғрилашади. Бу ҳолат ўқувчи мустақиллигини кўрсатишига кенгроқ имконият беради. Умуман, бу ҳолатларда ўқитувчи ўқувчилар билан роль алмашиб туради.

3. Педагогик назокатни эгаллаш шароитлари. Педагогик назокат педагог маҳорат билан бирга тарбияланади ва эгалланади. Ўқитувчининг маънавий етуклик даражаси, болалар билан мулоқот кўникмаларини ҳосил қилиши учун махсус билимларни эгаллашида ўз устида ишлаш натижасида эришади.

Аввало, бу билимлар ёш психологиясини ва болаларнинг индивидуал хусусиятларини билиш билан боғлиқ.

Ахлоқ асосларини билиш, хатти-ҳаракатлардаги ахлоқий маънони кўриш ҳам катта аҳамиятга эга. Шу билан бирга, ўқувчига таъсир этиш йўллари билиш улар қобилиятига айланиши лозим:

- болаларни севиш, ўз муҳаббатини кўрсатиш;
- болалар ҳулқидаги нозикликларни кўриш ва кузатиш;
- шароитга мослашиш;
- ҳамкорликнинг мақсадга мувофиқ йўлини танлаш;
- болалар билан суҳбат.

Тўғри мулоқот услубини танлашда ўзини бошқара олиш, адолатлилик, бошқалар тажрибасига ижобий ёндашув, педагогик техникани ривожлантириш, ҳазил-мутойибага мойиллик ҳам катта аҳамиятга эга. Бунда ўқитувчи болаларни ҳурмат қилиши ва ўз қадрини сақлаши муҳимдир.

Педагогик фаолиятда турли конфликтлар, педагогик вазиятлар учраб туради. Шунинг учун ёш педагоглар юқоридаги қоидаларни билиши лозим.

Педагогика ўз усулларини йўқ нарсадан яратмайди, уларни ўйлаб топмайди. У ҳаётдан кишилар ҳулқ-атворининг реал омилларини, болалар ҳаётини педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этиш вазифаларига жавоб берадиганларини танлаб олади, тарбиявий ишда педагогик таъсир кўрсатиш усуллари сифатида фойдаланади.

Педагогик таъсир кўрсатиш методикаси болаларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этиш учун фойдаланиладиган воситалар системасидан иборатдир. Бу воситалар тарбияланувчи шахсига қаратилган бўлиб, болаларнинг ҳулқ-атворини рағбатлантиради, уларнинг кийин ва мураккаб вазифаларини қувонч, ижодий шавқ-завқ манбаига, ҳар бир тарбияланувчи ўқувчининг шахсий муддаоларига айлантиради.

Педагогик таъсир кўрсатишнинг асосий усуллари талаб, истикбол, рағбатлантириш ва жазолаш, жамоатчилик фикридир.

• **Талаб** — тажрибада жуда кенг тарқалган усул бўлиб, таълим ва тарбия жараёнида педагогнинг тарбияланувчига шахсий муносабатининг намоён бўлиши йўли билан у ёки бу хатти-ҳаракатларнинг рағбатлантирилиши ёки тўхтатилишини таъминлайди.

Педагогик таъсир кўрсатиш усули бўлган талаб билан коллективни ташкил этиш методи сифатидаги ягона педагогик талабларни бир-биридан фарқлаш керак. Агар ягона педагогик талаблар болаларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини рағбатлантириш мазмунини ва коллективни жипслаштиришда педагоглар билан болаларнинг ҳаракатлари бирлигига эришиш йўллари таъминласа, талаб эса ҳулқ-автор ва фаолият нормаларини болаларнинг хатти-ҳаракатлари ҳамда ишларида амалга ошириш усуллари билан иборатдир.

• **Истикбол** — таъсир кўрсатишнинг жуда таъсирчан усули бўлиб, у болаларнинг хатти-ҳаракатларини улар олдида мароқли мақсадлар қўйиш йўлини

таъминлайди, бу мақсадлар уларнинг шахсий интилишлари, қизиқиш ва муддаоларига айланади. Бу усул мактаб ўқувчиларида шахснинг энг муҳим ғазилатларидан бири бўлган мақсадга интилувчанликни ривожлантиришга ёрдам беради.

- **Рағбатлантириш ва жазолаш** — тарбиянинг энг анъанавий усули бўлиб, болалар хулқ-атворида тузатиш киритишни, яъни фойдали хатти-ҳаракатларни кўшимча рағбатлантиришни ва тарбияланувчиларнинг номақбул хатти-ҳаракатларини тўхтатишни таъминлайди, бунда уларнинг ҳуқуқ бурчларини кенгайтириш ёки чеклаш, уларга ахлоқий таъсир кўрсатиш йўлидан фойдаланилади.

Рағбатлантириш ва жазолаш методи ўзига хос хусусиятга эга бўлганлиги сабабли (бу ҳақда куйироқда гап боради) унинг қўлланилиши алоҳида эҳтиёткорликни, педагогларнинг сезгирлиги ва ҳушмуомалалигини талаб қилади.

- **Жамоатчилик фикри**— таъсир кўрсатишнинг қудратли усули бўлиб, болаларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини ғоят ҳар томонлама ва мунтазам рағбатлантириб боришни таъминлайди, жамоанинг тарбиявий вазифаларини анча тўлиқ амалга оширади. Бу усул жамоа аъзоларининг ижтимоий фаоллигини ва ўртоқларча бирдамлигини ривожлантиришга ёрдам беради.

Педагогик таъсир кўрсатиш усуллари алоҳида-алоҳида тасвирлашга ўтишдан олдин уларни муваффақиятли қўллашнинг умумий қоидаларини қараб чиқамиз;

Педагогик таъсир кўрсатиш усулларида самарали фойдаланишнинг зарур шарти педагогнинг болаларга бўлган муносабатларининг чинакам инсонпарварлигидир. **Педагогик таъсир кўрсатиш усуллари** ўз тарбияланувчилари тақдирига бепарво бўлган кишилар қўлида соф касб-корлик воситалари мажмуи эмас, бу усуллар бир жамоа бўлиб, ягона интилишлар, умумий масъулият билан бирлашган жонли кишиларнинг жонли муносабатларидир.

Қаттиқлик ва тошбағирликни, расмий маъмуриятчиликни ўзининг болалар билан муносабати нормасига айлантирган кишилар ҳақиқий педагог бўлолмайдилар. Бизнинг шароитимизда фақат педагоглар билан ўқувчилар ўртасидаги ўртоқларча муносабатларни ривожлантиришга ва мустаҳкамлашга қаратилган йўлгина педагогик таъсир кўрсатишнинг асоси бўлиши мумкин. Бинобарин, у ёки бу усулларнинг қўлланилиши ҳар бир ҳолда ўқувчиларнинг фаолиятида фақат жузъий ўзгаришларга олиб келибгина қолмай, шу билан бирга ҳамиша педагоглар билан тарбияланувчилар ўртасидаги муносабатларнинг ривожланишига фаол хизмат қилади.

Педагогик таъсир кўрсатиш усулини қўллашнинг иккинчи умумий қоидаши шундан иборатки, бу қоида оқилона тайёрланган бўлиши лозим, уни амалга ошириш учун шарт-шароитнинг мавжудлигини назарда тутати.

Ўқувчиларнинг реал имкониятларини, уларнинг тарбиячи рағбатлантирадиган ишларни бажариш қобилиятини ҳисобга олиш педагогик таъсир кўрсатиш воситаларидан фойдаланишдаги шахсий ёндашувнинг моҳиятини ташкил этади. Баъзан у ёки бу педагогик таъсир натижасиз қолади, чунки педагог унинг амалга оширилиши учун зарур моддий воситаларнинг мавжуд бўлишини олдиндан таъминламаган бўлади. Масалан, барча ўқувчилар ҳам ишга зарур бўладиган асбоблар билан таъминланган эмас, ўқитувчи эса уларга навбатдаги топшириқни бажаришни тақлиф қилади. Педагогик таъсир кўрсатишни амалга оширишда ўқувчиларнинг ёши ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш каби умумий принципларни изчиллик билан ўтказиш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Педагогик назокат – ўқитувчи ахлоқининг ижодий кўриниши. Педагогик назокатнинг зарурлиги.

Педагогик назокатнинг моҳияти ва хусусияти. Ўқитувчининг дарс жараёнидаги назокати. Назокат ва тактика.

Ўқитувчининг мулоқот одоби. Ёктириш ва ёктирмаслик. Дўстлик, қариндошлик, хизматдаги мослик, ҳамжиҳат бўлиб ишлаш, маслакдошлик, психологик муҳит, чиқиша олмаслик ва ўзаро муносабатдаги қийинчиликлар, уларни бартараф этиш йўллари.

Ўқув-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг билими ва хатти-ҳаракатларини баҳолаш, янги мавзунини тушунириш, ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этиш, дарсдан ташқари ва ишдан ҳолис вақтларда ўқитувчининг назорати ва одоби. Ўқитувчи назорати ва одобини шакллантириш, ривожлантириш йўллари ҳамда унга эришиш шарт-шароитлари.

Мунозара учун саволлар

1. Педагогик одоб ва педагогик назорат тушунчаларига таъриф беринг.
2. Ўқитувчининг ҳуқуқ-атворига қўйиладиган талаблар.
3. Қандай педагогик таъсир кўрсатиш усуллари биласиз?
4. Педагогик такт нима?
5. Рағбатлантириш ва жазолаш методи ҳақида гапириб беринг

Тестлар

1. Дарс жараёнида ўқитувчи нутқининг қайси тури энг кўп қўлланилади.
 - а) Диалогик нутқ
 - б) Ёзма нутқ
 - в) Монологик нутқ
 - г) Ички нутқ
2. “Таълим тўғрисида”ги Қонун қачон қабул қилинган?
 - а) 1992 йил 2 июнь
 - б) 1997 йил 29 август
 - в) 1999 йил 2 июль
 - г) 2002 йил 29 август
3. Аввалдан лойиҳалаштирилган ўқув-тарбиявий жараённинг амалиётга тадбиқини тизимли ва босқичма-босқич таъминлайдиган технологик тадбирлар тўплами -
 - а) педагогик техника
 - б) педагогик маҳорат
 - в) педагогик технология
 - г) педагогик ихтисослик
4. Педагогик маҳоратнинг асосий таркибий қисмларини кўрсатинг?
 - а) ўқитувчи фаолиятининг инсонпарварлик йўналиши
 - б) ихтисосликка доир билимлар
 - в) педагогик қобилият ва педагогик техникани эгаллаш
 - г) барча жавоблар тўғри
5. Бўлажак ўқитувчи учун зарур бўлган малакалар?
 - а) Ўқувчи шахсини жамоа шароитида тарбияланишининг индивидуал режасини амалга ошира билиш
 - б) Тарбиявий ишларни режалаштира билиш
 - в) Ҳар хил ролли ўйинлар орқали ўқувчилар тарбиясини муваффақиятли амалга ошириш
 - г) Барча жавоблар тўғри
6. Педагогик мулоқотда учрайдиган камчиликлар қуйидагилар:
 - а) Пассивлик, ўзини юқори қўйиш
 - б) Эҳтиётсизлик, шахсиятпарастлик, суҳбатдошни ортиқча мажбурлаш
 - в) Ҳаддан ташқари жонбозлик кўрсатиш
 - г) Барча жавоблар тўғри

7-МАВЗУ: ПЕДАГОГИК ТЕХНИКА ҲАҚИДА ТУШУНЧА

Режа:

1. Педагогик техника – ўқитувчининг феъл-атвори, юриш-туришини ташкил этувчи усуллар мажмуаси.
2. Педагогик техника воситаси.
3. Педагогик техниканинг гуруҳий таркибий қисмлари.
4. Ўқитувчининг ўз ҳуққи, хатти-ҳаракати, феъл-атворини бошқара олиш қобилияти билан боғлиқ кўникмаси.
5. Ўқитувчининг конструктив малакаси.

Таянч иборалар: педагогик техника, вербал ва невербал коммуникация, психологик қобилият техникаси

Адабиётлар:

1. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Тошкент: А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993.
2. Аждодлар ўғити. Ҳикматлар, ҳикоятлар, тамсиллар. // Тўпловчи Б.Аҳмедов Тошкент: Чўлпон, 1991.
3. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
4. Азизхўжаева Н. Педагогик технология ва маҳорат. Тошкент: ТДПИ, 2003.
5. Аскарова Ў., Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
6. Гузев В. От методики к образовательный технологии: исследования в области образовательного процесса. Народное Образование.1998. №7, стр 84-91.
7. Зиёмухамедов Б., Абдуллаева Ш. Педагогика. Тошкент, 2000.
8. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. Ўқув қўлланма Тошкент: Ўқитувчи, 2004.
9. Мавлонова Р., Тўраева О. Педагогика. Тошкент: Ўқитувчи, 2002.
10. Саидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Тошкент, 2000.
11. Сарибоев Ҳ. ва бошқалар. «Педагогика назарияси» маъруза матнлари. Ангрен, 2004.
12. Толипов Ў., Усмонов М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. Тошкент: «Фан», 2005.
13. Толипов Ў., Усмонбоева М.У. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари. Ўқув қўлланма.Тошкент: Фан, 2006.
14. Турсунов И., Нишоналиев У. Педагогика курси (ўқув қўлланма). Тошкент: Ўқитувчи, 1996.
15. Фарберман Б.Л., Мусина Р.Г, Жумабоева Ф.А. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари. Тошкент: 2002.
16. Хасанбоева О. ва бошқалар. Педагогика тарихи (ўқув қўлланма). Тошкент: Ўқитувчи, 1997.
17. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
18. Ғайбуллаев Н.Р., Ёдгоров Р., Маматқулова Р. Педагогика. Тошкент: ЎзМУ, 2005.

Педагогик техника ўқитувчиларга ўқув фаолиятида ҳам, ўқишдан ташқари фаолиятда ҳам зарур бўлган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топган.

Педагогик техника - бир қанча усулларнинг йиғиндиси бўлиб, буларга: 1) ўқитувчининг ташқи кўриниши. 2) ўқитувчининг нутқи киради.

«Педагогик техника» тушунчаси 2 гуруҳ таркибий қисмларга ажратилади.

Биринчи гуруҳ - бу таркибга ўқитувчининг ўз хатти-ҳаракатларини бошқаришга айтилади: 1) Ўз гавдасини бошқара олиш (мимика ва пантомимика). 2) Ўз ҳис-туйғусини, кайфиятини бошқара олиш (кераксиз психик зўриқишни олиб ташлаш, ижодий кайфиятни ўзи учун ва ўқувчилар учун ярата олиш). 3) Ижтимоий перцептив қобилият (диққат, кузатувчанлик, ҳаёл). 4) Нутқ техникаси (нафас олиш, овозни тўғри қўя олиш, дикция, нутқ, темп)

Иккинчи гуруҳнинг таркибий қисмлари - бунга жамоага ва шахсга таъсир эта олиш малакаси билан таълим-тарбия жараёнининг технологик томонлари киради.

Буларга қуйидагилар: **дидактик, ташкилотчилик, конструктив, коммуникатив малакалар** киради. Ўқувчиларга талаб ва баҳолашнинг техникаси, педагогик мулоқотни бошқариш, синф жамоасида ижодий ишни ташкил этиш ҳолатлари киради.

Иккинчи гуруҳнинг таркибий қисмларини кенгроқ очиб берамиз.

I. Дидактик малака (дидактика - таълим ва унинг мақсади, мазмуни, шунингдек таълим методлари, воситалари ва уни ташкил этиш ҳақидаги фандир).

Дидактик малака деб, ўқитувчининг билим ва малакаларини энг самарадор методлар ва воситалар билан ўқувчиларга етказиши тушунилади.

II. Ташкилотчилик малакаси: ўқитувчининг синф жамоаси, унинг таркиби, динамикаси, синф лидерлари ва паст мавқедагиларни билиши, шу маълумотларни эътиборга олиб, синфни моҳирлик билан бошқариши.

III. Конструктив малака: дарс ва дарсдан ташқаридаги жараёни моҳирлик билан ташкил эта олиш. Дарсда ўқувчиларга билим ва малакалар беришнинг энг осон ва қулай йўлларини топа олиш.

IV. Коммуникатив малака: дарс ва дарсдан ташқари жараёнда ўқувчи-ўқувчи, ўқувчи-ўқитувчи, ўқитувчи-ўқитувчи мулоқотини ижобий ташкил эта олиш. Педагогик мулоқот ёрдамида ўқувчиларга зарур билим ва малакаларни бера олиш қобилияти.

Аввало, педагогик техниканинг таркибий қисми сифатида **ўқитувчининг нутқ малакаларини**, яъни саводли гапириш, ўз нутқини чиройли ва тушунарли, таъсирчан қилиб баён этиш, ўз фикр ва ҳис-туйғуларини сўзда аниқ ифодалаш малакаларини айтиб ўтиш мумкин.

Педагогик техниканинг бошқа таркибий қисми **педагогнинг мимик ва патномимик** ифодалилигидир. Аниқ имо-ишора, маъноли қараш, рағбатлантирувчи ёки истехзоли табассум педагогик таъсир кўрсатишда кўп сўзни тушунтириш ёки эътироз билдиришга қараганда анча самарали муомала воситалари бўлиб ҳисобланади.

Педагогик ўзаро таъсир кўрсатишда **ўқитувчининг ўз ҳиссий (психик) ҳолатини бошқариш**, ўзида энг қулай ҳиссий (ижодий) жиддийлик даражасини ва умидбахшлик, хайрихоҳлик кайфиятини сақлаш, ўзининг ҳиссий дам олишини ташкил этиш маҳорати муҳим роль ўйнайди. Бу маҳорат педагогнинг касбий жиҳатдан ўз-ўзини назорат қилишини таъминлайди, кўп йиллар давомида соғлом асаб тизимини сақлаб қолиш, асабий бузилишлардан, ҳиссий ва ақлий зўриқишдан ўзини тийиш ёрдам беради.

Педагогик ўзаро таъсир кўрсатишни ташкил этиш учун ўқитувчи актёрлик ва режиссёрлик маҳорати таркибий қисимларини эгаллаши зарур, уларни ўқитувчига болалар билан муомала қилишда тарбияланувчиларнинг ақл-идрокигагина эмас, балки уларнинг ҳис-туйғуларига ҳам таъсир кўрсатиш уларга оламга бўлган ҳиссий-қадриятли муносабатда бўлиш тажрибасини анча тўлиқ бера олишига имкон яратади.

Педагогик мулоқот маҳорати. Педагогик мулоқот - тарбия мақсадларида педагог билан тарбияланувчилар орасидаги контактлардир. У педагогнинг ўқувчиларга касбий таъсиридан иборат бўлиб, ўқув-тарбия фаолиятини ва улар орасидаги муносабатларни оптималлаштиришга қаратилган.

Педагогик мулоқот техникаси учун нутқ маданиятига эга бўлиш, тўғри нафас олишни ишлаб чиқиш энг катта - энг асосий қийматдир. Оғзаки нутқ маҳоратини

юксалтириш, нафақат ҳикоя ва тушунтириш, балки урғу берилган сўз ҳам педагогик таъсир усулларида яхшироқ фойдаланишга имкон яратади.

Педагог ўзининг овозини ва кўринишини бошқаришни билиши, ташқи қиёфани, мимикани ушлаб туришни билиши зарур.

Мен фақат «буёққа кел» ни 15-20 хилда гапира олганимдан, афт, ташқи қиёфа ва овозни 20 кўринишда бера олганимдан сўнггина ҳақиқий мастерга айландим,- дейди буюк педагог А.С. Макаренко.

Муаллимнинг педагогик маҳорати қуйидаги асосий қисмлардан ташкил топиши мумкин:

1. Педагогнинг ўз фикрини, иложи борида, содда, равон ва етарлича тўлалиқда тингловчига етказа олиши ва бошқа омилларга боғлиқ бўлган ўқитиш ишларини бажариши зарур;

2. Дарсни ташкил қилишда тингловчининг билим даражаси, уларнинг тақдим этилаётган билимларни қабул қила олиш маҳорати ва интилишини ҳисобга олган ҳолда маъруза, семинар ва ҳ.к. лар тайёрланган бўлиши ва ниҳоят муаллимнинг тингловчиларни ўзи билан бир хилда интилиб боришини - бир фазада ишлашини ташкил эта олиши;

3. Ўқитиш методлари, усуллари ҳар томонлама эгаллаган бўлиши;

4. Муаллимнинг салоҳияти ўтилаётган фан йўналишида ишни аниқ ва самарали бажариши учун зарур бўлган педагогик талабга жавоб бериши, фаннинг таркибига кирувчи махсус бўлимларни юқори даражада эгаллаган бўлиши ва ўз ҳаракатлари учун жавобгарликни билиши;

5. Педагог ўз дарси давомида ўқувчиларда ўтказиладиган машғулотлардан қониқиш ҳосил қилишига эриша олиши ва ўзи тузган дарс режасининг тўғрилиги ҳақида ишонч ҳосил қилиб, ўз устида янада яхшироқ ишлашга интилиши;

6. Педагог маҳоратни эгаллаши учун тарбия бериш қонуниятлари, тамойилларини ва уларнинг таркибий қисмларини билиши зарур, яъни ҳар бир аниқ ҳолат учун ўқитиш методини танлаш, жараёни белгиланган даража ва сифатда лойиҳалашни билиши;

7. Муаллимнинг ҳар қандай шароитда ҳам ўқувчиларнинг етарли тарбияланганлик даражаси, ривожланиши ва зарурий билимларга эга бўлишига эришиши;

8. Педагог талабанинг ҳар қандай саволига жавоб топиши, ундан қониқиш ҳосил қилиши зарур. Бунга эришиш учун муаллим ўз фанини чуқур билиши, унинг ривожланиш истиқболини кўра билиши керак;

9. Муаллимнинг дарс ўтиш санъати ўтиладиган мавзунинг ундан олдинги ва уйга берилган мавзулар билан боғланган ҳолда ўқувчи (талаба)ларнинг фаоллигини ошириш орқали чуқур ўзлаштиришга эриша олиши;

10. Педагогнинг ўқув жараёнида самарали тарбиявий иш олиб бориши, юқори маънавият ва ватанпарварлик туйғулари ҳамда меҳнатсеварликни шакллантира олиши зарур;

11. Талабаларни ўтиладиган мавзуга жалб қилиб, уларнинг фаоллигини ошириш ва қониқтирилари мустақамлаш асосида уларни илмий жиҳатдан ривожлантиришга эриша олиши;

12. Педагогнинг вазифаси ўқув жараёнида ижобий туйғуларни яратиш йўлини топиши ва ўқувчилар билан биргаликда фикр юритиб, ўқув муаммосининг ечимини излашда муваффақиятга эришса, унда у дарсни тўғри ташкил қилган, деб баҳолаш мумкин;

13. Муаллим томонидан ўтказиладиган ҳар бир машғулот талабалардан таҳлил, материални қисмларга ажрата олишни, таққослаш асосида улар орасидаги боғлиқликни ҳосил қилишга ўрганиш ва бошқалардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ.

Демак, педагогик маҳорат муаллимнинг шахсий маданияти, катта назарий ва амалий билимлар эгаси эканлиги, ўқитиш ва тарбиялаш усулларида моҳирона фойдалана олиши - педагогик техника, яъни предметни ўргатишда аниқ мантикий тартибни, кетма-кетликни, ўзаро ва фанлар орасидаги боғланишлар тизимининг бир бутунлигини сақлаган ҳолда,

талабаларда замонавий фан ва техника тараққиётидан моҳирона фойдалана олиши, фикрлаш қобилияти ва исбот ҳамда талабалар тафаккурини ривожлантиришдан иборат.

Педагогик техника шундай йиғиндики, у ўқитувчининг энг яхши ижодий хулқ атворага эга бўлиши, бошқача айтганда, ҳар қандай педагогик вазиятда тарбияланувчига самарали таъсир кўрсатишига ёрдам беради.

Педагогик техника малакаларининг муҳим хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

Педагогик техниканинг аниқ ифодаланган индивидуал шахсий тарзда бўлиши, яъни педагогнинг индивидуал психо-физиологик хусусиятлари асосида таркиб топади. Индивидуал педагогик техника педагогнинг ёши, жинси, мижози, феъл-атвори, сийҳат-саломатлиги, анатомик-физиологик хусусиятларига боғлиқ бўлади.

Педагогик таъсир кўрсатишда юқоридаги малакалар орқали педагогнинг маънавий ва эстетик нуқтаи назарлари тарбияланувчиларга янада тўлароқ очиб берилади.

Педагогик техника малакаларининг шаклланиш даражаси маълум даражада педагогнинг умумий маданият даражасини, яъни шахснинг педагогик имкониятларини акс эттиради.

Педагогик техника 2 турдаги кўникмалар гуруҳидан иборат:

Ўзини-ўзи (гавдаси, ҳиссий ҳолати ва нутқ техникаси)ни бошқара олиши;

2. Педагогик вазифаларни ҳал этишда ўқувчилар билан ҳамкорликда ишлашни уддалаши (дидактик, ташкилотчилик малакалари, бевосита таъсир этиш техникаси).

Педагогик техника қуйидаги икки гуруҳ йиғиндисидан иборат:

I. Педагогнинг ўз хулқини бошқара олиши:

а) Ўз-ўзини бошқара олиш, мимика ва тактикалари;

б) Ҳиссий, руҳий ҳолатини бошқара олиши, ижобий

вазиятни вужудга келтириш;

в) Мантиқий фикр тузиш, қобилияти, диққати, уқиб олиш, сезгирлик, ўзини қўлга олишликни эгаллаш;

г) Нутқ техникаси, нафас олиши, овозни тингловчиларга мослаштира олиши. Талаффуз тарзи, нутқ суръати.

II. Педагогик жараён шахс ва жамоага таъсир кўрсатиш бўлиб, у таълим-тарбия жараёнининг технологиясини очиб беради. Унга педагогнинг дидактик, ташкилотчилик, конструктивлик, коммуникатив кўникмалари, қуйидаги талабларнинг технологик усуллари, педагогик мулоқотни бошқариш, жамоанинг ижодий ишларини ташкил этиши ва бошқариши киради.

Ёш ўқитувчиларнинг педагогик техникасида қуйидаги жузъий камчиликлар учрайди:

- ўқувчи ёки унинг ота-онаси билан сидқидилдан сўзлаша олмаслик;
- ғазабни тўхтата олмаслик ёки уни ўз ўрнида ишлата олмаслик;
- ўзида ишончсизликни енга олмаслик;
- нутқининг равон эмаслиги;
- ортиқча қаттиққўллик;
- хушмуомала бўлишдан қўрқиш;
- жуда тез гапириш (айниқса, дарсда)
- ортиқча ҳаракат ёки бир жойда қотиб қолиш, қўлларни қаерга қўйишини билмаслик;
- ўз гавдасини тутишдаги камчилик (букчайиб, ерга қараб юриш, бефойда кулиш, ортиқча ҳаракат), турли жисмларни қўлида айлантириб юриш.
- Товушдаги камчиликлар: бир оҳангли, зерикарли, аниқ талаффуз (дикция)нинг йўқлиги, хона учун зарур товуш баландлигини танлай билмаслик.
- Нутқдаги камчиликлар: нутқнинг ҳаётий эмаслиги, ифодали ўқиш малакаси (интонация)нинг йўқлиги.

Юқоридаги камчиликлар ўқитувчи учун ўқувчиларга самарали таъсир этишга тўсиқ бўлади. Камчиликларга талабалик даврида барҳам бериш бўлажак педагоглар учун жуда аҳамиятлидир.

Педагогнинг ташқи кўриниши эстетик жihatдан мукамал бўлиши керак. Ўқитувчиларнинг ташқи қиёфаси ҳам унинг обрў топишига таъсир этади. Ўқитувчининг сарамжон-саришталиги, озодалиги, яхши одатлари, чиройли қадди-қомати ва юриш-туришлари ўқувчиларда жуда яхши таъсурот қолдиради.

Ўқитувчи педагог қўйидаги хислатларга эга бўлиши керак:

- а) ортиқча бадқовоқ бўлмаслик;
- б) бошқалар нуқсонларини ошириб кўрсатмаслик;
- в) ҳазил мутойибага мойил бўлиш;
- г) хушмуомала бўлиш ва келажакка ишонч билан қараш;

Бундай сифатларни эгаллаш шартлари қўйидагича:

Ўз касбини, жамиятдаги ўрнини онгли равишда тушуниш, бурч сезгисининг устунлиги, педагогик зийраклик, ҳиссий сезувчанлик ҳамда ўзини-ўзи таҳлил қилиш ва тўғри баҳолаш.

Дарсга тайёргарлик кўраётган ва ўзида ишончсизлик, кўркинч сезаётган ёш ўқитувчи жисмоний ва руҳий эркинликка эришиш мақсадида қўйидагича релаксация сеансини (тренингни) ўтказишлари тавсия этилади.

«Мен тинчман, мен ишонч билан дарс бераман, ўқувчилар мени тингламоқдалар. Дарсда ўзимни бемалол ҳис этаяман. Мен дарсга пухта тайёрланганман. Дарс қизиқarli, уни яхши тугатаман. Мен ўзимни бошқара оламан. Қайфиятим жуда яхши. Ўқувчилар мени ҳурмат қиладилар, талабларимни бажарадилар. Дарсдаги меҳнат менга ёқади. Мен ўқитувчиман».

Пантомимика - бу гавда, қўл ва оёқларнинг ҳаракатидир. У асосий фиркни ажратиб кўрсатишга имкон беради. Қиёфаларни яққол гавдалантиради. Ўқитувчи дарсда ўқувчилар олдида тўғри туриш ҳолатини машқ қилиши керак (оёқлар оралиғи 12-15 см, ўнг оёқ бироз олдинда), барча ҳаракатлар ўзининг оддийлиги ва нафислиги билан ўқувчилар эътиборини тортиши лозим.

Гавда тутиш эстетикаси: олдинга-орқага тебраниш, оғирликни бир оёқдан иккинчи оёққа ўтказиб туриш, стул суянчиғига таяниб туриш, бошни қашлаш, бурунни артиш, кулоқ қавлаш каби зарarli одатларга йўл қўймайди. Ўқитувчи гавдасининг ҳаракати чегарали ва босиқ бўлиши, ортиқча силкиниш ва кескин ҳаракатлардан ҳоли бўлиши шарт.

Мимика - юз мускуллари орқали ўз сезгиси, фикри, қайфиятини ифодалашдир. Ўқитувчининг юз ифодаси ва қараш баъзан ўқувчиларга сўздан ҳам қаттиқроқ таъсир кўрсатади. Мимика ахборотнинг хусусий аҳамиятини оширади, уни пухтарок ўзлаштирилишини таъминлайди. Ўқувчилар ўқитувчи қайфияти ва муносабатини унинг юзидан уқиб оладилар. Шунинг учун ҳам ўқитувчининг юзи унинг сезгирлигини ифодалаши билан бирга уларни яшириб туриши ҳам лозим. Оила ташвишлари, ташқаридаги келишмовчиликларни ўқитувчи ўзининг юз ифодасида билдирмаслиги керак. Пиёда юриш, дам олиш, китоб ўқиш билан руҳий зўриқишлар бартараф этилади.

Юз ифодаси ва ҳаракатлар фақат дарс мақсадига, ўқув-тарбиявий ишни яхшилашга йўналтирилиши лозим.

Юз ифодасида кўзлар муҳим ўрин тутади. Жозибасиз кўзлар маъносиз қалбни акс эттиради.

Ўқитувчи юз мускуллари ва кўзларини тез-тез ҳаракатлантириш билан бирга уларни бирдай қотиб қолишдан эҳтиёт бўлиши лозим. Ўқитувчи нигоҳи ўқувчиларга қаратилган бўлиши, бевосита кўриш контактини вужудга келтириши зарур, барча ўқувчиларни диққат марказида ушлаб туришга интилиши лозим.

Мунозара учун саволлар

1. “Педагогик техника” тушунчасига таъриф беринг.
2. Ёш ўқитувчилар қандай хатоларга йўл қўядилар?
3. Аутоген машқлар нима?
4. Пантомимика ва мимика сўзларининг маъноси нима?

Тестлар

1. бу ўқув жараёнининг барча шакллари энг қулай ва самарали ҳолатда ташкил этиш, уларни шахс камолоти мақсадлари томон йўналтириш, талабаларда (ўқувчиларда) дунёқараш, қобилиятни шакллантириш, уларда жамият учун зарур бўлган фаолиятга мойиллик уйғотишдир.

- а) Педагогик техника
- б) Педагогик технология
- в) Педагогик маҳорат
- г) Педагогик мулоқот

2. Педагогик техника тушунчаси неча гуруҳга бўлинади?

- а) 4 га
- б) 3 га
- в) 2 га
- г) 1 га

3. Педагогик маҳорат бу -...

- а) ўқитувчининг маънавий-маърифий маданияти ва ташқи таъсир ва сифатларнинг синтезидир
- б) ўқитувчининг ташқи кўриниши
- в) ўқитувчининг нутқи
- г) таълим методлари, воситалари ва уни ташкил этиш

4. гавда, қўл ва оёқларнинг ҳаракатларидир.

- а) мимика
- б) фаолият
- в) ҳаракат
- г) пантомимика

5. ҳис-туйғуларни, фикрларни, кайфиятни юз мускуллари ёрдамида бера олиш тушунилади.

- а) мимика
- б) фаолият
- в) ҳаракат
- г) пантомимика

6. Педагогик техника неча гуруҳ йиғиндисидан иборат?

- а) 1
- б) 2
- в) 3
- г) 4

8-МАВЗУ: НУТҚ ТЕХНИКАСИ ВА МАДАНИЯТИ

Режа:

1. Нутқ техникаси ҳақида умумий тушунча.
2. Нутқнинг инсон ҳаёти ва жамият тараққиётидаги ўрни.
3. Нутқнинг ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзаро мулоқот жараёнидаги асосий боғловчи восита эканлиги.
4. Нутқ органлари, нутқ аппарати. Тил ва нутқ.
5. Нутқ маданияти ҳақида тушунча, унинг унсурлари Нутқ техникаси: нафас олиш, овозни йўлга қўйиш, унинг тозаланиши, талаффуз, нутқ суръати.

Таянч иборалар: нутқ, нутқ органлари, нутқ аппарати, тил ва нутқ, оғзаки нутқнинг психологик тузилиши, нутқ унсурлари, нутқ техникаси. Ўқитувчи нутқи, нутқ маданияти, нутқ орфографик меъёрлари, нутқ услуги.

Адабиётлар:

1. Азаров Ю.И. Болаларни севиш санъати. Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
2. Азизхўжаева Н. Педагогик технология ва маҳорат. Тошкент: ТДПИ, 2003.
3. Асқарова Ў., Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. Муаммоли маърузалар матни. Наманган, 2005.
4. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. Ўқув қўлланма Тошкент: Ўқитувчи, 2004.
5. Мавлонова Р., Тўраева О. Педагогика. Тошкент: Ўқитувчи, 2002.
6. Саидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Тошкент, 2000.
7. Толипов Ў., Усмонбоева М.У. Педагогик технологияларнинг тадбикий асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент: Фан, 2006.
8. Фарберман Б.Л., Мусина Р.Г., Жумабоева Ф.А. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари. Тошкент: 2002.
9. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
10. Ғайбуллаев Н.Р., Ёдгоров Р., Маматқулова Р. Педагогика. Тошкент: ЎзМУ, 2005.

Педагогик техниканинг таркибий қисмларидан бири **ўқитувчининг нутқ малакаларини**, яъни саводли гапириш, ўз нутқини чиройли ва тушунарли, таъсирчан қилиб баён этиш, ўз фикр ва ҳис-туйғуларини сўзда аниқ ифодалаш малакаларини эгаллашдан иборат.

Ўқитувчининг нутқ маданиятига эга бўлиши, тўғри нафас олишни ишлаб чиқиши энг катта – энг асосий қийматдир. Оғзаки нутқ маҳоратини юксалтириш, нафақат ҳикоя ва тушунтириш, балки урғу берилган сўз ҳам педагогик таъсир усулларида яхшироқ фойдаланишга имкон яратади.

Педагог ўзининг овози ва кўринишини бошқаришни билиши, ташқи қиёфани, мимикани ушлаб туришни билиши зарур.

Мен фақат «буёққа кел» ни 15-20 хилда гапира олганимдан, афт, ташқи қиёфа ва овозни 20 кўринишда бера олганимдан сўнггина ҳақиқий мастерга айландим,- деган А.С. Макаренко.

Ўқитувчининг такомиллашган нутққа эга бўлиши - ўқув материалларининг ўқувчилар томонидан пухта ўзлаштирилишини таъминлаш гаровидир. Ўқувчилар ўқитувчи нутқига алоҳида эътибор берадилар. Бирор ҳарф ёки товуш нотўғри айтилиши кулгига сабабчи бўлади. Бир хил оҳангдаги нутқ ўқувчиларни тез чарчатади.

Айрим мутахассислар товуш ва унинг тембри туғма хусусият, дейдилар, лекин ҳозирги экспериментал физиология товуш сифатининг ўзгариши мумкинлигини тасдиқлайди. Нутқнинг ифодали, соф бўлиши устида ишлаш фикрларнинг равон бўлишига таъсир қилади. Нутқ имо-ишора, мимика, ҳаракат билан бирга содир бўлади,

узлуксиз ўзини тута билиш таъсирчан воситаларини танлашга муваффақиятли равишда тузатиш киритиб бориш имконини беради.

Бугунги кунда нутқ техникаси бўйича бир неча машқ комплекслари ишлаб чиқилган. Улар, асосан театр педагогикаси тажрибасига асосланган бўлиб, сўзлашиш пайтида нафас олиш, товуш ҳосил қилиш ва уни маъноли ифодалаш малакаларини такомиллаштиради, бу эса ўқитувчига ўз сўзи мазмунини ўқувчиларга янади тўлақонли қилиб етказишга имкон беради.

Нафас олиш организмга ҳаёт бағишловчи физиологик функцияни бажаради. Шу билан бирга у нутқ энергия базаси бўлиб ҳам ҳисобланади. Нутқ сўзлаётганда нафас олиш - фонацион нафас олиш дейилади (ренго-товуш). Кундалик ҳаётдаги нутқ асосан диалог шаклида бўлади. Шунинг учун ҳам нафас олиш ортикча қийинчилик туғдирмайди. Дарс давомида ўқитувчи жуда кўп гапирди, янги мавзунини тушунтиради, маъруза ўқийди. Нутқ сўзлашда қайси мушакларнинг иштирок этишига қараб нафас олиш 4 турга бўлинади.

Юқори нафас - елкаларнинг кўтарилиб тушиши ва кўкрак қафасининг юқори қисми иштирокида ҳосил қилинади. Бу бўш юзаки нафас бўлиб, унда ўпканинг фақат юқори қисми иштирок этади.

Кўкрак нафас - қовурғалар ўртасидаги мушаклар ёрдамида ҳосил бўлади. Бунда кўпроқ нафаснинг кўндаланг ҳажми ўзгаради. Диафрагма иштирокидаги нафас - кўкрак нафаснинг бўйлама ҳажмини ошириш ҳисобига вужудга келади. Диафрагма - қовурғали нафас, диафрагманинг қисқариши қовурғалар оралиғидаги нафас мушаклари иштирокида вужудга келади.

Товуш - чиқарилаётган ҳаво ҳикқилдоқдан ўтиши пайтида овоз пардаларининг тебраниши натижасида вужудга келади. Товуш ўзининг қўйидаги хусусиятлари билан характерланади:

Товуш кучи - товуш аппарати органларининг фаол ишлашига боғлиқ. Чиқарилаётган ҳаво оқимининг товуш тарқашига бўлган босими қанча катта бўлса, товуш ҳам шунча кучли бўлади.

Аммо, оддий нафас олгандаги ҳаво нутқ учун камлик қилади. Нутқ нафасида нафас чиқариш, нафас олишга қараганда анча чўзикроқ давом этади. Овоз нафас чиқарганда юзага келади. Диафрагмани, қорин мускулларини ва қовурғалараро мускулларни мустаҳкам қилувчи махсус машқлар мавжуд. Буларга етган жойда бурун орқали чуқур нафас олиш қиради. Сиз ўпканинг кичик бўлакчалари нафасга тўлиб келаётганини, қорин мускулларининг таранглашаётганини ва пастки қовурғаларнинг кенгаяётганлигини сезасиз. Худди шундай машқни тик турган ҳолда бажаришга уриниб кўриш керак. Аммо, иложи борида ҳаво ўпканинг пастки қисмларида бўлиши зарур.

Овоз - айниқса яхши овоз махсус машқ қилинмаса, баъзан йўқолиб кетади. Овоз аппарати уч бўлимдан иборат:

1. Генератор - овоз генерацияси овоз пайларида ҳосил бўлади, бунда оғиз бўшлиғининг роли кам. Овоз пайлари шовқин ва тонларни фарқлайди.

2. Резонатор тизими - бунда томоқ, халқум, бурун бўшлиғи, оғиз бўшлиғи қатнашади ва улар овознинг кучини (статикасини) ва динамикасини таъминлайди.

3. Энергетика тизими - ўпкадан келаётган кучли нафаснинг миқдори ва тезлигини таъминлайди.

Демак, овоз томоқдан (ўпкадан) келаётган ҳавонинг овоз пайлари орқали ўтишида ҳосил бўлади ва оғиз бўшлиғи ёрдамида кучаяди. Педагогнинг нутқи учун авваламбор товушнинг кучи зарур. Бу ўпкадан келаётган нафаснинг кучига ва тезлигига боғлиқ.

Товушнинг юқорилиги - бу товушни узоққа етказа олиш ва юқори-пастлигини бошқара олишдир.

Товушнинг ҳаракатчанлиги ва ўзгарувчанлигини товушнинг мазмунига, шароитига, тингловчиларнинг кайфиятига қараб осон ўзгартира олиш мумкин. Ҳаракатчанлиги эса паст, ўрта, юқори типларга бўлинади.

Товуш парвози - товушнинг узоқ масофага узатилиши ва қаттиқлигини сошлаб олиш.

Товуш ихчамлиги ва ҳаракатчанлиги уни мазмунга тингловчи мослаб ўзгартира олиш имкониятини билдиради.

Диапазон - товуш ҳажми бўлиб, унинг чегараси энг юқори ва қуйи оҳанг билан белгиланади.

Диапазон қисқариши нутқнинг бир оҳангли бўлиб қолишига сабаб бўлади. Бир оҳангда гапириш ахборотни идрок қилишни сусайтиради, уйқуни келтиради.

Тембр - товуш рангдорлиги, ёрқинлиги ҳамда унинг ёқимлилиги ва алоҳидалигидир.

Дикция - аниқ талаффуз қилиш. Талаффузнинг аниқлиги ўқитувчи нутқининг ўқувчилар томонидан тўғри тушунилишини таъминлайди.

Ритм - бу айрим сўз ва бўғинларнинг айтилиши муддати ва тўхташ, нутқ ва ифодаларнинг навбат билан ўз ўрнида ишлатилишини билдиради. Ритм нутқнинг энг асосий қисмидир, чунки, нутқ оҳанги ва тўхтамлар ҳам тингловчиларга беихтиёр ўзгача ҳиссий таъсир кўрсатади. Сўзлаётганда образга кириш, овозни керакли жойда пастлатиш, оҳиста гапириш ўқитувчи маҳоратига боғлиқ.

Онгли равишда овозни машқ қилдириш узоқ, мунтазам ва индивидуал давом этади. Кўп олимлар олиб борган тадқиқотлари шуни кўрсатадики, паст овоз ўқувчилар томонидан яхши идрок этилади. Паст овоз уларга юқори овозга нисбатан ёқади. Юқори овоз ўқувчиларни ҳам, ўқитувчининг ўзини ҳам тез чарчатиб қўяди. Ўқитувчилар касалликларининг 40,2 фоизини овоз касалликлари ташкил этади. Овоз касаллигининг сабаблари: а) юқори овозда гапириш; б) овоз аппаратларидан тўғри фойдаланмаслик; в) овоз гигиенасига амал қилмаслик; г) овоз апаратининг туғма камчиликларидир. Турли хил овоз касалликларининг олдини олиш мақсадида ишдан сўнг педагог 2-3 соат давомида кам ва секин гапириши керак. 3-4 соат дарс беришдан сўнг бир соат овоз аппаратларига дам бериш керак.

Ўқитувчилар асабийлашмаслиги, айниқса, овқат ейиш кун тартибига риоя қилишлари керак. Масалан: аччиқ, иссиқ, совуқ, спиртли ичимликлар ичиш, чекиш овоз пайдо бўлиш аъзоларининг қизаришига, яллиғланишига сабаб бўлиши мумкин.

Томоқни қуриб қолишидан сақлаш учун мутахассислар сода ва йод эритмаси билан ҳалқумни чайқаб туришни тавсия этадилар. Қуйидаги маслаҳатлар ҳам ўқитувчиларга фойдали:

1) Бир хил тонда гапириш овоз мускулларини чарчатиб қўяди. Агар ҳар хил, ифодали белгилар билан гапирилса, овоз аппаратлари соғлом бўлади.

2) Бўр-мелнинг майда чанглари овоз пайлари учун жуда ҳам зарарли, доимо доскани ҳўл латта билан артиш керак.

3) Дарс бергандан сўнг, агар ҳаво совуқ бўлса, тез юрмаслик керак. Чунки, совуқ ҳаво ҳалқумни яллиғлантиради.

Ўқувчиларнинг ўқитувчи нутқини яхши идрок этиши учун ўқитувчи товуш, сўзларни аниқ ва ифодали талаффуз этиши керак. Товуш, бўғин ва сўзларни тўғри талаффуз этишда овоз апарати: лаблар, тил, тиш, жағлар, танглай, кичик тил, ҳалқум, овоз пайлари катнашади. Нутқдаги органик камчиликларни жарроҳлик ва логопедик услублар билан бартараф этиш мумкин.

Ноорганик камчиликлар эса: тўнғиллаб гапириш, соқовланиш, дудуқланиш, баъзи бир товушларни талаффуз эта олмаслик, бурунда гапириш - манқалик, тез гапириш, чала гапириш.

Буларни бартараф этиш учун нутқ органлари ҳаракатини артикуляция гимнастикаси орқали машқ қилдириш тавсия этилади. Бу икки йўл билан амалга

оширилади: а) нутқ аппаратларини машқ қилдириш, б) ҳар бир унли ва ундош товушларнинг тўғри артикуляциясини машқ қилиш.

Нутқнинг тезлиги, алоҳида бўғинларнинг ва сўзларнинг жаранглаши, шунингдек, нутқ ритмидаги паузаларга риоя қилиш нутқнинг ритмини ташқил этади. К.С.Станиславскийнинг таъкидлашича, интонация ва паузанинг ўзи, сўздан ҳам ортиқроқ эшитувчига ҳиссий таъсир этар экан. Нутқ тезлиги ўқитувчининг индивидуал хусусиятларига, нутқ мазмунига ва мулоқот вазиятига қараб ўзгаради.

Педагогик техникани эгаллашнинг асосий йўллари: ўқитувчи раҳбарлигидаги машғулотлар (педагогик техникани ўрганиш) ва мустақил ишлаш (касбий жиҳатдан ўз-ўзини тарбиялаш)дир.

Педагог малакаларининг индивидуал-шахсий тусда эканлигини ҳисобга олиб, педагогик техникани эгаллашда ва уни такомиллаштиришда касбий жиҳатдан ўз-ўзини тарбиялаш, яъни талабанинг ўзида моҳир ўқитувчига хос шахсий фазилатларни ва касбий малакаларни шакллантиришга қаратилган фаолият етакчи роль ўйнайди, деб айтиш мумкин.

Ташкилий-методик жиҳатдан педагогик техника машғулотлари индивидуал, гуруҳ билан ёки кетма-кетликда ўтказилиши мумкин. Масалан, зарур билимлар маърузаларда ёки тегишли адабиётни мустақил ўқишда эгалланиши мумкин.

Автоматлаштиришга доир айрим оддий ҳаракатлар (тўғри артикуляция, фонацион нафас олиш усуллари, релаксация усуллари ва шу кабилар) кетма-кет кўрсатилиш мумкин.

Педагогик техника малакаларини шакллантиришнинг бошланғич даражасига қараб уни эгаллашнинг индивидуал дастури етишмайдиган малакаларни шакллантиришга қаратилган айрим машқларни ёки машқларнинг тўлиқ мажмуини ўз ичига олади.

Олий ўқув юртидаги касбий тайёргарлик жараёнида педагогик техникани эгаллаш ўқитувчига ўзининг касб йўналишининг бошланишидаёқ кўпгина хатоликларнинг олдини олишида, ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг юксак самарадорлигига эришишида ёрдам беради.

Мунозара учун саволлар

1. Педагогик техника ўқитувчи фаолиятида қандай роль ўйнайди?
2. Нутқ техникаси нима?
3. Нутқнинг инсон ҳаётидаги роли.
4. Тембр нима?
5. Диапазон нима?

Тестлар

1. Стресс бу...

- а) қисқа муддатли ижобий ва салбий психологик ҳолатдир
- б) кўкрак ва қорин соҳасини бир-биридан ажратиб турувчи парда
- в) нафасни товушга айлантирувчи овоз пайлари
- г) нафас йўллари ва оғиз бўшлиғида товуш кучининг ва динамикасининг пайдо бўлиши

2. Диафрагма бу...

- а) қисқа муддатли ижобий ва салбий психологик ҳолатдир
- б) кўкрак ва қорин соҳасини бир-биридан ажратиб турувчи парда
- в) нафасни товушга айлантирувчи овоз пайлари
- г) нафас йўллари ва оғиз бўшлиғида товуш кучининг ва динамикасининг пайдо бўлиши

3. Нафас йўллари ва оғиз бўшлиғида товуш кучи ҳамда динамикасининг пайдо бўлиши

- а) генератор тизими
- б) диафрагма
- в) резонатор тизим
- г) стресс

4. Ўқитувчилар касалликларининг 40,2 фоизини овоз касалликлари ташкил этади. Овоз касаллигининг сабабларини кўрсатинг

- а) юқори овозда гапириш
- б) овоз аппаратларидан тўғри фойдаланмаслик
- в) овоз гигиенасига амал қилмаслик ва овоз аппаратининг туғма камчиликлари
- г) барча жавоблар тўғри

5. Диапазон бу ...

- а) овоз ҳажми, тонларининг энг паст ва энг юқори чегараларидир
- б) овознинг ширалиги, оҳанги, очиқлиги ва ёқимлилигидир
- в) бу товушни узоққа етказа олиш ва юқори-пастлигини бошқара олишдир
- г) кўкрак резонаторлари: трахея ва катта бронхлар

6. Тембр бу...

- а) овоз ҳажми, тонларининг энг паст ва энг юқори чегараларидир
- б) овознинг ширалиги, оҳанги, очиқлиги ва ёқимлилигидир
- в) бу товушни узоққа етказа олиш ва юқори-пастлигини бошқара олишдир
- г) кўкрак резонаторлари: трахея ва катта бронхлар

МУСТАҚИЛ ИШЛАРНИ БАЖАРИШ УЧУН ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН МАВЗУЛАР

1. Педагогик маҳорат – педагогиканинг асосий тармоғи сифатида.
2. Педагогик маҳоратнинг компонентлари ва шаклланиш босқичлари.
3. Ўқитувчилик касбининг ижтимоий-тарихий ривож ва мазкур касбнинг жамиятда тутган ўрни.
4. Ўқитувчи фаолиятида педагогик қобилиятлар.
5. Педагогик техника.
6. Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашга қўйиладиган талаблар.
7. Энг қадимги даврларда педагогик фаолият борасидаги ижтимоий қарашлар.
8. Шарқ мутафаккирлари ва бошқаларнинг ижодий меросларида мударрисларни танлаш.
9. Мударрисларга қўйиладиган талаблар. Мударрисларнинг маҳорати.
10. Педагогик фаолиятни режалаштиришнинг асосий қонуниятлари.
11. Мақсаднинг қўйилиши – педагогик фаолиятни ташкил этишнинг таянч унсури.
12. Нутқ услуби. Ўқитувчи нутқ маҳоратини такомиллаштириш йўллари.
13. Юнон ва Рим файласуфлари Сукрот, Платон (Афлотун), Демосфен, Аристотель (Арасту), Цицеронларнинг асарларида педагоглар ва уларнинг нотиклик санъати тўғрисидаги ғоялар.
14. Қобилиятнинг психологик тавсифи ва унинг турлари.
15. Ўқитувчи фаолиятининг турлари.
16. Дидактик, ташкилотчилик, конструктив, коммуникатив, билиш ва англаш қобилиятлари.
17. Ўқитувчининг ижодий ҳолатни ташкил эта олиши каби сифатлари.
18. Ўқитувчининг бошқаларга таъсир ўтказа олиш қобилияти.
19. Ўқитувчининг ўз-ўзини идора қилиш ҳамда ҳис-туйғулари ва кайфиятини бошқара олиши.
20. Ўқитувчининг ўз зиммасига жавобгарликни ола билиши.
21. Мулоқот орқали таъсир этиш. Мулоқотга киришиш.
22. Алоқа ўрнатиш (коммуникация) тушунчасининг моҳияти.
23. Ўқитувчи томонидан мулоқотга киришиш жараёнида қўлланадиган муомала услублари.
24. Ўқитувчининг коммуникатив қобилияти: “юзни ўқиш санъати”, ўзгалар ҳолатини тушуна олиш, ўзини намоён қила билишлик воситаси ҳамда сўзсиз ҳолатда инсон руҳиятини тушуна олиш.
25. Мулоқот жараёнида қўлланиладиган педагогик таъсир кўрсатиш усуллари: ишонтириш ва уқтириш.
26. Ишонтиришнинг оғзаки шакллари.
27. Ўқитувчининг коммуникатив қобилиятини ривожлантириш услуби.
28. Мулоқотга киришишида учрайдиган педагогик низо ва камчиликлар.
29. Шарқ мутафаккирлари мулоқот ҳақида.
30. Мулоқотни ташкил этишда умуминсоний қадриятларнинг устуворлиги.
31. Педагогик мулоқот, унинг ўзига хос хусусиятлари.
32. Педагогик мулоқотни ташкил этиш маданияти.
33. Педагогик мулоқотни ташкил этиш босқичлари ва усуллари.
34. Педагогик мулоқот модулини ишлаб чиқиш.
35. Мулоқот жараёнида ташаббусни бошқариш.
36. Ўқитувчи фаолиятида шарқона мулоқотнинг тутган ўрни.
37. Дарс жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги мулоқот.
38. Дарсдан ташқари жараёнда ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги мулоқот.
39. Мулоқот жараёнини бошқариш услублари.
40. Авторитар услубдаги мулоқот.

41. Либерал услубини ўқитувчи фаолиятида намоён бўлиш хусусиятлари.
42. Ўқитувчининг демократик услубдаги мулоқоти – ўқитувчилар фикрига таяниш.
43. Педагогик одоб ва педагогик назокат ҳақида тушунча.
44. Педагогик назокат тамойиллари ва унинг вазифаси.
45. Педагогик назокат меъёри: ихтисос соҳасидаги бурч, педагогик адолат, ихтисосга доир виждон, иззат-нафс ва педагогик орият.
46. Педагогик назокат - ўқитувчи ахлоқининг ижодий кўриниши.
47. Педагогик назокатнинг моҳияти ва хусусияти. Назокат ва тактика.
48. Ўқитувчининг мулоқот одоби.
49. Вербал ва невербал мулоқот.
50. Дарс жараёнида психологик муҳит.
51. Ўқитувчининг ўқувчиларни билиш (англаш) фаолиятини бошқаришдаги маҳорати.
52. Ўқитувчи фаолиятида кўтаринки руҳ, яхши кайфият, ишга бўлган хоҳишнинг етакчи ўрин тутиши ва уларни ҳосил қилиш йўллари.
53. Ўқувчиларнинг мустақил ишлашларини ташкил этишда ўқитувчининг аҳамияти ва маҳорати.
54. Ўқувчиларнинг якка гуруҳли ва жамоавий фаолиятларини бошқариш.
55. Ўқитувчининг ижодкорлиги ва ҳамда ижодий ҳолати ҳақида тушунча.
56. Ўқитувчининг ўз фаолиятини, яъни хатти-ҳаракати, муомала ҳамда ҳуқ-одобини таҳлил эта олиш кўникмасига эга бўлиши.
57. Фаолиятни ташкил этишни олдиндан ташхислаш маҳорати. Ўқувчиларни ўрганиш диагностикаси.
58. Жамоани ўрганишнинг асосий мезонлари.
59. Тарбиячи маҳоратининг тизими: ижтимоий, эстетик, ахлоқий, технологик.
60. Педагогик маҳоратни шакллантиришнинг асосий тамойиллари:
61. Педагогик таъсирнинг кўп қирралилиги.
62. Назарий билим ва амалий малакаларнинг ўзаро боғлиқлиги.
63. Мақсаднинг қўйилиши – педагогик фаолиятни ташкил этишнинг таянч унсури: мақсаднинг изчиллиги.
64. Педагогик фаолиятни режалаштиришнинг асосий қонуниятлари.
65. Педагогик фаолиятда қўлланиладиган тамойилларнинг истиқболга йўналтирилганлиги, умумийлиги ва амалийлиги.
66. Педагогик меҳнатни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари.
67. Ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз устида ишлаш педагогик маҳоратни шакллантиришнинг асосий шарт сифатида.
68. Ўқитувчи фаолиятида ўз устида ишлаш, ўз-ўзини англаш ва тарбиялаш фаолияти билан ўзаро боғлиқлиги.
69. Ўз устида ишлаш ва ўз-ўзини тарбиялашнинг психологик-педагогик асослари.
70. Педагогик фаолият жараёнида психологик тўсиқларни енгиб ўтиш йўллари.
71. Ўз-ўзини тарбиялаш жараёнида ўз-ўзини ишонтириш методидан фойдаланиш.
72. Ўз-ўзини ишонтириш усули. Ўз устида ишлаш ақлни такомиллаштириш йўлидир.
73. Ўқитувчи иродаси ҳамда ҳис-туйғусини тарбиялаш ва уларни психик бошқариш тавсифи.
74. Ўқитувчининг касбга оид маҳоратини шакллантиришда психологик ва педагогик назарияларнинг аҳамияти.

75. Жаҳон мамлакатлари педагогик тажрибаси.
76. Педагогик маҳоратни такомиллаштириш жараёнида педагогик ижодкорлик ва шахсий илмий педагогик изланишни ташкил этиш.
77. Илмий-педагогик изланишлар самарасини баҳолаш мезонлари (янгилиги, муҳимлиги, назарий ва амалий аҳамияти).
78. Амалий фаолиятда илмий ғоялар ва педагогик тажрибалардан самарали фойдаланиш йўллари.
79. Шахсий фаолият тизимини ишлаб чиқиш.
80. Тизимни аниқлаш, фаолиятнинг изчиллиги, шахсий педагогик фаолиятга тўғри баҳо бера олиш.

ФАНГА ОИД ҚЎШИМЧА ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1-вариант

1. Таълим методикаси бу:

- A) ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолият усули
- B) муайян ўқув предметини ўқитишнинг илмий асосланган метод, қоида, шакл ва усуллари тизими
- C) ўқув жараёнининг мажмуавий вазифаларни ечишга қаратилган фаолият
- D) ўқувчи шахсини ривожлантириш орқали таълим мақсадига эришишдир

2. И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида (1997) сўзлаган “Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” нутқида тарбиянинг мақсади қандай ифодаланади?

- A) тадбиркор шахсни тарбиялаш
- B) умуминсоний ва миллий тарбия
- C) баркамол, эркин фикрловчи шахсни тарбиялаш
- D) меҳнатсеварлик тарбияси

3. Ислом Каримовнинг: “Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълим ва тарбиясини кўрган шахслар керак”,-деган ибораси қайд этилган асарни аниқланг.

- A) Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори
- B) Баркамол авлод орзуси
- C) Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик
- D) Ўзбекистон - келажаги буюк давлат

4. “Кадрлар таёрлаш миллий дастури” қачон қабул қилинган?

- A) 1992 йил
- B) 1995 йил
- C) 1994 йил
- D) 1997 йил

5. Ислом Каримов қайси асарида “Кадрлар танлашда ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуси бугун жуда катта аҳамиятга эгадир”, - деб таъкидлаган?

- A) Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик
- B) Истиқлол ва маънавият
- C) Ўзбекистон XXI асрга интилоқда
- D) Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.

6. Шахснинг ривожланиши деганда нима тушунилади?

- A) ижтимоий тирик мавжудот сифатида инсоннинг бутун ҳаёти давомида бўладиган миқдор ва сифат ўзгариши
- B) тарбия ва ривожланиш натижасида инсоннинг ижтимоийлашуви
- C) организмнинг миқдорий ўзгариб бориши
- D) организмнинг сифат жиҳатдан ўзгариши

7. Таълим функциялари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- A) билим, кўникма, малака ҳосил қилиш
- B) ўқув фанлари мазмунини ўзлаштириб бориш
- C) билим бериш, тарбиялаш, ривожлантириш
- D) теварак-атрофдаги воқеаларни тушунтириш

8. Ўқувчиларни меҳнатга лаёқатли ва меҳнатсевар қилиб тарбиялашда кўпроқ нималарга эътибор бермоқ лозим?

- A) ахлоқий тарбияга
- B) ишбилармон кишини тарбиялашга
- C) меҳнатда машқ қилдиришга
- D) иқтисодий тарбияга

9. Мактаб таълимининг мазмуни қайси норматив ҳужжатларда акс эттирилган?

- A) буйруқларда, педагогик кенгаш қарорларида, дарсликларда

- В) ўқув дастурларида, буйруқларда методик хатларда, таълим стандартларида
 С) педагогик кенгаш қарорларида, ўқув режасида, методик хатларда
 Д) ўқув режасида, ўқув дастурларида, таълим стандартларида.
- 10. Таълимнинг оғзаки методларига нималар киришини кўрсатинг:**
 А) иллюстрация, тамойиш қилиб кўрсатиш (демонстрация)
 В) машқ қилиш, лаборатория ва амалий ишлар
 С) ҳикоя, тушунтириш, суҳбат, маъруза
 Д) тест, алгоритмлаш, қисман изланиш, индукция
- 11. Мактабгача, умумий ўрта, уч йиллик (академик лицей, касб-ҳунар) таълим қандай таълим?**
 А) бюджет асосидаги
 В) танлов асосидаги
 С) ихтиёрий
 Д) тўлов асосидаги
- 12. Шахс ривожланишига таъсир этувчи омиллар нечта?**
 А) 2
 В) 3
 С) 4
 Д) 5
- 13. Болалар дастлаб “Ватан”, “халқ” тушунчаларининг моҳиятини қаерда ўзлаштиради?**
 А) болалар боғчасида
 В) оилада
 С) мактабда
 Д) маҳаллада
- 14. Таълимнинг амалий ишлар методларига нималар киришини кўрсатинг.**
 А) ҳикоя, маъруза, суҳбат
 В) машқ, лаборатория, амалий ишлар
 С) лаборатория, суҳбат, маъруза
 Д) анкета, тест, маъруза
- 15. Педагогика тарихи фанини ўрганиш жараёнида ўқитувчига хос қандай малакалар шаклланади?**
 А) педагогик маданият
 В) педагогик маҳорат
 С) педагогик маҳорат ва нутқ маданияти
 Д) педагогик маданият ва педагогик маҳорат
- 16. “Миллий мафқурани шакллантиришдаги энг катта манба – бу ҳаққоний ёритилган тарихдир”. Ушбу ибора И.Каримовнинг қайси асарида баён этилган?**
 А) Ўзбек халқи ҳеч кимга қарам бўлмади
 В) Миллий истиклол мафқураси–халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир
 С) Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида
 Д) Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли
- 17. “Қобилиятлини тарбия қилмаслик зулмдир ва қобилиятсизга тарбия хайф”. Юқоридаги фикрнинг муаллифи ким?**
 А) Кайковус
 В) Навоий
 С) Аҳмад Юғнакий
 Д) Жомий
- 18. Янгича усул мактаблари усун ёзилган “Китоб ул-атфол” (Болалар учун китоб) номли қўлланма муаллифи...**
 А) Шакурый

- В) Фитрат
- С) Бехбудий
- Д) Сиддикий

19. “Раҳномаи савод” алифбосини ва “Товуш ҳарф” методини ишлаб чиққан педагог олимни кўрсатинг.

- А) Бехбудий
- В) Ҳамза
- С) Шакурый
- Д) Фитрат

20. Туркистонда биринчи бўлиб “Етимлар ва камбағал болалари” учун мактаб очган маърифатпарвар педагогни кўрсатинг.

- А) Ҳамза
- В) Фитрат
- С) Шакурый
- Д) Мунаввар Қори

21. Ўзбекистон Республикаси таълим тизими қуйидагилардан қайсиларини ўз ичига олади?

- А) Давлат таълим стандартларига мувофиқ таълим дастурларини амалга оширувчи давлат ва нодавлат муассасаларини
- В) илмий педагогик муассасаларни
- С) таълим соҳасидаги давлат бошқарув органлари, шунингдек уларга қарашли корхоналар, муассасалар ва ташкилотларни
- Д) юқоридагиларнинг барчасини

22. “Синф-дарс тизими”нинг асосчиси ким?

- А) Авлоний
- В) Ҳамза
- С) Коменсий
- Д) Шакурый

23. “Такрорлаш - билишнинг асосидир”. Ушбу ибора қайси педагог олимнинг фикрига мансуб?

- А) Шакурый
- В) Ҳамза
- С) Коменский
- Д) Ушинский

24. XI-XV асрларда Шарқ мамлакатларида нотиклик санъати мактабларини ривожлантириш ҳамда ўша давр нотиклари ҳақидаги маълумотлар берилган асар ва унинг муаллифи.

- А) Кайковус “Қобуснома”
- В) Алишер Навоий “Махбуб ул-қулуб”
- С) Равшанбек Маҳмудов “Дегонимни улуска марғуб эт...”
- Д) Мирзакалон Исмоилий “Одамийлик қиссаси”

25. Педагогик маҳорат тизимиға қуйидагилар киради:

- А) ҳис-ҳаяжонни англатувчи сўзлар ишлатиш, ўзгаларни тушуниш, ёлғон хушомад қилиш
- В) тадбирни танлаш, уни тайёрлаш ва ўтказиш, таҳлил қилиш
- С) касбға оид билимлар, инсонпарварлик, педагогик қобилият, педагогик техника
- Д) нафас олиш, овоз ўзгариши, равон нутқ

26. Педагогик муносабатлар тизимини аниқланг?

- А) Доимо ўзгармайдиган ижобий муносабат, сушт ҳолдаги ижобий муносабат, барқарор салбий муносабат
- В) бир-бирини тушуниб олиш, турли ролларда бўлиш, ўзини намоён қилиш, ҳамдард бўлиш
- С) олдиндан огоҳлантириш, тезлик билан таъсир этиш, андозаға қаратилган ҳаракатлар

D) бўлажак муносабатни моделлаштириш, муносабатда бўладиган гуруҳни олдиндан билиш, бевосита муносабат ўрнатиш, муносабатни бошқариш, муносабатни таҳлил этиш

27. Педагогик фаолият деганда нимани тушунасиз?

- A) педагогик жараён–инсон шахасини шакллантиришга қаратилган жараён
- B) болаларга таълим-тарбия беришга махсус тайёрланган
- C) ёш авлодни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаш учун халқ олдида, давлат олдида жавоб берадиган, таълим-тарбия беришга махсус тайёрланган одамларнинг меҳнат фаолияти
- D) болалар ва ўсмирлар орасида таълим-тарбиявий ишга масъул кишиларнинг фаолияти

28. Ўқитувчи раҳбар сифатида ўз муносабатини ташкил этади. Қуйидаги жавобларнинг қайси бирида, ўқитувчининг раҳбар сифатидаги бошқарув усули кўрсатилган?

- A) авторитар, демократик, либерал
- B) ёқтириш-ёқтирмаслик, дўстлик, ўзаро ҳурмат, салбий муносабат
- C) хабар бериш, маълумот олиш, ҳикоя қилиш, суҳбат ўтказиш
- D) ўзларини тушуниш, ёлғон хушомад қилиш

29. Ёш ўқитувчи ўзининг иш фаолиятида қандай психологик тўсиққа дуч келади?

- A) дўстлик, чиқишиб ҳамжиҳат бўлиб ишлаш
- B) ёлғон хушомад қилиш, касбга бўлган салбий муносабат
- C) ижтимоий, синфдан қўрқиш, ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида оралиғнинг ҳосил бўлиши
- D) менсимаслик, буйруқ, айблаш

30. Ҳозирги даврда, ўқитувчи фаолиятида учрайдиган коммуникатив муносабат турларини кўрсатинг:

- A) ўқитувчининг ҳикояси, шахсий намуна, мунозара, суҳбат
- B) билиш, англаш. Экспрессив (ҳис-туйғу ҳолати), ишонтириш, ижтимоий-маънавий, киши ҳолатини сўзсиз тушуниш
- C) буйруқ, кўрсатма, кесатиш, айблаш
- D) авторитар, либерал, демократик

31. Коммуникатив муносабатда ишонтиришнинг қуйидаги фаолият шакллари мавжуд:

- A) овознинг ўзгариши, талаффуз, нутқ оҳанги
- B) нутқ маданияти, муносабатга киришиш маданияти, ўз-ўзини бошқариш муносабати
- C) мавзу бўйича топшириқ бериш, уни машқ қилиш, рағбатлантириш
- D) баҳс-мунозара, суҳбатда ўқитувчининг далиллаши, исбот ва мантиққа таяниши.

32. Коммуникатив таъсир этишнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

- A) олдиндан огоҳлантириш, тезлик билан таъсир этиш
- B) таҳлил этилган иборалар, андозага киритилган нутқлар
- C) ўқитувчининг ташқи қиёфасини ифодаловчи маданияти, муносабатга киришиш маданияти, нутқ маданияти
- D) ўз касбига бўлган салбий муносабат, чиқиша олмаслик, тadbирни танлаш, режасини тузиш, таҳлил қилиш, гуруҳларга бўлиниш

33. Тарбия методлари қайси вариант жавобида тўғри кўрсатилган?

- A) ижтимоий онгни шакллантирувчи, одатлантирувчи ва машқлантирувчи, рағбатлантирувчи ва жазоловчи
- B) ҳикоя, маъруза, суҳбат
- C) педагогик талаб, машқлантириш, рағбатлантириш
- D) ҳамма жавоблар тўғри

34. Ўқув дастурида нималар кўрсатилади?

- A) ўқув йилининг структураси
- B) ўқув предметининг (фаннинг) ажратилган ҳафталик соатлар миқдори
- C) ўқувчи шахсини тарбиялаш мақсади ва вазифалари
- D) ҳар бир ўқув предметининг (фаннинг) мазмуни, ўқув йиллари бўйича программа материалларининг мазмуни ва мавзуларининг тахминий соатлари.

2-вариант

1. Нутқ техникаси бўйича ишлаб чиқилган машқлар туркумига қуйидагилар киради:

- A) нафас олиш, овоз ўзгариши, равон нутқ
- B) ёзма ва оғзаки нутқ, ички нутқ
- C) ички нутқ, ташқи нутқ, диалогик ва монологик нутқ
- D) нутқ органлари, нутқ аппарати, нутқ одоби

2. Педагогик техниканинг таркибий қисмлари қуйидагилар:

- A) турли ролларда бўлиш фаолияти, фикр алмашиши, бирга қайғуриш, хаёл суриш
- B) доимо ўзгармайдиган ижобий, суёт ҳолдаги ижобий муносабат, барқарор бўлмаган, барқарор салбий муносабат
- C) ҳамфикрлик, келишувчанлик, ташаббусни маъқуллаш
- D) ўқитувчининг ўз нутқини бошқара олиш қобилияти билан боғлиқ кўникмалар, саводли ва ифодали гапириши, билими ва фикрини тушунарли етказа олиши

3. Ўқитувчининг ўқувчилар билан коллектив ижодий ишни тайёрлашдаги ташкилотчилиги...

- A) ўзида қизиқиш пайдо қилиш, эркин ҳолда дарс ўтиш.
- B) ўтказиладиган тадбирни ўқувчилар билан биргаликда танлаб режасини тузиш, режа асосида гуруҳларга бўлиниш ва топшириқлар олиш, тадбирни тайёрлаш, тадбирни ўтказиш, ўтказилган тадбирни таҳлил қилиш
- C) дарсни ранг-баранг, янги услубларда ташкил этиш, дарсгача, дарс вақтида, дарсдан кейинги ҳолатларни ташкил этиш
- D) исботлаш, хабар бериш, тушунтириш

4. Шахсга таъсир этиш орқали тарбиялаш метод ва усулларига қуйидагилар киради:

- A) ўз-ўзини бошқариш, ўқувчи шахсини тушуниш, муомалада ўзини кўрсата олиш, ўз нутқини тўғри тузата билиш ва бошқалар
- B) ўз устида ишлаш, ўз-ўзини тарбиялаш, ўз-ўзини такомиллаштириш
- C) экстенсив, тахминий, методологик, коммуникатив, психологик ҳамкорликдаги ижодкорлик
- D) ўз-ўзига кўрсатма бериш, ўз-ўзини назорат қилиш, ўз-ўзига ҳисобот бериш, ўзини ишонтириш, ўз-ўзига буйруқ бериш, ўз-ўзини мажбур этиш

5. Илғор педагогик тажрибани ўрганишнинг асосий босқичларини аниқланг.

- A) тажриба ўрганишнинг мақсади ва вазифасини тузиш, долзарб вазифани аниқлаш, мактаб амалиёти ва педагогик фаннинг долзарб масалаларини ҳал этишда уста-ўқитувчининг эришган ютуқларини аниқлаш, материалларни тўплаш, таҳлил, муомала, хулоса
- B) шахсни билиш, ахборот алмашиш, фаолиятни ташкил этиш
- C) моделни тузиш, муомалани бошқариш, муомалани таҳлил этиш
- D) мустаҳкам (назарий) ва амалий

6. “Ўқитувчи” атамасига берилган қайси таъриф мукаммал?

- A) Ўқитувчи–ёшларга таълим берувчи киши
- B) Ўқитувчи–инсон қалбининг муҳандиси (инженери)
- C) Ўқитувчи–зиё нуруни тарқатувчи
- D) Ўқитувчи–мураббий, устоз

7. Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши учун ўқитувчига зарур бўлган қобилият турини аниқланг?

- A) билим, тушунтира олиш, кузатувчанлик, нутқ, ташкилотчилик, обрў орттира олиш, тўғри муомала қилиш, келажакни кўра билиш, диққатни тақсимлай олиш
- B) аниқ мақсадни кўзлаш, қатъийлик, меҳнатсеварлик, камтарлик, кузатувчанлик, ташкилотчилик, келажакни кўра билиш, диққатни тақсимлай олиш

- С) диққатни тақсимлай олиш, янгиликка интилиш, ўзига ва ўзгаларга талабчанлик, ташкилотчилик, обрў орттира олиш
D) ҳамма жавоб нотўғри

8. Педагог касбини танлаган киши қандай сифатларга эга бўлиши керак?

- A) соғлом бўлиши, сўзларни тўғри ва яхши талаффуз қила олиши
B) болаларни ёқтириши, хушмуомала, кузатувчи, кенг фикр юритувчи, сўзларни тўғри талаффуз қилувчи, жисмонан бақувват ва соғлом, асаблари мустаҳкам
C) болаларни ёқтириши, ўз фанини мустаҳкам эгаллаши, нутқи равонли
D) тўғри жавоб йўқ

9. Ўқитувчининг ўқувчи билан мулоқотга киришишида таъсир этувчи асосий усулларни кўрсатинг.

- A) огоҳлантирувчи сўзлар
B) ишонтириш ва маъқул қилиш
C) рағбатлантириш
D) жазолаш

10. “Педагогик маҳорат” курсининг мақсади нимадан иборат?

- A) маҳоратли педагогни тарбиялаш
B) таълим-тарбияни ривожлантириш
C) тарбиявий ишларни шакллантириш
D) диний жиҳатдан тарбиялаш

11. “Буюк Дидактика” асари кимнинг қаламига мансуб?

- A) Я.Коменский
B) Беруний
C) К.Д.Ушинский
D) Демосфен

12. Дастлаб технология тушунчаси фанга нечанчи йилда кириб келган?

- A) 1900 йил
B) 1725 йил
C) 1872 йил
D) 1772 йил

13. Нутқ техникасига нималар киради?

- A) ўз-ўзини ишонтириш методи
B) ўз-ўзига баҳо бериш, ўз-ўзини кузатиш, ўз-ўзини англаш, ўз-ўзини ишонтириш
C) ҳис-туйғусини тарбиялаш
D) ўз-ўзини кузатиш методи

14. Педагогик маҳоратнинг таркибий қисмлари

- A) кўникма ва малака
B) таълим-тарбия, маълумот
C) нутқ малакалари, мимика ва пантомимика, ҳиссий психик ҳолат
D) педагогик техникалар

15. Экстравертларга қандай хислатли инсонлар киради?

- A) шахсдаги умумий фаоллик, осойишталик, таъсирларга мойиллик хосдир.
B) жанжалкаш, махмадона
C) хушмуомала, кувнок, хушчақчақ
D) баджаҳл, менсимайдиган

16. Қобилият нима?

- A) қобилият–шахснинг муайян фаолият юзасидан лаёқати ва унинг ишини муваффақиятли бажаришдаги субъектив шарт-шароитини ифодаловчи индивидуал-психик хусусиятдир
B) қобилият–ўқитувчи ўз ишини режалаштира олиши демакдир

- С) қобилият—одамларнинг психик ҳолатини тушуниш
 D) қобилият—фаолият жараёнида пайдо бўлади.
- 17. Ўзбекистон Республикасида таълим соҳасидаги ислохотнинг асосий мақсади, бу:**
- A) инсоннинг ҳар томонлама ривожланиши ва камол топиши
 B) ҳаёт экологиясини яхшилаш
 C) илм, фан ва маданиятни янада ривожлантириш
 D) дунёвий алоқаларни бир-бири билан боғлаш
- 18. И.А.Каримов тавсифи бўйича педагогнинг асосий мақсади нимадан иборат?**
- A) ҳар бир талабанинг мустақил фикрлашини ривожлантириш
 B) билим бериш
 C) билим ва амалий кўникмаларни шакллантириш
 D) ўз маҳоратини ошириш
- 19. “Тарбия бизлар учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир”. Юкоридаги фикрлар кимнинг фикрлари?**
- A) Алишер Навоий
 B) Амир Темур
 C) Абдулла Авлоний
 D) Абу Али ибн Сино
- 20. Педагогик жараённинг субъектлари:**
- A) ўқитувчилар, тарбиячилар, педагогик коллектив
 B) ўқитувчилар ва ўқувчилар
 C) оила, мактаб ва жамоатчилик
 D) синф жамоаси ва алоҳида ўқувчи
- 21. Педагогик жараённинг объекти:**
- A) педагогик жамоаси, ўқитувчи, мактаб маъмурияти
 B) ўқитувчилар, тарбиячилари, ота-оналар
 C) ўқувчилар гуруҳи ва алоҳида ўқувчи
 D) оила, мактаб, жамоатчилик
- 22. Педагогик жараённинг ҳаракат воситаси:**
- A) фаолият
 B) педагогик ўзаро таъсир
 C) педагогик вазият
 D) педагогик ҳодиса
- 23. Шахсни ҳар тарафлама ривожлантиришнинг таркибий қисмлари:**
- A) ақлий, ахлоқий, жисмоний, меҳнат ва эстетик тарбия
 B) ўқитиш, тарбиялаш, ўз-ўзини тарбиялаш
 C) билим бериш ва ўқув, билиш фаолияти
 D) иқтисодий, экологик, ҳуқуқий тарбия
- 24. Педагогик жараённинг вазифаси нимадан иборат?**
- A) билим, кўникма, малака ҳосил қилиш
 B) ўқув фанларининг мазмунини ўзлаштириб олиш
 C) билим бериш, тарбиялаш, ривожлантириш
 D) билиш фаолиятини ривожлантириш
- 25. “Метод” – бу....**
- A) метод—бу грекча сўздан олинган бўлиб, усул демакдир
 B) метод—бу лотинча сўздан олинган бўлиб, ахборотни узатиш усулидир
 C) метод—бу юнонча “йўл”, “йўрик”, усул орқали мақсадга эришишдир
 D) ҳамма жавоблар тўғри.
- 26. Ўқитувчиларнинг характери, индивидуал хусусиятига қараб тоифаларга ажратиб беринг?**
- A) ташаббускор ўқитувчи ва ташаббуссиз ўқитувчилар

- В) ишга бефарқ қаровчи ўқитувчилар
- С) хушмуомала ва ташаббускор ўқитувчилар
- Д) ташаббускор, ижодкор ўқитувчилар, ташаббуссиз, ўз фикрига эга бўлмаган ўқитувчилар, ҳамма ишга бефарқ қаровчи ўқитувчилар

27. Қуйидагилардан қайси бири педагогиканинг асосий тушунчалари (категориялари) ҳисобланади?

- А) билим, кўникма, малака
- В) тарбия, таълим, маълумот
- С) ирсият, муҳит, тарбия
- Д) етуклик, ривожланиш, тарбия

28. Шахс ривожланишига таъсир этувчи омилларни кўрсатинг:

- А) ирсият, муҳит, тарбия
- В) таълим, тарбия, маълумот
- С) билим, кўникма, малака
- Д) фаолият, жамоат, ахборот

29. Таълимнинг амалий методларига нималар киришини кўрсатинг?

- А) иллюстрация, намоиш қилиб кўрсатилиши
- В) машқ қилиш, лаборатория ва амалий ишлар
- С) ҳикоя, тушунтириш, суҳбат, маъруза
- Д) тест, алгоритмлаш, қисман изланиш, индукция

30. Таълимнинг қуйидаги методларидан қайси бири кўрсатмалилик методининг асосий таркибини ташкил этади?

- А) машқ қилиш, лаборатория ва график ишлар
- В) намоиш этиш, тасвирлаш, экскурсия
- С) кузатиш, намоиш қилиш (демонстрация) ва иллюстрация, дарслик, китоб билан ишлаш
- Д) схема ва чизмалар тайёрлаш, жадваллар, графиклар ва диаграммалар

31. Синф-дарс тизимининг ташкилий шакллари қайси жавобда тўғри берилган?

- А) ўқувчиларнинг ёши, иқтидорини ҳисобга олиш
- В) ўқитувчи раҳбарлиги, вақтнинг чегараланганлигини ҳисобга олиш
- С) қатъий жадвалнинг мавжудлиги
- Д) ҳаммаси тўғри

32. ДТСнинг вазифалари:

- А) таълим мазмунига қўйиладиган мажбурий минемал даражани белгилаш
- В) таълим олувчилар тайёргарлигининг зарур ва етарли даражасини белгилаш
- С) таълим муассасалари битирувчиларига қўйиладиган малака талабларини белгилаш
- Д) жавобларнинг барчаси тўғри

33. Таълимнинг қандай турлари учун Давлат талаблари (ДТ) жорий этилади?

- А) мактабгача, мактабдан ташқари, олий ўқув юртидан кейинги, малака ошириш ва қайта тайёрлаш
- В) таълим турларининг барчаси учун
- С) мактабгача, малака ошириш ва қайта тайёрлаш
- Д) фақат малака ошириш ва қайта тайёрлаш

34. Таълим назарияси....

- А) таълим жараёнининг моҳиятини ўз ичига олади
- В) таълим жараёнларини, таълим мазмунини, таълим методларини, шакллари ва воситаларини ўз ичига олади
- С) таълим методлари, шакллари ва воситаларини ўз ичига олади
- Д) таълим қонуниятлари ва тамойилларини ўз ичига олади

3-вариант

1. Ўқитувчининг суҳбати таълимнинг қайси методига киради?

- A) амалий
- B) оғзаки
- C) кўргазмали
- D) машқ қилиш

2. “Дарснинг бошланишини ташкил этиш, уй вазифасини текшириш, дарснинг мақсади ва вазифасини баён қилиш, янги материалларни тушунтириш, мустаҳкамлаш, дарсга яқун яшаш ва уйга вазифа бериш” тузилишидаги дарснинг типини кўрсатинг:

- A) комбинацион (аралаш) дарс
- B) билимларни такрорлаш ва мустаҳкамлаш дарси
- C) янги билимларни ўрганиш дарси
- D) умумийлаштириш дарси

3. Мактабгача, умумий ўрта, уч йиллик (академик лицей, касб-ҳунар), олий таълим тизимининг асосий меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатига нима киради?

- A) давлат таълим стандартлари
- B) давлат талаблари
- C) ўқув режалари
- D) намунавий ўқув режаси

4. Ўқувчи фаолиятининг асосий тури қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- A) ўқиш, меҳнат
- B) меҳнат, ўйин
- C) ўйин, ўқиш
- D) муомала, меҳнат

5. Қандай таълим турлари учун ДТС жорий этилади?

- A) умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар, олий таълим
- B) мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар, олий таълим
- C) умумий ўрта, мактабдан ташқари таълим, олий таълим
- D) таълим турларининг барчаси учун

6. ДТСни тайёрлаш қандай таълим муассасалари учун мажбурийдир?

- A) давлат таълим муассасалари учун
- B) нодавлат таълим муассасалари учун
- C) Ўзбекистон Республикасидаги барча таълим муассасалари учун
- D) Халқ таълими ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари тасарруфидаги таълим муассасалари учун

7. Таълим методлари нечта?

- A) 2
- B) 5
- C) 3
- D) 4

8. Таълимни ташкил этиш шакллари қайси вариант жавобда тўғри кўрсатилган?

- A) анъанавий таълим, ноанъанавий таълим, яқка тартибдаги таълим
- B) яқка тартибдаги таълим, репититорлик таълим, факультатив таълим
- C) экскурсия, маъруза, викторина
- D) ҳамма жавоблар тўғри

9. Ноанъанавий таълим шаклига нималар киради?

- A) кириш дарслари, билим, кўникма ва малакаларни текшириш дарслари
- B) янги билимларни баён қилиш дарси ва такрорлаш дарслари

- С) маъруза, факультатив, семинар, лаборатория машғулоти, экскурсия, баҳс-мунозара, давра столи, викторина ва ҳаказо
- Д) ҳамма жавоблар тўғри
- 10. Мажбурий стандартли текширув ишлари қайси назорат таркибига киради?**
- А) оралик назорат
- В) махсус назорат
- С) жорий назорат
- Д) босқичли назорат
- 11. Педагогика фани концепциясининг асосий мазмун-моҳияти нимадан иборат?**
- А) педагогика фанининг ривожланиш истиқболларини белгилашдан
- В) педагогика фанининг янги йўналишларини белгилашдан
- С) педагогика фани эришган ютуқларни тарғиб қилишдан
- Д) педагогика фани эришган ютуқларни амалиётда қўллашдан
- 12. Ўқувчиларга билимни тартибли баён қилиш жараёни педагогика фанида қандай номланади?**
- А) фаолият
- В) билиш, англаш
- С) маълумот
- Д) таълим
- 13. Ўқувчининг истеъдод ва қобилиятининг ривожланиши нимага боғлиқ?**
- А) ўқитиш ва тарбиялаш методларига боғлиқ
- В) тарбиявий туғма нишонларга боғлиқ
- С) ўзлаштирма билимларнинг миқдори ва ҳажмига боғлиқ
- Д) фаолиятнинг турларига, алоқа мулоқотга, таълим-тарбиянинг педагогик жиҳатдан мувофиқлигига
- 14. Малака бу ...**
- А) билимларни амалда бир неча бор қўлланилиши орқали содир бўлади
- В) меҳнат қилиш жараёнда ҳосил бўлган кўникмалар натижаси ҳисобланади
- С) онгли хатти-ҳаракатнинг автоматлаштирилган, беҳато бажариладиган ҳаракати
- Д) инсонни узоқ йиллар давомида ўзлаштира олган билимлар мажмуаси
- 15. “Метод”-бу....**
- А) метод-бу грекча сўздан олиниб услуб демакдир
- В) метод-бу лотинча сўздан олиниб, усул, ахборотни узатиш демакдир
- С) метод-бу юнонча “йўл, йўриқ”, усул орқали мақсадга эришиш, деган маънони билдиради
- Д) ҳамма жавоблар тўғри
- 16. Таълим назариясининг таркибий қисмларига нималар киради?**
- А) таълим жараёнининг моҳияти, таълим мазмуни, таълим тамойиллари, методлари, шакллари ва воситалари
- В) билим, кўникма, малака, ирода, фаолият турлари
- С) таълим мазмуни, дарс жанри
- Д) таълим-тарбия мазмунини ифодаловчи барча қонун-қоидалар
- 17. Ўзбекитон Республикаси Конституциясининг қайси моддаларида “Оила” ҳақида фикр баён этилган?**
- А) 63, 64-моддалар
- В) 65-66-моддалар
- С) 61-62-63-64-моддалар
- Д) 63,64,65,66-моддалар
- 18. Таълимнинг асосий шакллари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?**
- А) анъанавий таълим, ноанъанавий таълим, яқка тартибдаги таълим

- B) махсус таълим, якка таълим, жамоа таълими
- C) ноанъанавий таълим, анъанавий таълим, аралаш таълим
- D) ҳамма жавоблар тўғри.

19. Таълим методикаси бу:

- A) ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолият усули
- B) муайян ўқув предметини ўқитишнинг илмий асосланган метод, қоида, шакл ва усуллари тизими
- C) ўқув жараёнининг мажмуавий вазифаларни ечишга қаратилган фаолият
- D) ўқувчи шахсини ривожлантириш орқали таълим мақсадига эришишдир

20. Педагогик маҳорат фанининг асосий вазифалари:

- A) ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўзлаштириш имконини берадиган таълим йўлларини аниқлашдан иборат
- B) ўқувчиларга амалий кўникма ва малакаларни сингдириш имкониятларини аниқлашдан иборат
- C) дарслик ва ўқув қўлланмаларига қўйиладиган талабларни ишлаб чиқишдан иборат
- D) ҳамма жавоблар тўғри

21. И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси IX сессиясида (1997) сўзлаган “Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” нутқида тарбиянинг мақсади қандай ифодаланади?

- A) тадбиркор шахсни тарбиялаш
- B) умуминсоний ва миллий тарбия
- C) баркамол, эркин фикрловчи шахсни тарбиялаш
- D) меҳнатсеварлик тарбияси

22. Ислом Каримовнинг: “Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълим ва тарбиясини кўрган шахслар керак”, -деган ибораси қайд этилган асарни аниқланг.

- A) Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори
- B) Баркамол авлод орзуси
- C) Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик
- D) Ўзбекистон - келажак буюк давлат

23. “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” қачон қабул қилинган?

- A) 1992 йил
- B) 1995 йил
- C) 1994 йил
- D) 1997 йил

24. Ислом Каримов қайси асарида “Кадрлар танлашда ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуси бугун жуда катта аҳамиятга эгадир” деб таъкидланган?

- A) Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик
- B) Истиқлол ва маънавият
- C) Ўзбекистон XXI асрга интилоқда
- D) Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир

25. Шахснинг ривожланиши деганда нима тушунилади?

- A) ижтимоий тирик мавжудод сифатида инсоннинг бутун ҳаёти давомида бўладиган миқдор ва сифат ўзгариши
- B) тарбия ва ривожланиш натижасида инсоннинг ижтимоийлашуви
- C) организмнинг миқдорий ўзгариб бориши
- D) организмнинг сифат жиҳатдан ўзгариши

26. Таълим функциялари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- A) билим, кўникма, малака ҳосил қилиш
- B) ўқув фанлари мазмунини ўзлаштириб бориш
- C) билим бериш, тарбиялаш, ривожлантириш
- D) теварак-атрофдаги воқеаларни тушунтириш

27. Ўқувчиларни меҳнатга лаёқатли ва меҳнатсевар қилиб тарбиялашда кўпроқ нималарга эътибор бермоқ лозим?

- A) ахлоқий тарбияга
- B) ишбилармон кишини тарбиялашга
- C) меҳнатда машқ қилдиришга
- D) иқтисодий тарбияга

28. Мактаб таълимининг мазмуни қайси норматив ҳужжатларда акс эттирилган?

- A) буйруқларда, педагогик кенгаш қарорларида, дарсликларда
- B) ўқув дастурларида, буйруқларда методик хатларда, таълим стандартларида
- C) педагогик кенгаш қарорларида, ўқув режасида, методик хатларда
- D) ўқув режасида, ўқув дастурларида, таълим стандартларида

29. Таълимнинг оғзаки методларига нималар киришини кўрсатинг:

- A) иллюстрация, намоиш қилиб кўрсатиш (демонстрация)
- B) машқ қилиш, лаборатория ва амалий ишлар
- C) ҳикоя, тушунтириш, суҳбат, маъруза
- D) тест, алгоритмлаш, қисман изланиш, индукция

30. Мактабгача, умумий ўрта, уч йиллик (академик лицей, касб-ҳунар) таълим қандай таълим?

- A) бюджет асосидаги
- B) танлов асосидаги
- C) ихтиёрий
- D) тўлов асосидаги

31. Шахс ривожланишига таъсир этувчи омиллар нечта?

- A) 2
- B) 3
- C) 4
- D) 5

32. Болалар дастлаб “Ватан”, “халқ” тушунчаларининг моҳиятини қаерда ўзлаштиради?

- A) болалар боғчасида
- B) оилада
- C) мактабда
- D) маҳаллада

33. Таълимнинг амалий ишлар методларига нималар киришини кўрсатинг.

- A) ҳикоя, маъруза, суҳбат
- B) машқ, лаборатория, амалий ишлар
- C) лаборатория, суҳбат, маъруза
- D) анкета, тест, маъруза

34. Масъулиятни ҳис этмайди, ўз ишига лоқайд, касбдошлари орасида ҳурматга эга бўлмайди.

- A) авторитар
- B) демократик
- C) либерал
- D) монологик ва диалогик

Фанга оид қўшимча тестларнинг жавоблари

1 вариант		2 вариант		3 вариант	
1.	<i>B</i>	1.	<i>A</i>	1.	<i>B</i>
2.	<i>C</i>	2.	<i>A</i>	2.	<i>A</i>
3.	<i>A</i>	3.	<i>B</i>	3.	<i>A</i>
4.	<i>Д</i>	4.	<i>Д</i>	4.	<i>C</i>
5.	<i>A</i>	5.	<i>A</i>	5.	<i>A</i>
6.	<i>A</i>	6.	<i>A</i>	6.	<i>C</i>
7.	<i>C</i>	7.	<i>A</i>	7.	<i>C</i>
8.	<i>C</i>	8.	<i>B</i>	8.	<i>A</i>
9.	<i>Д</i>	9.	<i>B</i>	9.	<i>C</i>
10.	<i>C</i>	10.	<i>A</i>	10.	<i>C</i>
11.	<i>A</i>	11.	<i>A</i>	11.	<i>A</i>
12.	<i>B</i>	12.	<i>C</i>	12.	<i>Д</i>
13.	<i>A</i>	13.	<i>A</i>	13.	<i>Д</i>
14.	<i>B</i>	14.	<i>C</i>	14.	<i>C</i>
15.	<i>Д</i>	15.	<i>A</i>	15.	<i>C</i>
16.	<i>B</i>	16.	<i>A</i>	16.	<i>A</i>
17.	<i>B</i>	17.	<i>A</i>	17.	<i>C</i>
18.	<i>Д</i>	18.	<i>A</i>	18.	<i>A</i>
19.	<i>Д</i>	19.	<i>C</i>	19.	<i>B</i>
20.	<i>A</i>	20.	<i>A</i>	20.	<i>Д</i>
21.	<i>Д</i>	21.	<i>C</i>	21.	<i>C</i>
22.	<i>C</i>	22.	<i>A</i>	22.	<i>A</i>
23.	<i>Д</i>	23.	<i>C</i>	23.	<i>Д</i>
24.	<i>A</i>	24.	<i>C</i>	24.	<i>A</i>
25.	<i>C</i>	25.	<i>C</i>	25.	<i>B</i>
26.	<i>Д</i>	26.	<i>Д</i>	26.	<i>A</i>
27.	<i>C</i>	27.	<i>B</i>	27.	<i>C</i>
28.	<i>A</i>	28.	<i>A</i>	28.	<i>Д</i>
29.	<i>C</i>	29.	<i>B</i>	29.	<i>C</i>
30.	<i>B</i>	30.	<i>B</i>	30.	<i>A</i>
31.	<i>Д</i>	31.	<i>Д</i>	31.	<i>B</i>
32.	<i>C</i>	32.	<i>B</i>	32.	<i>A</i>
33.	<i>A</i>	33.	<i>A</i>	33.	<i>B</i>
34.	<i>Д</i>	34.	<i>B</i>	34.	<i>C</i>

Ф О Й Д А Л А Н И Л Г А Н А Д А Б И Ё Т Л А Р Р Ё Й Х А Т И

Фанни ўрганишда методологик асос бўлган асарлар

1. Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Асарлар, 1-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
2. Каримов И. А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Асарлар, 2-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
3. Каримов И. А. Ватан саждагоҳ қаби муқаддасдир. Асарлар, 3-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
4. Каримов И. А. Бунёдкорлик йўлидан. Асарлар, 4-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
5. Каримов И. А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. Асарлар, 5-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1997.
6. Каримов И. А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Асарлар, 6-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1998.
7. Каримов И. А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Асарлар, 7-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 1999.
8. Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Асарлар, 8-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2000.
9. Каримов И. А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Асарлар, 9-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2001.
10. Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Асарлар, 10-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2002.
11. Каримов И. А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Асарлар, 11-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2003.
12. Каримов И. А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Асарлар, 12-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2004.
13. Каримов И. А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. Асарлар, 13-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2005.
14. Каримов И. А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. 14-жилд. Тошкент: Ўзбекистон, 2006.
15. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги маърузаси. 2007 йил 30 август. Тошкент: Ўзбекистон, 2007.
16. Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қароратлари. Тошкент: Ўзбекистон, 1997.
17. Каримов И. А. Маънавий юксалиш йўлида. Тарих. Маърифат. Маънавият. Тузувчи Аббосхон Усмонов. Тошкент: Ўзбекистон, 1998.
18. Каримов И. А. Миллий давлатчилик, истиқлол мафкураси ва ҳуқуқий маданият тўғрисида. Тузувчилар У. Таджиханов, А. Саидов. Тошкент: ЎЗР. ИИВ Академияси, 1999.
19. Каримов И. А. Баркамол авлод орзуси. Тўплам. Тўлдирилган иккинчи нашри. Тузувчилар Ш. Қурбонов, Х. Саидов, Р. Ахлиддинов. Тошкент: ЎЗМЭ Давлат илмий нашриёти, 2000.
20. Каримов И.А. Демократик ҳуқуқий давлат, эркин иқтисодиёт талабларини тўлиқ жорий этиш, фуқаролик жамияти асосларини қуриш - фаровон ҳаётимиз гаровидир. 2006 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маъруза. 2007 йил 12 феврал. Тошкент: Ўзбекистон, 2007.
21. Каримов И.А. Шанхай ҳамкорлик ташкилоти давлат раҳбарлари кенгашининг

кенгайтирилган таркибдаги мажлисида сўзлаган нутқи. Бишкек. 2007 йил 16 август. - «Халқ сўзи» газетаси, 2007 йил 17 август.

22. Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008.

Ўзбекистон Республикаси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси ва Сенатининг, Ўзбекистон Республикаси Президентининг, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қонунлари, қарорлари ва фармойишлари, шунингдек халқаро ташкилотларнинг муҳим ҳужжатлари

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент: Ўзбекистон, 2007.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида» (Янги таҳрирда) ги Қонуни. Тошкент: Адолат, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. 1997 йил 29 август. / «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори». –Т.: «Шарқ», 1998.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида» ги Қонуни. 1997 йил 29 август. // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тошкент: Шарқ, 1998.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида»ги Фармони. 1997 йил 6 октябрь. // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тошкент: Шарқ, 1998.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида» ги Конституциявий Қонуни. 2002 йил 12 декабрь // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. 2002 йил декабрь. 12-сон. (1320)
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида» ги қарори. 2006 йил 25 август. // Халқ сўзи. 2006 йил 26 август.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг буйруқ ва қарорлари:

1. «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» талаблари асосида ўқув юртларида тарбиявий ишларни янада такомиллаштириш тўғрисида» ги 1998 йил 9 январь 3 - сонли буйруқ.
2. «Таълим муассасаларида тарбиявий ишларни янада такомиллаштириш тўғрисида» ги 2000 йил 22 сентябрь 255 - сонли буйруқ.
3. «Олий таълим муассасаларининг шахсни камол топтиришдаги вазифалари ҳақида» ги 2003 йил 10 октябрь 9/1 - сонли қарори.
(Олий таълим. Меъёрий – ҳуқуқий ва услубий ҳужжатлар тўплами. Тошкент: «Истиклол» нашриёти Бош таҳририяти, 2004.)

Асосий адабиётлар

1. Абдужаббарова Т. Бошланғич таълим ўқитувчисининг профессиограммаси. //Халқ таълими, 2004. 4-сон. 67-69- бетлар.
2. Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. –Т.: Ўрта ва олий мактаб, 1968. – 486 б.
3. Авлоний А. Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ. Тошкент: Ўзбекистон, 1992. –16 б.
4. Авлоний А. Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
5. Авлиёкулов А. Модул тизими ва педагогик технология. Маърузалар матни. 2000.
6. Азизхўжаева А. Педагогик технология ва маҳорат. Тошкент: ТДПИ, 2003.
7. Алиев А. «Педагогик маданият: метод ва маҳорат қирралари. //Халқ таълими, 1992. 4-сон, 10-12-бетлар.

8. Аминова Ф. Мулоқот матни яратиш кўникмаларини шакллантириш. Тошкент: Фан, 2006.
9. Асқарова Ў., Қорабоева З. Педагогика фанидан муаммоли маърузалар матни. Тошкент, 2004.
10. Асқарова Ў., Қорабоева З. Педагогик маҳорат асослари. (Муаммоли маърузалар матни). Наманган: НДУ, 2005.
11. Горская Г.И., Чурякова Р.Г. Мактабда ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш. Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашридан таржима. Тошкент: Ўқитувчи, 1990. 216-б.
12. Гузев В. От методики к образовательной технологии: исследования в области образовательного процесса. Народное Образование. 1998. №7. стр. 84-91.
13. Ёдгоров О. Ўқитувчининг замонавий технологиялари. Маърузалар матни. 2003.
14. Жўраев В.Қ., Сафарова Р.Ғ., Ибрагимов Х.И., Мусаев У.Қ. Педагогика фани концепцияси. //Халқ таълими, 2004. 5-сон, 8-33-б.
15. Захирина М., Темурова С.Х., Шарова В.Г. Ўқитувчилик ихтисослигига кириш курсига методик кўрсатмалар. Тошкент: Ўқитувчи, 1990.
16. Зиёдова Т.У., Холматова У., Жуманиёзова Т. Ўқитувчи китоби. Тошкент, 2002, 136-б. Зиёмуҳаммедов Б., Абдуллаева Ш. Педагогика. Тошкент, 2000.
17. Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008. -181 б.
18. Ишмуҳамедов Р. Педагогик маҳоратни шакллантиришнинг мазмуни ва йўллари. //Халқ таълими, 1998 йил, 1-сон, 50-52 бетлар.
19. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент: Ўқитувчи, 2004.
20. Клесникова Л.Ф. Эффективность образования. Москва: Педагогика, 1991. 269-б.
21. Мавлонова Р., Тўраева О. Педагогика. Тошкент: Ўқитувчи, 2002.
22. Маллаев О. Янги педагогик технологиялар. Тошкент: Ўқитувчи, 2000.
23. Муаммоли тренинг. Тошкент: ЎзМУ. 1994.
24. Муҳамедов Г.И. Замонавий педагогик технологияларнинг илмий-назарий асослари. Ўқув қўлланма. Жиззах, 2004.
25. Муҳиддинов А.Ф. Ўқув жараёнида нутқ фаолияти. Тошкент: Ўқитувчи, 1995, 78-б.
26. Навоий А. Маҳбуб ул-қулуб. Тошкент: Ғ.Ғулом, 1983.
27. Нишоналиев У., Турсунов И. Педагогика курси. Тошкент, 1996.
28. Очилов М. Ўқитувчи одоби. Тошкент: Ўқитувчи, 1998. -94 б.
29. Педагогика. /А.Қ.Мунавваровнинг умумий таҳрири остида. Тошкент: Ўқитувчи, 1996. -200 б.
30. Ражабов М. Педагогика фанининг алломалари. Тошкент: Ўқитувчи, 1991.
31. Ражабов С. Мутахассисликка кириш. Тошкент: Ўқитувчи, 1991.
32. Розиков О., Оғаев С., Маҳмудова М., Адизов Б. Дидактика. Тошкент: Фан, 1997. 256-б.
33. Сарибоев Ҳ. ва бошқалар. Педагогика назарияси. Маърузалар матни. Тошкент, 2004.
34. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Москва, 1998.
35. Содиқов Б. Педагогик маҳорат ва психология. 1996.
36. Толипов Ў., Усмонов М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. Тошкент: Фан, 2005.
37. Толипов Ў., Усмонбоева М.У. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент: Фан, 2006.
38. Турсунов И., Нишоналиев У. Педагогика курси. Ўқув қўлланма. Тошкент: Ўқитувчи. 1996.
39. Фарберман Б. Янги педагогик технологиялар. Тошкент: Фан, 2001.-146 б.

40. Фарберман Б.Л, Мусина Р.Г, Жумабоева Ф.А. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари. Тошкент, 2002.
41. Хасанбоева О. ва бошқалар. Педагогика тарихи (ўқув қўлланма). Тошкент: Ўқитувчи, 1997.
42. Хошимов К., Нишонов С. Педагогика тарихи. Тошкент: Ўқитувчи, 1996.
43. Ўзбек педагогикаси онтологияси. I-II т (тузувчилар К.Хошимов, С.Очил..) Тошкент: Ўқитувчи, 1995-2000.
44. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
45. Ғайбуллаев Н.Р. ва бошқалар. Педагогика. Университетлар учун дастур. Тошкент, 1996.
46. Ғозиев Э. Мулоқот психологияси. Тошкент, 1990.
47. Ғозиев Э. Педагогик психология асослари. Тошкент, 1997.

Қўшимча адабиётлар

1. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ҳадис. 1-4 жилдлар. Тошкент: Қомуслар Бош таҳририяти, 1997.
2. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: Халқ мероси, 1999. – 224 б.
3. Аббосхўжаев О. Мустақиллик нега муқаддас. Тошкент: Ўзбекистон, 2004.
4. Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. 1-2 китоб. Тошкент: Мовароуннаҳр, 2003.
5. Алихонтўра Соғуний. Тарихи Муҳаммадий. Учинчи нашр. Нашрга тайёрловчи Муҳаммадёрхонтўра Алихонтўра ўғли Шокиров. Мухаррир Бахманёр Шокир. Масъул муҳаррир Абдулазиз Мансур. Тошкент: Шарқ, 2004.
6. Джумаев Р.З. Политическая система Республики Узбекистан: становление и развитие. Тошкент: Фан, 1996.
7. Жалилов Ш. Кучли давлатдан – кучли жамият сари. Тошкент: Ўзбекистон, 2001.
8. Жамиятни демократлаштириш, янгилаш ва ислоҳ қилиш муаммолари. Илмий-амалий семинар материаллари. Тошкент: ТДЮИ, 2005.
9. Жаҳолатга қарши маърифат. Андижон воқеалари: ҳақиқат ва иғво. Тошкент, 2005.
10. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар. Биринчи китоб. Тузувчи ва илмий муҳаррир Қ.Назаров, масъул муҳаррир М.Баратов. Тошкент: Файласуфлар миллий жамияти, 2004.
11. Жаҳон мамлакатлари. Қисқа маълумотнома. Масъул муҳаррир А.Ҳазратқулов. Тошкент: Шарқ, 2006.
12. Иброҳимов А., Султонов Х., Жўраев Н. Ватан туйғуси. Тошкент: Ўзбекистон, 1999.
13. Ислом. Энциклопедия. 3. Хусниддинов таҳрири остида. Тошкент: ЎЗМЭ Давлат илмий нашриёти, 2004.
14. Маънавият юлдузлари. (Марказий осиелик машҳур сиймолар, алломалар, адиб-лар). Тўпловчи, нашрга тайёрловчи ва масъул муҳаррир, академик М.М.Хайруллаев. Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2001.
15. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент: Ўзбекистон, 2000.
16. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари. Масъул муҳаррир Д.А. Алимова. Тошкент: Шарқ, 2001.
17. Саидов А., Тожионов У. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Икки жилдли. 1 жилд. Давлат назарияси. Тошкент: Адолат, 2001.
18. Туленов Ж., Ғафуров З. Мустақиллик ва миллий тикланиш. Тошкент: Ўзбекистон, 1996.
19. Хайруллаев М. Форобий. Тошкент: Ўзбекистон, 1991.
20. Хайруллаев М. Ўрта Осиёда илк Уйғониш даври маданияти. Тошкент: Фан, 1994.
21. Юсупов Э., Юсупов Ў. Оила – маънавият булоғи. Тошкент: «ЎАЖБНТ» Маркази, 2001.
22. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 1-12 жилдлар. Тошкент: «ЎЗМЭ» Давлат илмий нашриёти, 2000-2006.

23. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Биринчи китоб. Туркистон Чор Россияси мустамлакачилиги даврида. Тузувчилар Х.Содиқов, Р.Шамсутдинов, П.Равшанов, Қ.Усмонов. Таҳрир ҳайъати А.Азизхўжаев (раис) ва бошқ. Тошкент: Шарқ, 2000.
24. Қуръони Карим маъноларининг таржимаси. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Тошкент: Тошкент Ислон университети, 2001.

М а т б у о т

Ўқув йили давомида «Халқ сўзи», «Ўзбекистон овози», «Миллий тикланиш», «Адолат», «Фидокор», «XXI аср», «Туркистон», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Маърифат», «Маҳалла», «Оила ва жамият», газета ва журналларида чоп этилган, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан қабул қилинган янги Қонунлар, Республика Президентининг қарорлари, фармонлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ҳамда Республиканинг таълимга доир муҳим материаллари ўрганиб борилади. «Халқ таълими», «Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари», «Фуқаролик жамияти», «Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари», «Ўзбекистонда ижтимоий фанлар», «Ўзбекистон тарихи», «Тафаккур», «Мулоқот», «Оила», «Жаҳон адабиёти» каби журналларда мавзуларга тааллуқли чоп этилган мақолалардан фойдаланилади.

**ТАВСИЯ ЭТИЛГАН МАВЗУЛАР БЎЙИЧА
КЎРГАЗМА – НАМОЙИШ ВА БОШҚА
ДИДАКТИК МАТЕРИАЛЛАР.**

Фанни ўқитиш борасидаги янги технологиялар ҳамда мавзуларга доир маълумотлардан фойдаланиш учун қуйидаги сайтлар ва электрон почта манзиллари тавсия этилади:

- www.ziyonet.uz
- www.pedagogika.uz
- www.ref.uz
- www.cabmin.uz
- www.un.org
- www.unesco.org
- www.undp.org
- www.osce.org

МУНДАРИЖА

1. Кириш	3
2. 1-мавзу: Педагогик маҳорат ҳақида тушунча, унинг ўқитувчи фаолиятида тугган ўрни ва аҳамияти	5
3. 2-мавзу: Педагогик фикр тарихи ва мактаб амалиётида ўқитувчи маҳорати масалалари.....	11
4. 3-мавзу: Ўқитувчи фаолиятида педагогик қобилият	23
5. 4-мавзу: Ўқитувчининг коммуникатив қобилияти.....	28
6. 5-мавзу: Ўқитувчи фаолиятида мулоқот маданияти ва психологияси.....	34
7. 6-мавзу: Педагогик назокат ва одоб-ахлоқ.....	39
8. 7-мавзу: Педагогик техника ҳақида тушунча	45
9. 8-мавзу: Нутқ техникаси ва маданияти.....	51
10. Мустақил ишларни бажариш учун тавсия этиладиган мавзулари.....	56
11. Фанга оид қўшимча тест саволлари.....	59
12. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	72